

ZPRAVODAJ
HISTORICKÉHO KLUBU

Časopis Sdružení historiků České republiky
(Historického klubu 1872)

Roč. 19, 2008, č. 1-2

Vydává Sdružení historiků České republiky (Historický klub 1872) v Praze
Vedoucí redaktor: Jiří Kocian

Redakční kruh:

Karol Bílek, Josef Hrdlička, Michaela Hrubá, Tomáš Knoz, Jiří Kocian (vedoucí redaktor), Jaroslav Pánek, Jiří Pešek, Svatava Raková, Marie Ryantová, Eduard Šimek, Petr Vorel.

Redakční rada: výbor SH ČR

Adresa:

PO BOX č. 66
110 01 Praha 01

Zveřejňováno i na internetové stránce: <http://www.malice-moravska.cz/shcr>
<http://www.phil.muni.cz>

ISSN 0862-8513

© Sdružení historiků České republiky (Historický klub 1872), 2008

OBSAH

Úvodní slovo 6

I. ČLÁNKY

Lenka Č e r n á
Smilnice a matky vražednice. Problematika infanticidia
na jihozápadě Čech v období raného novověku 7

Marcela O u b r e c h t o v á
Na děčínském zámku. Dospívání Františka Thuna
(1809-1826) 24

Lenka J i r á k o v á
Politické procesy 50. let - skupina „Veselý, Rod a Tuček“ 47

II. DISKUSE

Jaroslav H r o c h
Odboj proti nacismu, Česká televize a pokusy o zkreslování dějin 73

III. ZPRÁVY O ČINNOSTI SDRUŽENÍ HISTORIKŮ ČR A KOLEKTIVNÍCH ČLENŮ SH ČR

Marie R y a n t o v á - Petr V o r e l
Zpráva o činnosti Sdružení historiků České republiky
(Historický klub 1872) za rok 2007 77

Lída B u r s í k o v á - Eva G l a d k o v o v á - Jan K v i r e n c -
Eliška K u n s t o v á - Helena M a n d e l o v á - Pavel M a r t i n o v -
s k ý - Ilona P a ř í z k o v á - Libor Š m e j d a - Eva Z a j í c o v á
Dopis výboru ASUD Valnému shromáždění SH ČR 29. 11. 2007 80

IV. Z HISTORICKÉ OBCE

Jiří K o c i a n

Profesor Radomír Vojtěch Luža čestným členem
Sdružení historiků České republiky
(Laudatio přednesené v prostorách Akademie věd ČR v Praze
4. dubna 2008)

84

Jiří L a c h

V sedmém ročníku Ceny Josefa Pekaře zvítězila
monografie o Karlu Kramářovi

86

V. JUBILEA

Vojtech Č e l k o

Jozef Jablonický 75 ročný

88

Ivan K a m e n e c

Vilém Prečan a Slovensko – jedna zo stránok jeho
vedeckých a občianskych aktivít

89

Oldřich T ů m a

Milanu Otáhalovi

91

Vojtech Č e l k o

Sedemdesiatka Ivana Kamenca

92

Pavel K o s a t í k

K osmdesátinám Karla Kaplana

94

Vojtech Č e l k o

Zdeněk Pousta – sedemdesiatnik

95

VI. NEKROLOGY

Vojtech Č e l k o

Za PhDr. Františkom Cigánkom

97

Tomáš K n o z Zemřel profesor Jan Janák	98
Tomáš K n o z Zemřel profesor Jaroslav Mezník	99

Úvodní slovo

Vážení a milí čtenáři, vážené kolegyně a kolegové,

vzhledem k časové prodlevě, za kterou se vám velmi omlouváme, bylo redakční radou projednáno a schváleno opět vydání dvojčísla Zpravodaje Historického klubu 1-2/2008. Z jeho obsahu připomínáme tři zajímavé články mladých autorek – Lenky Černé, Marcely Oubrechtové a Lenky Jirákové, jejichž studie byly oceněny v rámci studentské soutěže Sdružení historiků ČR o Cenu Josefa Šusty za rok 2007. V rubrice Diskuse otiskujeme příspěvek brněnského kolegy prof. Jaroslava Hrocha z Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, který upozorňuje na zkreslování našich dějin v některých pořadech České televize. Dále přinášíme text výroční zprávy o činnosti SH ČR za rok 2007 a dopis výboru Asociace učitelů dějepisu adresovaný valnému shromáždění SH ČR konanému v Praze 29. 11. 2007. Slavnostní udělení čestného členství vynikajícímu historikovi panu prof. Radomíru Vojtěchu Lužovi, které proběhlo v prostorách Akademie věd ČR 4. dubna 2008, připomíná laudatio přednesené doc. Jiřím Kocianem u příležitosti tohoto milého setkání. Připomínáme též životní jubilea našich vážených kolegů – významných českých a slovenských historiků – dr. Jozefa Jablonického, prof. Viléma Prečana, dr. Milana Otáhala, dr. Ivana Kamence, doc. Karla Kaplana a dr. Zdeňka Pousty. Vzpomínáme též na kolegy historiky, kteří nás v roce 2008 bohužel opustili – na dr. Františka Cigánka, na prof. Jana Janáka a na prof. Jaroslava Mezníka.

Jiří Kocian

I. ČLÁNKY

V rubrice *Články* otiskujeme studentské práce oceněné v soutěži Sdružení historiků ČR o Cenu Josefa Šusty za rok 2007. Představují se nám tři nadějně autorky. Lenka Černá z Historického ústavu Filosofické fakulty Jihočeské university v Českých Budějovicích napsala práci na téma *Smilnice a matky vražednice (Problematika infanticidia na jihozápadě Čech v období raného novověku)*. Marcela Oubrechtová také z Historického ústavu FF Jihočeské university v Českých Budějovicích zpracovala zajímavý úsek z let dospívání hraběte Františka Thuna. Držitelkou ceny pro rok 2007 se stala Lenka Jiráková z Katedry historie Pedagogické fakulty Technické university Liberec za práci *Politické procesy 50. let – skupina „Veselý, Rod a Tuček“*. Uvedené autorky společně s další oceněnou kolegyní Janou Kroupovou z Katedry historie Filosofické fakulty University Palackého v Olomouci, která do soutěže zaslala práci o životních osudech představených sekularizovaných mnišských řeholních domů na Moravě na konci 18. století, byly pozvány 26. března 2008 do Prahy. Zde na zasedání výboru SH ČR převzaly ocenění v podobě knižních publikací a finanční odměny pro vítězku. Oceněné dívky pak seznámily přítomné členy výboru se svými pracemi, v následném krátkém, ale srdečném rozhovoru byl prostor i na další záležitosti.

Smilnice a matky vražednice

Problematika infanticidia na jihozápadě Čech v období raného novověku

I. Úvod

V polovině 70. let minulého století publikoval Carlo Ginzburg Menocchiův příběh.¹ Kniha, na jejímž počátku stála snaha rekonstruovat kulturu širokých lidových vrstev, a která se pokusila vyzdvihnout nižší vrstvy z anonymity a dovolila jim promluvit ústy již zmiňovaného Menocchia, vzbudila v historických kruzích značný rozruch. Tato bezesporu zajímavá publikace se ukázala být pro mnohé historiky nepřijatelná, neboť existuje riziko, že při rekonstrukci života jednotlivce upadneme do líčení jednotlivých osudů.² Ale proč se tomuto nebezpečí bránit? Nehrozí zde nic jiného, než že bude popsán život průměrného jedince, který je právě díky své průměrnosti reprezentativním vzorkem své doby a společenské vrstvy. Nebo bude naopak vylíčen život osoby, která svou výjimečností poukazuje právě na to, co pro její dobu a společenskou vrstvu typické nebylo. I izolovaný a dobře zdokumentovaný životní příběh či událost tak můžou posloužit k lepšímu porozumění a pochopení společnosti.³

¹ Carlo GINZBURG, *Sýr a červi. Svět jednoho mlynáře kolem roku 1600*, Praha 2000.

² Tamtéž, s. 17.

³ Peter BURKE, *New Perspectives on Historical Writing*, Cambridge 2005, s. 36.

Nebezpečí antropologického a mikrohistorického přístupu k pramenům ne spočívá tedy v jejich užití k popisu jednotlivých životních osudů, neboť takto zrekonstruované „biografie“ sice nejsou dostatečně spolehlivým východiskem pro zobecňující pohled⁴ a pokud by jich bylo takto užito, mohlo by dojít k nepatřičnému zjednodušení. Ale není-li zobecnění cílem výzkumu, je třeba se spíše obávat interpretace zjištěných skutečností, jejímž výsledkem může být nevědomá projekce moderního myšlení do doby dávno minulé.⁵

Sociální dějiny lze považovat za jistý druh retrospektivní kulturní antropologie, proto se právě kulturní antropologie stala Ginzburgovým inspiračním zdrojem.⁶ Ginzburg sám chtěl být antropologem, který pokládá svému informátorovi otázky. Ptal se tedy historických pramenů a dal tak vzniknout antropologii historické. Ideálním pramenem pro tuto zvláštní „oral history“ se ukázaly být právě písemnosti trestněprávní provenience. Neboť v trestněprávních pramenech se odráží život, myšlení a cítění nižších vrstev společnosti, a to bez tendenčního zkreslení, protože jejich úkolem nebylo zachytit a popsat život tehdejšího člověka, ale pouze zaznamenat průběh šetření pro vlastní potřeby soudu.⁷

Prostřednictvím trestněprávních pramenů k nám tak promlouvá nejen sám obviněný, ale i jeho soudci a písaři, kteří více či méně vynucenou výpověď pečlivě zaznamenávali a bohužel často i značně upravovali.⁸ Navíc je nutné vzít v úvahu fakt, že i vyslýchaný se stylizoval do určité role a ve snaze uniknout trestu často korigoval realitu.⁹ Na druhou stranu, při pokusu odhalit myšlenkový svět a strategie jednání hlavních aktérů procesu, může být i zaznamenaná nepravda cenným zdrojem informací.¹⁰

Přesto, že jsou trestněprávní prameny jedinečným informačním zdrojem a dovolují „zachytávat“ slova a nově je interpretovat¹¹ a pomocí metod kulturní antropologie rekonstruovat myšlenkový svět raně novověkých poddaných,¹² nejsou zdrojem jediným. Ačkoli historická antropologie dává vyniknout člověku v jeho je-

⁴ Jaroslav PÁNEK, *Městské hrdelní soudnictví v pozdně feudálních Čechách. Výsledky, problémy a perspektivy studia*, ČsČH 32, 1984, s. 693–728, (zde s. 710).

⁵ Loyd KRAMER–Sarah MAZA, *A Companion to Western Historical Thought*, Blackwall 2006, s. 271.

⁶ Peter BURKE, *New Prospectives*, s. 34.

⁷ Eva PROCHÁZKOVÁ, *Hrdelní soudnictví města Benešova v 16.–18. století*, SVPP 21, 1980, s. 211–254, (zde s. 211).

⁸ Carlo GINZBURG, *Inkvizitor jako antropolog*, Kuďej. Časopis pro kulturní dějiny 1-2, 2005, s. 39–49, (zde s. 46).

⁹ Pavel HIML, *Myšlení venkovských poddaných v raně novověkých jižních Čechách pohledem trestněprávních pramenů*, Opera historica 4, s. 153–194, (zde s. 163).

¹⁰ Richard VAN DÜLMEN, *Historická antropologie. Vývoj, problémy a úkoly*, Praha 2002, s. 67–69.

¹¹ Peter BURKE, *New Prospectives*, s. 105.

¹² Srov. Richard VAN DÜLMEN, *Historická antropologie*, s. 37–49; Aloys WINTERLING (ed.), *Historische Antropologie. Basistexte*, München 2006, 211–237.

dinečnosti, nelze zapomínat, že každá bytost byla součástí společnosti, v níž měla poměrně pevně vyhrazené místo v rámci své socioekonomické vrstvy. Každé individuuum tedy i přes svou jedinečnost bylo ovlivňováno dobou a společností, v níž žilo, a jejími politickými, ekonomickými a kulturními aspekty.¹³ Z tohoto důvodu je důležité využívat i dalších typů pramenů, protože pokud jsou informace získávány pouze z trestněprávní agendy, i přes uplatňování metod historické antropologie bývá výsledkem pouhý soupis a popis více či méně zajímavých soudních případů a historicko-antropologický přístup se tak mění v ilustrativní metodu.¹⁴ Je tedy vhodné rozšířit heuristickou základnu především o prameny evidenční a normativní.

Z evidenčních pramenů si pozornost zaslouhují v první řadě matriky. Tento jedinečný zdroj informací, který, prostřednictvím zápisů o jednotlivých sňatcích, křtech a pohřbech, umožňuje poznat rodinné i sociální zázemí stíhané osoby, může být navíc velmi cenným dokladem dalších osudů aktérů soudního šetření. Časově náročnou práci s matrikami ulehčují seznamy obyvatelstva - pokud se pro sledované období a panství dochovaly.

Normativní prameny pak dávají tušit, jaké chování bylo pro danou dobu a společnost ideálem a co sama tato společnost považovala za ještě přijatelné a co již tolerovat ochotna nebyla. Je však třeba mít na paměti, že skutečný život se od normy často zásadně lišil. Nebo přesněji řečeno, jiné chování bylo ještě akceptovatelné pro venkovské obyvatelstvo a jiné pro jeho městské či šlechtické protějšky. Vzhledem k propasti mezi veřejně proklamovanou morálkou a reálným životem venkovské společnosti, tak žila velká část venkovského obyvatelstva na pokraji dobově pojímané kriminality.¹⁵ Nemluvě o nezáviděníhodné situaci představitelů venkovské samosprávy, pro něž bylo jistě obtížné stíhat své sousedy a přátele a plnit tak své povinnosti.¹⁶

Jistá pozornost by měla být věnována také lékařské problematice, kterou nastiňují dochované lékařské zprávy, jež měly být podle zákoníku Josefa I. součástí všech smolných spisů.¹⁷ Z tohoto pramene lze posoudit úroveň lékařské vědy dané doby a promítnutí medicínských znalostí do života běžných lidí. Zajímavé je například poukazování vyslychajících na živorozenost dítěte v souvislosti s narostlými nehty a vlásky.¹⁸ Navíc si lze na základě lékařské zprávy položit otázku, zda skutečně obviněná svého nechtěného potomka záměrně usmrtila, či nikoli. Lékařská

¹³ Richard VAN DÜLMEN, *Historická antropologie*, s. 44-49.

¹⁴ Představitelem tohoto přístupu je kupříkladu Jindřich Francek. Např. Jindřich FRANČEK, *Zločin a trest v českých dějinách*, Praha 1999.

¹⁵ Jaroslav PÁNEK, *Hrdelní soudnictví městečka Čechtice v 17. a 18. století*, SSH 12, 1977, s. 129-181, (zde s. 139).

¹⁶ Pavel HÍML, c.d., s. 162.

¹⁷ SOKA Plzeň-jih, AM Kasejovice, Nové právo útrpné a hrdelní 1708, inv. č. 66, § V.

¹⁸ ... *tvé dítě živé na svět přišlo, poněvadž vlásky na hlavičce a nehty na ručičkách a nožičkách mělo...* Tamtéž, Hrdelní pře, kart. 3, inv. č. 639, Výslech Zuzany Adamcové z 20. října 1745.

problematika je zastoupena například v pracích Daniely Tinkové¹⁹ a Aleny Šubrtové.²⁰

Neopominutelným aspektem v rámci studia problematiky marginálních skupin a především sexuální kriminality je genderové hledisko.²¹ Označení *gender* bylo původně chápáno pouze jako mluvnická kategorie. Až v terminologii sociologů začalo být vnímáno jako zdůraznění rozdílných rolí muže a ženy. Byl zdůrazňován rozdíl mezi společenskými kategoriemi mužství a ženství i mezi pohlavími v biologickém slova smyslu.²² Je tedy třeba položit si otázku, zda se osobní zážitek žen lišil od osobního prožitku mužů. Při tomto studiu je však nutné mít na paměti, že ženy se od mužů minimálně biologicky skutečně liší, ale nelze vymezovat ženský zážitek oproti univerzálnímu zážitku lidstva. Protože žena je člověk stejně jako muž a stejně jako muž je společností formována a je jí společností přisuzována určitá role. Je tedy nutno nezaměňovat *gender history* s *dějiny žen*.²³ Úkolem *gender history* není popisovat atributy ženského pohlaví, ale především vysvětlovat všeobecné sociální interakce.²⁴ Správná otázka tedy zní, jaký je vztah mezi tělem a myslí, mezi fyzickým a psychickým? Jak tedy příslušnost k jednomu či druhému pohlaví ovlivňuje sociální a psychickou zkušenost?²⁵ A také co která doba a kultura v souvislosti s pohlavím považovala za normální a co za deviační chování?²⁶ Lze se tedy v souvislosti s trestněprávní problematikou například ptát, jaké stanovisko společnost zaujímal vůči provinilcům na základě jejich pohlaví? Zda se lišil postoj soudců, ale i trest obžalovaného dle jeho pohlaví? Zda se lišila obranná strategie žen před soudem od obranné strategie mužů? A zda infanticidium, které bylo považováno za specificky ženský zločin,²⁷ skutečně ryze ženským zločinem bylo a zda vůbec čistě ženský zločin existoval?

¹⁹ Daniela TINKOVÁ, *Hřích, zločin, šílenství v čase odkouzlování světa*, Praha 2004.

²⁰ Alena ŠUBRTOVÁ, *Kontracepce, aborty a infanticida v pramenech k předstatistickému období*, HD 15, 1991, s. 9–46.

²¹ Peter BURKE, *History and Social Theory*, second edition, Cambridge–Halden 2005, s. 50–53.

²² Týž, *New Prospectives*, s. 56–57.

²³ Tamtéž, s. 63–64.

²⁴ Srov. Loyd KRAMER–Sarah MAZA, c.d., s. 365; Merry E. WIESNER, *Women and Gender in Early Modern Europe*, second edition, Cambridge 2005, s. 13–47.

²⁵ Stefan BERGER–Heiko FELDNER–Kevin PASSMORE, *Writing History. Theory and Practice*, London 2003, s. 278.

²⁶ Loyd KRAMER–Sarah MAZA, c.d., s. 367.

²⁷ Z genderového hlediska, je velice zajímavé zjištění, že infanticidium bylo z větší části skutečně zločinem typickým pro ženy. Ačkoli David M. Turner uvádí ve své knize *Fashioning Adultery* příklad, kdy byl anglikánský kněz souzen za infanticidium, protože zavraždil svého nelegitimního potomka, zdá se, že tento případ byl spíše výjimkou. David M. TURNER, *Fashioning Adultery. Gender, Sex and Civility 1660–1740*, Cambridge 2002, s. 133. Většinou byla pachatelkou žena. Muž býval viníkem nepřímo, kdy se sice na provedení zločinu aktivně nepodílel, ale do jisté míry byl jeho příčinou. Jednak proto, že měl určitý podíl na pachatelčině těhotenství a také proto, že odmítnutím sňatku nebo finanční podpory přivedl těhotnou svobodnou ženu do

II. Příběh Zuzany Adamcové

II.1 Role sociální kontroly v raně novověké společnosti

Společnost raného novověku tvořila výborně fungující orgán sociální kontroly. Tento systém obsahující formální i neformální mechanismy, jejichž prostřednictvím bylo možno sledovat, utiskovat, vytěsnit na okraj či naopak přimět k přizpůsobivosti,²⁸ ovlivňoval život všech členů společnosti. Každý příslušník dané pospolitosti tedy dohlížel na *toho druhého*, zda neporušuje některé z ustanovení své komunity. Každý se ale zároveň mohl dostat do role obviněného, pokud jakýmkoli způsobem pravidla soužití své společnosti porušil. Uniknout tomuto dohledu bylo velmi obtížné. Částečný únik skýtala změna bydliště, zvláště pokud se daný jedinec přestěhoval z venkova do města.²⁹ Tento krok byl však velice riskantní, neboť vedl k zpřetrhání příbuzenských a sousedských vztahů, které se nemuselo podařit nově navázat a dotyčný si tak odstříhl nejjistější zdroj pomoci v krizových situacích.³⁰

Vyvázat se z norem své komunity bylo též možno změnou dosavadního způsobu života, kdy se usedlý člen společnosti ze strachu před trestem, nebo z jakéhokoli jiného důvodu, vzdal svého *spořádaného* usedlého živobytí a raději se stal tulákem, kterého se ostatní společnost obávala a snad právě proto jím pohrdala.³¹ Tento postup ale mohl být značně tragický, neboť stal-li se člověk jednou neusedlým, jen obtížně se vracel zpět k usedlému způsobu života, a navíc i neusedlí členové raně novověké společnosti částečně podléhali kontrole, protože jejich usedlí protějškové vůči nim byli mnohem ostražitější a podstatně méně tolerantní než vůči svým sousedům a nadto se na ně mnohem víc zaměřovala pozornost oficiálních represivních orgánů.³²

Na druhou stranu se zdá, že venkovská společnost měla své vlastní normy a vlastní morálku a díky tomu žila v podstatě na hranici dobově pojímané kriminality.³³ Tento stav, zapříčiněný rozdílem mezi veřejně proklamovanou morálkou a reálnými společenskými poměry, je zřetelně vyjádřen v postoji, který společnost zaujímal k deliktu smilstva. Smilstvo, jež je v zákoníku Josefa I. pojímáno jako

značně obtížné situace. Ta pak často pod vlivem porodních bolestí, strachu z hanby a dočasné změny psychického stavu vyřešila nastalou situaci usmrcením nechtěného potomka, do jehož osoby si navíc často projektovala zlobu, kterou cítila vůči partnerovi. Eduard KNOBLOCH, *Lékařská kriminalistika*, Praha 1958, s. 285.

²⁸ Richard VAN DÜLMEN, *Verbrechen, Strafen und soziale Kontrolle. Studien zur historischen Kulturforschung III*, Frankfurt am Main, 1990, s.7.

²⁹ Týž, *Bezectní lidé. O katech, děvkách a mlynářích. Nepočestnost a sociální izolace v raném novověku*, Praha 2003, s. 8.

³⁰ Martin RHEINHEIMER, *Chudáci, žebráci a vaganti. Lidé na okraji společnosti 1450–1850*, Praha 2003, s. 25.

³¹ Tamtéž, s. 103.

³² Např. represivní opatření proti romskému etniku, přesněji proti členům tohoto etnika, kteří vedli neusedlý způsob života. Tamtéž, s. 141–142.

³³ Jaroslav PÁNEK, *Hrdelní soudnictví městečka Čechtice*, s. 139.

zločin,³⁴ nebylo nijak zvlášť přísně trestáno³⁵ a zdá se, že bylo-li včas legalizováno sňatkem, společnost je tiše tolerovala.³⁶ Ani situace, kdy nedošlo k včasnému uzavření sňatku, nemusela být pro delikventy neřešitelná. Představitelé městských soudů³⁷ projevovali značnou shovívavost a snažili se přistiženým zajistit beztrestnost umožněním rychlého uzavření sňatku.³⁸ Na postihu smilstva měla zájem především vrchnost, která v určitých intervalech zpříšňovala trest pro tento typ přestupků, ale ani zostření trestu neodradilo případné delikventy od spáchání zmíněného prohřešku.³⁹ Ačkoli trest za smilstvo byl veřejný, nemusel mít v očích ostatních poddaných nijak zvlášť zneuctvující charakter, neboť jím byla zřejmě postižena značná část venkovské populace.

Toto zjištění potvrzuje hypotézu, že zpřísněné mravnostní normy, šířené z kazatelen a podporované vrchnostenskými nařízeními a právními kodexy, si jen pomalu razily cestu do svědomí širokých lidových vrstev.⁴⁰ Tato situace byla důsledkem setrvačnosti tradice a jen pomalého prosazování nových norem ve venkovském prostředí. To, co bylo na venkově po předešlá staletí považováno za přípustné, ne-li zcela běžné - tedy uzavření manželství už pouhým slibem tohoto svazku⁴¹ - prostě nebylo pokládáno za hřích i přes to, že psaná norma tento stav za hříšný považovala. Je tedy možné vyslovit domněnku, že vesnická komunita upozorňovala oficiální represivní orgány na porušení normy pouze v případě, který sama uznala za vážné narušení pořádku, tedy pokud byl odhalen těžký zločin.

Jakou roli hrála v životě usedlé společnosti sociální kontrola a do jaké míry této kontrole každý člen komunity podléhal, ilustruje případ Zuzany Adamcové, na jejíž pochybení upozornilo právě její okolí.⁴²

³⁴ SOKA Plzeň-jih, AM Kasejovice, Nové právo útrpné, art. XIX.

³⁵ Běžným trestem za prosté smilstvo bylo několik dnů až týdnů nucených prací. Pavel MATLAS, *Delikt smilstva a jeho postih na schwarzenberském panství 1666–1760*, Archivum Trebonense 2006, s. 46–96, (zde s. 84).

³⁶ Eva PROCHÁZKOVÁ, *Žena a smrt dítěte v soudní praxi raného novověku. Edice a rozbor čachtického útrpného vyznání z roku 1729*, SVPP 34, 1994, s. 115–128, (zde s. 119).

³⁷ Městský hrdelní soud byl personálně totožný s městskou radou. Jeho představitelé tedy byli členy venkovské společnosti a vyznávali její hodnoty. Jaroslav PÁNEK, *Městské hrdelní soudnictví*, s. 705.

³⁸ Tamtéž, s. 715.

³⁹ Pavel MATLAS, *Delikt smilstva*, s. 81–96.

⁴⁰ Helga SCHNABEL–SCHÜLE, *Überwachen und Strafen im Teritorialstaat. Bedingungen und Auswirkungen des Systems strafrechtlicher Sanktionen im frühneuzeitlichen Württemberg*, Köln 1997, s. 165.

⁴¹ Jaroslav DIBELKA, *Tajemství rodiny Hlučných. Obranné strategie žen obviněných z infanticidia*, DaS 9, 2007, s. 37–39, (zde s. 37).

⁴² SOKA Plzeň-jih, AM Kasejovice, Hrdelní pře, kart. 3, inv. č. 639, Výslech Zuzany Adamcové z 16. července 1745.

II.2 Rodinné zázemí Zuzany Adamcové

Zuzana Adamcová pocházela z chudých poměrů. Narodila se jako třetí dítě podruha Víta Adamce a jeho manželky Mařeny.⁴³ Její rodiče přivedli na svět celkem čtyři děti. Kromě Zuzany to byli Veronika,⁴⁴ Josef⁴⁵ a Kateřina.⁴⁶ Kateřinu však čekal osud velkého procenta tehdejších novorozeňat. Nepřežila první rok svého života. Dožila se pouhých osmi dní,⁴⁷ a navíc se narodila jako pohrobek. Její otec *Vít Adamec někdejší pastýř svátostma náležitě zaopatřený v Pánu usnul... už půl roku před jejím příchodem na svět.*⁴⁸

Zuzanina rodina sice neživořila mezi žebráky a tuláky, přesto se řadila k nejnižší vrstvě usedlého venkovského obyvatelstva, které žilo na hranici bídy.⁴⁹ Poukazuje na to jednak společenský statut Víta Adamce,⁵⁰ a také okruh jeho sociálních vztahů. Mezi jeho přáteli, kteří se ujímali role kmotrů jednotlivých dětí, lze nalézt většinou ševce, koželuhy a hrnčíře, případně jejich manželky. Tedy řemeslníky, kteří v rámci vesnické komunity nezaujímalí nijak zvlášť vysoké postavení. Navíc časté opakování jednoho kmotra či kmotry - např. *Zuzana manželka Šimona Ladmana ševce* je uváděna jako *kmotr levans* u všech tří děvčat - nasvědčuje vytváření pevných sociálních vazeb mezi rodinou a jejími sousedy. Tyto vazby měly silně ochrannou funkci a právě v krizových situacích, jakou bylo na příklad úmrtí živitele, pomáhaly pozůstalým překlenout náročné období a zabránit jejich potencionální chudobě.

Vít a Mařena Adamcovi pravděpodobně nepocházeli z Kasejovic. V matrikách zdejší farnosti se nevyskytuje záznam o jejich sňatku. O to důležitější bylo pro nově příchozí rodinu navazování známostí a sousedských vztahů, které bylo možno upevnit pasivní, nebo ještě lépe aktivní účastí na křtu dítěte.

Ve fázi, kdy otec zemřel a děti byly zatím neschopné postarat se o sebe samy, převzala roli živitele matka.⁵¹ Ta mohla zvolit různé strategie přežití a zajištění obživy. Od námezdní práce - které se ovšem v chudších rodinách žena věnovala, ať

⁴³ SOA Plzeň, Matrika narozených farnosti Kasejovice z let 1690–1739, SM 1544, Záznam o křtu Zuzany Adamcové v kasejovickém farním kostele sv. Jakuba ze 4. srpna 1717.

⁴⁴ Tamtéž, Záznam o křtu Veroniky Adamcové v kasejovickém farním kostele sv. Jakuba ze 30. ledna 1712.

⁴⁵ Tamtéž, Záznam o křtu Josefa Adamce v kasejovickém farním kostele sv. Jakuba z 28. listopadu 1714.

⁴⁶ Tamtéž, Záznam o křtu Kateřiny Adamcové v kasejovickém farním kostele sv. Jakuba ze 16. ledna 1721.

⁴⁷ SOA Plzeň, Matrika zemřelých farnosti Kasejovice z let 1690–1744, SM 1547, Záznam o pohřbu Kateřiny Adamcové z 23. ledna 1721.

⁴⁸ Tamtéž, Záznam o pohřbu Víta Adamce ze 17. července 1720.

⁴⁹ Martin RHEINHEIMER, c.d., s. 14.

⁵⁰ Vít Adamec byl podruh a střídavě se živil jako pastýř či ponocný. SOA Plzeň, Matrika narozených farnosti Kasejovice z let 1690–1739, Záznam o křtu Veroniky, Josefa, Zuzany a Kateřiny Adamcových.

⁵¹ Jack GOODY, *Proměny rodiny v evropské historii. Historicko-antropologická esej*, Praha 2006, s. 87.

už její manžel žil či nikoli - přes hledání podpory u příbuzných a sousedů, až po nový sňatek. Nebylo však pravidlem, že se další sňatek podařilo uzavřít. Vstoupit opakovaně do manželství mohl být problém pro chudé ženy - zvláště pro chudé ženy, které už nebyly v plodném věku - a pro vdovy s malými dětmi.⁵² Matka Zuzany Adamcové v tomto ohledu spadala hned do dvou rizikových skupin. Je tedy víc než pravděpodobné, a potvrzují to i matriční záznamy, že se podruhé neprovdala a v péči o děti se musela spolehnout jen na své síly a případně na pomoc příbuzných a sousedů.

Ačkoli v časovém rozmezí mezi smrtí Zuzanina otce a jejím nařčením z infanticidia neprozrazují historické prameny nic o jejích osudech, lze se domnívat, že jako většina dívek jejího postavení odešla Zuzana mezi dvanáctým a čtrnáctým rokem z domova a začala se starat o svoji obživu sama.⁵³ V roce 1745 o ní trestněprávní prameny mluví jako o děvečce a spolu s nimi matriční záznamy potvrzují, že Zuzana Adamcová pocházela z nejnižších vrstev venkovské společnosti a svým socioekonomickým postavením je ukázkovým příkladem svobodných matek, kterými se nejčastěji stávaly právě děvečky. Důvod je nutné hledat ve finančních obtížích těchto žen, protože vzhledem k jejich chudobě pro ně mohlo být obtížné uzavřít sňatek.⁵⁴

II.3 Funkce sociální kontroly a možnost jejího selhání

Jen menšinou raně novověkých poddaných se podařilo zanechat výraznou stopu v historických pramenech. A je logické, že čím nižší bylo postavení daného jedince, tím méně informací o něm lze nalézt. Výjimku v rámci marginálních skupin a venkovského obyvatelstva tvoří ty osoby, které porušily normu tehdejší společnosti a byly za toto zakázané jednání postaveny před soud. Protože každý městský soud musel pro své potřeby a pro potřeby apelačního soudu pečlivě zaznamenávat veškeré výpovědi,⁵⁵ zanechali nám naši předkové mnohé zajímavé informace nejen o průběhu soudního šetření, ale i o myšlení a utrpení jednotlivých obviněných.

Zuzana Adamcová porušila normu raně novověké společnosti hned dvojnásobně. A proto byla obviněna ze dvou deliktů - z infanticidia, a tedy i ze zločinu smilstva, které nutně muselo infanticidiu předcházet.⁵⁶ Za smilstvo, k němuž se Zuzana ihned přiznala, hrozil obviněné relativně malý trest několika týdnů nucených prací.⁵⁷ Závažnější bylo nařčení z infanticidia, neboť tento zločin byl považován za zločin hrdelní, a proto za něj byl vyměřen také hrdelní trest.⁵⁸ Obvinění z in-

⁵² Tamtéž, s. 90.

⁵³ Tamtéž, s. 107.

⁵⁴ Pavel MATLAS, *Delikt smilstva*, s. 91.

⁵⁵ Eva PROCHÁZKOVÁ, *Hrdelní soudnictví města Benešova*, s. 219.

⁵⁶ SOKA Plzeň-jih, AM Kasejovice, Hrdelní pře, Dopis Inářského rychtáře Josefa Hynka Tichého adresovaný majiteli Inářského panství, Josefu hraběti z Küniglu, z 12.července 1745.

⁵⁷ Pavel MATLAS, *Delikt smilstva*, s. 84.

⁵⁸ SOKA Plzeň-jih, AM Kasejovice, Nové právo útrpné, art. XVIII.

fanticidia však Zuzana Adamcová odmítala. A hájila se tím, že dítě které počala se svým milencem... *Franczem krejčím*..., nedonosila a porodila již mrtvé.⁵⁹

Zuzana měla plán, jak se zemřelým dítětem naložit. Chtěla je, až všichni budou v kostele, odložit do kostnice a prostě doufat, že na ní nikdo těhotenství nezpozoroval, a že tedy nebude za matku nalezeného zemřelého novorozeněte považována. Zda si skutečně nikdo Zuzanina těhotenství nevšiml, je otázka, neboť budoucí svobodné matky se sice snažily své těhotenství skrýt přehrnováním šatů přes břicho a simulací menstruačního cyklu,⁶⁰ ale utajit pokročilý stupeň těhotenství bylo zajištěné problematické. Navíc ze Zuzaniny výpovědi jasně vyplývá, do jaké míry a jakým způsobem, alespoň v jejím případě, sociální kontrola fungovala.

*...když jsem ze shora po hřebříku slezla, ptala se mě (podruhyně), od čeho mám tak ruce obě pokrvavený, já jí odpověděla, že jsem svýho času dlouho neměla... ona na to neřekla ani vlasu nic, šla k starým šenkýřovům a tam pověděla, že mám ruce pokálený, že se jí to nelíbí. Poněvadž je šenkýřka stará mladší babou, běžela hned starší babě do vsi Kohoutce a přišli ke mně obě a pravily mi, na tobě známe, já z toho leknutí hned jsem se přiznala a dítě umrlé, tak jak na svět přišlo, jim ukázala...*⁶¹

Zuzana takto přistižená při pokusu skrýt mrtvé dítě na půdě byla okamžitě zadržena, ale nebýt všímavé podruhyně, odvíjel by se příběh poněkud jiným, pro tyto případy možná obvyklejším, směrem. Zuzana by podle svého plánu odnesla dítě do kostnice, kde by jej našel hrobník a rozběhlo by se pátrání po rodičce nalezeného nebožátka. A je možné, že pokud skutečně nikdo na Zuzaně její graviditu nezaznamenal a porod by na ní nepoznaly ani přivolané porodní báby,⁶² podařilo by se jí její prohřešek utajit a zařadila by se k těm členům raně novověké společnosti, kterým se zdařilo uniknout sociální kontrole. Ale na Zuzaně byl porod rozpoznán, a tak byl odhalen i její hřích a Zuzana se musela začít hájit proti závažnému nařčení ze zločinu infanticidia.

II.4 Kolektivní paměť a její vliv na vytváření obranných strategií

V negramotné venkovské společnosti, jejíž kultura byla založena především na ústně předávaných informacích,⁶³ bylo nařčení a případné odsouzení za zabití nemanželského dítěte, navíc spojené s hrůznou podívanou na vykonání exekuce,⁶⁴

⁵⁹ Tamtéž, Hrdelní pře, Výslech Zuzany Adamcové před kasejovickým městským soudem ze 16. července 1745.

⁶⁰ Jaroslav DIBELKA, c.d., s. 38.

⁶¹ SOKA Plzeň-jih, AM Kasejovice, Hrdelní pře, Výslech Zuzany Adamcové z 16. července 1745.

⁶² Porodní báby byly přivolávány k případům smilstva, znásilnění či infanticidia a měly posoudit ku příkladu, zda se dítě narodilo donošené nebo zda dotyčná byla či nebyla těhotná. Pavel MATLAS, *Hrdelní soudnictví na panství Hluboká nad Vltavou 1661–1765*, SAP 57, 2007, s. 1–156, (zde s. 38–39).

⁶³ Pavel HIML, *Myšlení venkovských poddaných*, s. 153.

⁶⁴ Pavel MATLAS, *Hrdelní soudnictví*, s. 68–72.

jistě dlouho udržováno v kolektivní paměti lidí, kteří si pak tuto nekaždodenní situaci připomínali a předávali dál. Navíc bývala taková událost zajisté používána jako exemplární varování v kázáních. Proto mohla dívka obviněná z téhož zločinu tušit, jakému tlaku bude vystavena a jaký trest jí hrozí. Záleželo pak už jen na ní, pro který druh obranné strategie se rozhodne. Zda se bez odkladů přizná ke všem jí přiřknutým obviněním, či raději bude vše popírat.

Ačkoli Zuzana Adamcová krátce po porodu a úmrtí jejího dítěte reagovala zbrkle a nechala se v podstatě přistihnout při činu, před soudem zvolila značně promyšlenou taktiku. Nepřiznala okamžitě vše, z čeho byla nařčena. Pravděpodobně velmi dobře věděla, jaký trest by ji čekal a s možností omilostnění zřejmě vůbec nepočítala. Zároveň si ale byla plně vědoma, že zarputilé zapírání také nikam nepovede, zvláště když se ve slabé chvílce přiznala k porodu dítěte a defakto tak potvrdila, že se dopustila smilstva. Rozhodla se trvat na svém prvním tvrzení, tedy že skutečně smilnila, otěhotněla a ze strachu před hanbou své těhotenství tajila. Ale rázně odmítla nařčení z infanticidia, ať už proto, že se cítila nevinná, nebo ze strachu před kapitálním trestem, který nutně po prokázání tohoto zločinu následoval.

II.5 Průběh soudního procesu

Zuzana Adamcová byla podezřelá z velmi závažného zločinu a její vinu potvrzovala i lékařská zpráva o ohledání jejího mrtvého dítěte, kterou přesně podle předpisů⁶⁵ vyhotovili Václav Buta a Josef Longin Jireš - přísedící fyzik a přísedící chirurg prácheňského kraje.⁶⁶ Proto apelační soud nařídil výslech právem útrpným, který měl osvětlit situaci a přimět obviněnou k vyznání celé pravdy.⁶⁷

Snahou vyslychajících bylo pokud možno se přímému užití tortury vyhnout a obviněného přimět k doznání spíše psychickým nátlakem.⁶⁸ Proto byl vyslychanému nejprve představen *...mistr popravní se všemi přínaležejícími nástroji...* Poté následoval výslech stále ještě *...v dobrovolnosti...*, ale už s konkrétní pohružkou užití mučících nástrojů a nepřiznal-li se podezřelý ani nyní, bylo přistoupeno k vykonání jednotlivých stupňů tortury.⁶⁹

Účelem tortury nebylo trvale poškodit tělesnou schránku vyslychaného – ten musel být schopen v případě své nevinny návratu do běžného života – ale pouze při-

⁶⁵ SOkA Plzeň-jih, AM Kasejovice, Nové právo útrpné, art.V.

⁶⁶ Tamtéž, Hrdelní pře, Lékařská zpráva sepsaná Václavem Alešem Butou, přísedícím fyzikem Prácheňského kraje, a Josefem Longinem Jirešem, přísedícím chirurgem Prácheňského kraje, ve Strakonících 9. července 1745.

⁶⁷ O užití tortury stejně jako o jejím přesném průběhu rozhodoval apelační soud a tento drastický a značně nákladný procesní prostředek byl od 18. století užíván stále méně a pouze v hrdelních případech, kde existovalo důvodné podezření, že obviněný zatajuje důležité skutečnosti. EVA PROCHÁZKOVÁ, *Hrdelní soudnictví města Votic v 16. až 18. století*, SVPP 22, 1981, s. 203–244, (zde s. 219).

⁶⁸ Eva PROCHÁZKOVÁ, *Hrdelní soudnictví města Benešova*, s. 219.

⁶⁹ SOkA Plzeň-jih, AM Kasejovice, Hrdelní pře, Dopis apelačního soudu městskému soudu v Kasejovicích z 11. října 1745.

mět podezřelého k úplnému doznání. Pro tehdejší chápání spravedlnosti bylo směřodlatné pouze vyznání v *dobrovolnosti*. Po užití tortury tedy bylo nutno počkat, až odezní největší bolesti, a poté byl vyslýchaný opět - tentokrát už bez užití mučících nástrojů – tázán na míru své viny.⁷⁰ Samotná tortura byla nejen bolestivá, ale především silně stresující záležitost, neboť obviněný, kterému krátce před tím bylo řádně popsáno užití jednotlivých nástrojů, nevěděl kolika bude trápen stupni ani jak dlouho bude každý stupeň trvat. I tento typ výslechu měl tedy působit nejen na tělesnou schránku, ale i na psychiku obviněného. Vydržel-li obviněný, stejně jako Zuzana Adamcová, všechny stupně tortury předepsané apelačním soudem, zachránil si svým vytrvalým popíráním viny život.

II.6 Delikt smilstva a jeho vnímání raně novověkou venkovskou společností

Výslechový protokol sepsaný se Zuzanou Adamcovou věnuje pozornost především podezření ze spáchání zločinu infanticidia a delikt smilstva nechává poněkud stranou. Až na několik otázek týkajících se doby a místa spáchání hříchu smilstva se vyslýchající o tento lehčí prohřešek v podstatě nezajímali.⁷¹ Důvodem mohlo být Zuzanino okamžité přiznání tohoto přestupku, zároveň však tato skutečnost podporuje domněnku, že v raně novověké venkovské společnosti bylo smilstvo vcelku běžné a nebylo tedy považováno za nijak zvlášť závažné provinění. Podle Pánkových výzkumů byly mravnostní přečiny druhým nejčastějším typem překročení raně novověkých norem - hned po majetkových deliktech.⁷²

Ačkoli se vrchnost pokoušela smilstvo potírat - důvodem moha být jak snaha prosadit morální hodnoty katolické církve, tak pokus zabránit případným tragédiím svobodných matek, které v bezvýhodné situaci sáhly svému nechtěnému potomkovi na život⁷³ - její opatření se z větší části mījela účinkem. Dokonce se zdá, že počet smilníků narůstal.⁷⁴ Tuto domněnku však nelze s jistotou potvrdit, protože odhadnout skutečný počet jedinců, kteří se dopustili tohoto deliktu, dost dobře nelze, neboť smilstvo bylo odhaleno pouze tehdy, byla-li žena přivedena do jiného stavu a předmanželský vztah se z jakéhokoli důvodu nepodařilo legalizovat sňatkem.

Ani tato situace však nemusela být pro delikventy nijak zvlášť tragická, protože představitelé městských soudů, jakožto členové venkovské komunity vyznávající stejné hodnoty jako jejich sousedé a přátelé, projevovali značnou shovívavost a

⁷⁰ Pavel MATLAS, *Hrdelní soudnictví*, s. 54–55.

⁷¹ SOKA Plzeň-jih, AM Kasejovice, Hrdelní pře, Výslech Zuzany Adamcové z 16. července 1745.

⁷² Srov. Jaroslav PÁNEK, *Městské hrdelní soudnictví*, s. 714; Týž, *Hrdelní soudnictví městečka Neveklova v 18. století. Příspěvek k poznání pozdně feudálního soudnictví v Čechách a k charakteristice patrimoniálních trestněprávních pramenů*, SSH 14, 1979, s. 71–109, (zde s. 79); Eva PROCHÁZKOVÁ, *Hrdelní soudnictví města Benešova*, s. 224–225; Týž, *Hrdelní soudnictví městeček Prčice a Sedlec v 16. až 18. století*, SVPP 24, 1983, s. 239–258, (zde s. 79).

⁷³ Pavel MATLAS, *Delikt smilstva*, s. 90.

⁷⁴ Srov. Jaroslav PÁNEK, *Městské hrdelní soudnictví*, s. 714; Pavel MATLAS, *Delikt smilstva*, 80–96.

snažili se přistiženým zajistit beztrestnost umožněním rychlého uzavření sňatku. Represivní opatření tedy byla uplatňována především proti těm jedincům, kteří na sebe upozornili jiným deliktem - nejčastěji infanticidiem - nebo těhotenstvím, které nebylo včas legalizováno.⁷⁵ Prosté smilstvo nebývalo přísně trestáno. Typickým trestem bylo přibližně šest neděl nucených prací. Tento trest však nebyl zcela závazný a mohl se podle okolností lišit, přesto ani jeho zostření neodradilo případné delikventy od spáchání zamýšleného prohřešku.⁷⁶ Ačkoli trest za smilstvo byl veřejný, nemusel mít v očích ostatních poddaných nijak zvlášť zneuctvující charakter, neboť jím byla zřejmě postižena značná část venkovské populace. Zda byla za smilstvo přísněji potrestána žena či muž záviselo pravděpodobně na míře zavinění, důležitou polehčující nebo naopak přitěžující okolností bylo zavedení příčiny k výše zmíněnému přestupku.⁷⁷ Zuzaně Adamcové byl za spáchání hříchu smilstva vyměřen zcela běžný trest - byla odsouzena k již výše zmíněným šesti týdnům nucených prací.⁷⁸

II.7 Rozsudek

Ve sporných případech, jakým bylo obvinění Zuzany Adamcové, měla rozhodující váhu výpověď na mučidlech - samozřejmě následně potvrzená v dobrovolnosti.⁷⁹ A Zuzana touto výpovědí podle tehdejších zákonů potvrdila svoji nevinu. Apelační soud v Praze tedy vyslovil osvobozující rozsudek ve věci infanticidia,⁸⁰ ale jiná byla situace, co se týká obvinění ze smilstva. K tomuto provinění se Zuzana sama bez otálení přiznala, zřejmě si byla až příliš dobře vědoma, že toto nařčení jí bude snadno prokázáno, a že jeho popíráním by pouze snížila věrohodnost celé své výpovědi. Zuzana tedy byla odsouzena k šesti týdnům nucených prací, po které *...krom nedělí a svátečních dnů v železech a poutech na obecním neb panským díle... pracovati má.*⁸¹ Tento trest byl typickým potrestáním hříchu smilstva a srovnáme-li ho s trestem, který by byl vykonán po prokázání zločinu infanticidia, byl to trest velice mírný.⁸² Avšak obnášel jistá úskalí.

Předně, Zuzana nebyla schopna nastoupit výkon trestu ihned po vynesení rozsudku. Ačkoli byl systém užívání mučících nástrojů natolik důmyslný a kontrola kata a jeho pomocníků do té míry důsledná, že při tortuře nemělo dojít k nevratnému poškození tělesné schránky vyslýchaného, byla po podstoupení výslechu právem útrpným nutná delší rekonvalescence. Tu začal již kat napravením údu vyslý-

⁷⁵ Jaroslav PÁNEK, *Městské hrdelní soudnictví*, s. 715.

⁷⁶ Pavel MATLAS, *Delikt smilstva*, s. 76–96.

⁷⁷ Týž, *Hrdelní soudnictví*, s. 57.

⁷⁸ SOkA Plzeň-jih, AM Kasejovice, Hrdelní pře, Rozsudek nad Zuzanou Adamcovou z 26. listopadu 1745.

⁷⁹ Pavel MATLAS, *Hrdelní soudnictví*, s. 57.

⁸⁰ Jaroslav PÁNEK, *Hrdelní soudnictví městečka Čechtice*, s. 143.

⁸¹ SOkA Plzeň-jih, AM Kasejovice, Hrdelní pře, Rozsudek nad Zuzanou Adamcovou z 26. listopadu 1745.

⁸² Tamtéž, *Nové právo útrpné*, art. XVIII.

chaného hned po ukončení tortury.⁸³ Kat tedy poskytl mučenému jakousi první pomoc a k ní jaksi návdavkem - ovšem poctivě zaplaceným - přidal *líky* na rychlejší hojení ran,⁸⁴ díky kterým se vyslýchaný rychleji zotavil.

Zuzana Adamcová tedy po zhojení ran nastoupila výkon trestu a po dobu šesti týdnů pracovala v poutech na *veřejném či panském díle*. Její prohřešek byl jistě jejímu okolí již dobře znám, ale veřejným výkonem trestu bylo její provinění ještě více zviditelněno. Na druhou stranu, veřejným potrestáním byl opět nastolen řád, který Zuzana svým hříchem porušila. Byl tedy odvrácen boží hněv od celé pospolitosti a navrácena ztracená rovnováha.⁸⁵ Navíc, jak už bylo několikrát zmíněno, smilstvo, a tedy i případný trest za něj, bylo běžným jevem v životě venkovské společnosti.⁸⁶

II.8 Život na okraji nebo opětovné začlenění do venkovské společnosti?

Nabízí se tedy otázka, jak vlastně vnímalo okolí delikventa samotného? Byl tento člověk definitivně vyloučen ze společnosti počestných přátel a sousedů? Skutečně nebylo z katových rukou cesty zpět? Richard van Dülmen uvádí, že pro dobrou pověst člověka raného novověku bylo smrtelnou ranou už pouhé setkání s katem. Zda byl dotyčný shledán vinným či nikoli, nemělo pro jeho okolí vůbec význam. V okamžiku, kdy byl pouze nařčen ze zločinu, stával se v očích ostatních zločincem. Byl tedy nemilosrdně vyčleněn z počestné společnosti a odsouzen k životu na okraji.⁸⁷ Toto pojetí významu dobré pověsti a jejího pozbytí však rozhodně neplatilo absolutně.

Pro raně novověkého člověka měla jistě dobrá pověst určitý význam. Dokladem jsou poznámky v právních kodexech té doby, v nichž právě dobrá pověst každého jednotlivce hraje velmi důležitou roli. Příkladem budiž velmi komplikovaně prokazatelné nařčení ze znásilnění, při němž se tak snadno stávala z oběti spolupačatelka.⁸⁸ Dobrá pověst tedy určitě svůj význam v raném novověku měla, jinak by těhotné nesezdané či ovdovělé ženy neměly důvod pokoušet se tajit svou graviditu, natož se dopouštět tak závažného zločinu, jako je infanticidium. Ale vymezit tuto hodnotu pouze na základě normativních pramenů je značně zavádějící, protože nor-

⁸³ Tamtéž, art. XVI.

⁸⁴ Tamtéž, Hrdelní pře, Outrata za Zuzanu Adamcovou.

⁸⁵ Daniela TINKOVÁ, c.d., s. 110.

⁸⁶ Pavel MATLAS, *Delikt smilstva*, s. 76–96.

⁸⁷ Richard VAN DÜLMEN, *Bezectní lidé*, s. 46.

⁸⁸ Koldínův zákoník rozlišuje dva případy znásilnění. Znásilnění na veřejném místě, kde mohla napadená volat o pomoc a nevolala-li, znamená to, že s jednáním pachatele v podstatě souhlasila. A znásilnění na místech odlehlých, kde sice napadená o pomoc volat mohla, ale bylo silně nepravděpodobné, že ji někdo uslyší. A právě v případě tohoto druhého typu znásilnění hrála pověst ženy nesmírně důležitou roli, protože pokud byla její pověst špatná – jednalo se ku příkladu o ženu již padlou – nebyla její žalobě a svědectví přikládána patřičná váha. Jaroslav JIREČEK (ed.), *Práva městská království Českého a markrabství Moravského spolu s krátkou jich summou od M. Pavla Krystyana z Koldína*, čl. M XXXII, čl. M XXXIII.

ma popisovala ideál, který se od reálného života zásadně lišil, a navíc to byl ideál státních, vrchnostenských či církevních hodnostářů a úředníků. Nikoli ideál, který by byl vlastní venkovskému lidu. Venkov měl svou vlastní morálku, a tedy i vlastní přístup k pojetí cti. A jeho obyvatelé byli ochotni tolerovat mnohem víc než soudobá norma dovolovala.⁸⁹ Důvodem bylo lpění na tradici a jen pozvolné prosazování nových církevních či vrchnostenských nařízení, neboť na příklad pro venkovskou společnost nebyl uzavřen sňatek až po oficiálním obřadu v kostele, ale už ve chvíli vyslovení manželské smlouby.⁹⁰ Nebo prostě jen neschopnost či neochota setrvat v celoživotním celibátu, neměli-li dotyční dostatek prostředků potřebných pro povolání k uzavření sňatku.⁹¹ Navíc předmanželské otěhotnění, stejně jako drobné krádeže, zřejmě vzhledem ke své četnosti nevzbudily přílišný rozruch⁹² a pachatele sice nijak zvlášť nectily, ale ani nevyčleňovaly ze středu společnosti. Jiná situace nastala, pokud došlo k těžkým zločinům, jakými bylo infanticidium, žhářství či kačírství.⁹³

Nelze souhlasit ani s tvrzením, že pouhé nařčení ze spáchání zločinu natolik očernilo člověka, že ten pak již nebyl více počítán k počestné společnosti a odmítavý postoj jeho okolí ho vyloučilo z komunity počestných lidí, a že tomuto nešťastníkovi pak nezbývalo nic jiného, než se přiřadit k marginálním vrstvám společnosti. Jak je uvedeno výše, vzhledem k míře lehčí trestné činnosti na venkově je pravděpodobné, že vesnická komunita nepřikládala případnému lehčímu provinění nijak zvlášť velký význam.

Zuzana Adamcová sice nebyla uznána vinnou ze zločinu infanticidia, ale s katem se setkala dost zblízka a navíc byla bezpochyby vinna zločinem smilstva. Byla tedy usvědčena ze smilstva a za tento svůj delikt veřejně potrestána. Vykonáním trestu snad v očích veřejnosti alespoň částečně svůj prohřešek smyla. Přesto každý v jejím okolí věděl, že byla postavena před soud a proč. Podle Dülmenovy teorie by tedy neměla mít nejmenší naději na opětovné začlenění do počestné společnosti a měla by dožít kdesi na jejím okraji mezi žebráky a tuláky. Ale v Zuzanině případě k návratu do běžného života došlo.

Po vykonání trestu a propuštění z vězení Zuzana na nějaký čas unikla z historického obzoru. Nelze zjistit, čím se živila ani jak ji přijalo její okolí. Ale dochované prameny vylučují recidivu jejího činu a naopak díky matričním záznamům je známo, že se neztratila kdesi mezi marginálními vrstvami obyvatelstva, ale pokračovala v usedlém způsobu života a i přes pošramocenou pověst se jí podařilo uzavřít sňatek. 7. února 1751 se s ní oženil ...*pocitivý vdovec Václav Procházka krejčí...*, který udržoval styky s významnějšími osobami ve vesnické komunitě, jak dokazuje postavení jeho svědků, kterými byli rychtář Jan Nos a pekař Josef Beneš. Účast

⁸⁹ Pavel MATLAS, *Delikt smilstva*, s. 92.

⁹⁰ Jaroslav DIBELKA, *Tajemství rodiny Hlučných*, s. 37.

⁹¹ Pavel MATLAS, *Delikt smilstva*, s. 91.

⁹² Pavel HIML, *Myšlení venkovských poddaných*, s. 163.

⁹³ Tamtéž, s. 170.

rychtáře na svatbě, a to dokonce v roli svědka, může být považována za doklad významného postavení Václava Procházky ve venkovské společnosti. Tuto domněnku potvrzuje i účast rychtáře jako kmotra na křtu dětí, které poměrně krátce po svatbě, v letech 1752,⁹⁴ 1754⁹⁵ a 1756,⁹⁶ z tohoto svazku vzešly. Zároveň zde ale mohl rychtář vystupovat z moci svého úřadu a svou přítomností umlčet veškeré výhrady k nevěstině mravopoctnosti. Jediným dokladem Zuzanina prohřešku tak zůstává pouze vypuštění onoho slůvka poctivá při popisu jejího společenského postavení.⁹⁷

III. Závěr

Zuzana Adamcová by mohla být typickým případem svobodné matky. Pocházela z nejnižších vrstev usedlé venkovské společnosti, z blíže nespecifikovaných důvodů se dopustila hříchu smilstva, počala a podle svých slov předčasně porodila dítě, které přišlo na svět již mrtvé. Protože se pokusila svůj porod před ostatními členy venkovské společnosti utajit – snad v naději, že nikdo z jejího okolí neví o jejím těhotenství a ona tak bude ušetřena hanby - byla obviněna ze dvou úzce souvisejících provinění. Ze zločinu smilstva a ze zločinu infanticidia.

Zuzana Adamcová se však přiznala pouze ke smilstvu a obvinění z infanticidia odmítala. Aby vyznala celou pravdu, byla z rozhodnutí apelačního soudu podrobena útrpnému výslechu. Zuzana se ani po použití tortury k infanticidiu nepřiznala a byla tedy obvinění z tohoto zločinu zproštěna. Jiná byla situace ohledně smilstva. Za tento delikt byla Zuzana odsouzena k šesti týdnům nucených prací a trest poctivě vykonala. Její dobrá pověst měla být stykem s raně novověkou justicí poškozena. Přesto se zřejmě bez větších problémů zařadila zpět do běžného života a tento svůj návrat do počestné společnosti korunovala uzavřením sňatku. Nabízí se otázka, jakým způsobem fungovala sociální kontrola a kdy vlastně spouštěla svůj dohlížecí mechanismus? Do jaké míry byl styk s raně novověkou justicí a především s katem vnímán skutečně jako zneuctvující? A bylo možné po přestání soudního procesu vrátit se zpět k běžnému způsobu života?

Případ Zuzany Adamcové upozorňuje na význam sociální kontroly v raně novověké společnosti, kdy každý člen pospolitosti byl součástí tohoto mechanismu a napomáhal oficiálním represivním orgánům postihovat překročení norem v dané komunitě platných. Ale ne vždy sociální kontrola absolutně plnila svoji funkci. Jednak existovaly strategie, jejichž pomocí bylo možno alespoň částečně sociální kontrole uniknout – ať už to byla trochu riskantní změna bydliště, nebo v případě těhotných žen pokus o skrývání gravidity vhodným oblečením a simulací menstruačního

⁹⁴ SOA Plzeň, Matrika narozených kasejovické farnosti z let 1751–1787, SM 1546, Záznam o narození Kašpara Jana Procházky, syna Zuzany Adamcové z 6. ledna 1752.

⁹⁵ Tamtéž, Záznam o narození Jana Procházky, syna Zuzany Adamcové z 10. května 1754.

⁹⁶ Tamtéž, Záznam o narození Anny Marie Procházkové, dcery Zuzany Adamcové z 11. ledna 1756.

⁹⁷ Tamtéž, Matrika oddaných kasejovické farnosti z let 1747–1785, SM 1548, Záznam o sňatku Zuzany Adamcové s lnářským krejčím Václavem Procházkou ze 7. února 1751.

cyklu. Navíc ne každý delikt byl represivním orgánům neprodleně nahlášen. Zdá se, že venkovská společnost měla vlastní pravidla soužití, vlastní pojetí cti a vlastní morálku a mnohá přestoupení norem byla ochotna tiše tolerovat - alespoň do doby, než daný přestupek získal podobu závažnějšího deliktu nebo ho bylo užito ve formě msty.

Lehčí delikty, jakými bylo smilstvo či drobné krádeže, zřejmě vzhledem ke své četnosti venkovská společnost pomíjela alespoň do chvíle, než se z drobného přečinu stal delikt mnohem závažnější. Ačkoli vesnice často o přestupku věděla, pokud neměla závažný důvod, neoznámila jej represivním orgánům. Navíc speciálně delikt smilstva byl zajisté mnohem častější, než trestněprávní prameny ukazují, protože k jeho odhalení mohlo dojít jen tehdy, byla-li žena obtěžkána a předmanželský intimní vztah nebyl zavčasu legalizován sňatkem. Sociální kontrola většinou spustila svoji dohlížecí funkci až v okamžiku, kdy byly normy venkovské společnosti narušeny nějakým zásadním způsobem - na příklad spácháním hrdelního zločinu. Ze strachu před tímto druhem deliktu, a také před božím hněvem, byl takový zločin zpravidla neprodleně ohlášen na příslušná místa, která pak celou záležitost prošetřila.

Vyšetřování těžkého zločinu, navíc spojené s případnou exekucí, bylo sice ne zrovna vítaným, přesto však značným vytržením z denního stereotypu a nadlouho se zapsalo do povědomí venkovské společnosti. Díky tomu byl raně novověký člověk do jisté míry obeznámen s průběhem vyšetřování a tušil, jak by měl před soudem vystupovat a do jaké role by se měl stylizovat. Prostřednictvím těchto informací si raně novověká společnost vytvářela určité modelové strategie chování a záleželo pak na rozhodnutí každého stíhaného jedince, do jaké míry se při vyšetřování těchto strategií bude držet a do jaké míry se pokusí vymyslet strategii vlastní, která by ho co možná nejvíc uchránila trestu. Je tedy nepopíratelným faktem, že obviněný před soudem nevyprávěl pravdu, ale realitu upravoval tak, aby jeho postih byl co možná nejmenší. Musel se tedy stylizovat do role nevědomého a předpisů neznalého člověka, nebo - v případě žen obviněných ze smilstva - do role oběti, která se nechala svést k hříchu slibem manželství.

Existovala zde tedy jistá alternativa, jak z rukou kata uniknout, ale zůstává otázkou, jak byl člověk vystavený trestnímu stíhání přijat zpět ostatní společností a do jaké míry se mohl opět zapojit do běžného života. Návrat k předešlému způsobu života mohl do určité míry znesnadnit veřejný výkon trestu a obeznámení venkovské komunity s prohřeškem daného jedince. Ale je docela dobře možné, že pokud byl dotyčný stíhán jen pro lehčí delikt, nebo byl shledán zcela nevinným, byl přijat společností bez větších komplikací. Venkovská společnost tedy zřejmě měla své vlastní pojetí cti, které se odlišovalo od normou předepsaného ideálu.

Čest, nebo možná přesněji řečeno počestnost, zcela určitě měla i pro člena vesnické komunity jistý význam. Jinak by neexistovaly nactiutračné výrazy a nesezdané či ovdovělé těhotné ženy by neměly důvod svou graviditu skrývat a usmrcovat své nechtěné potomky nebo sahat k různým potratovým technikám. Při zjiště-

ní, co vše bylo raně novověkému člověku normativně zapovězeno, je však nasnadě, že se jeho pojetí cti v žádném případě nemohlo překrývat se státem, vrchností či církví předepsanou normou. Menší překračování těchto norem bylo ve venkovské společnosti na denním pořádku. Proto lze usoudit, že lehčí přestupky, jakými byly drobné krádeže nebo velmi časté smilstvo, nebyly považovány za nijak zvlášť znevažující. Jistě pověsti daného jedince neprospěly, ale ani jej neposunuly po společenském žebříčku dolů mezi okrajové vrstvy společnosti. Vnímání cti - ať už své vlastní, nebo cti toho druhého, tedy nebylo ve venkovské společnosti zdaleka tak vyhrocené, jak se může zdát při studiu normativních pramenů. Na venkově tedy vedle sebe existovaly dvě kultury a morálky. Ta určovaná vrchností a především církví, která se z kazatelen snažila upevňovat morální hodnoty ve všech vrstvách společnosti. A pak vlastní kultura a morálka venkovského lidu ovlivňovaná tradicí a reálnými podmínkami soužití raně novověké venkovské společnosti.

Lenka Černá

Na děčínském zámku. Dospívání Františka Thuna (1809-1826)

František Thun je považován za významnou osobnost kulturního života Prahy druhé třetiny 19. století. Svě celoživotní úsilí, píli a aktivitu rozdělil hrabě, současníky označovaný jako „otec malířů“, do nejrůznějších veřejných spolků.¹ Na konci třicátých let 19. století na sebe upozornil svou činností ve Společnosti vlasteneckých přátel umění a v Krasoumné jednotě. Posledně jmenovanou významně reformoval a přispěl zároveň i ke změně poměrů na tehdejší Akademii. Patřil mezi poměrně úzký okruh osobností, jež stály u vzniku české památkové péče a institucí s ní spojených. V 50. letech působil jako referent pro oblast umění na ministerstvu kultu a vyučování u svého bratra Lea Thuna. Podílel se na založení a vedení Centrální komise pro památkovou péči, kde působil jako konzervátor. V letech šedesátých se pak soustředil na organizování dostavby svatovítské katedrály. Jeho jméno nadto figurovalo téměř ve všech filantropických spolcích doby. Thunův zájem o uměleckou politiku podpořilo ještě vlastní umělecké nadání. Už od dětství úspěšně diletoval v kresbě a po celý jeho život jej neopouštěla touha být malířem.² Často však bývá zmiňována ještě další skutečnost z Thunova života. Svým mesaliančním sňatkem s měšťankou Magdalenou Königovou pozbyl, jako prvorozený, dědického práva na rodinný fideikomis. I tento fakt nepochybně přispěl k jeho orientaci na umělecký svět.

Předkládaná práce se zabývá dětstvím a mládím Františka Thuna. Toto období života nebývá v případě šlechtických biografii zrovna jednoduché, neboť ne vždy šlechtické archivy nabízejí dostatek relevantních pramenů. Autor se musí uchýlit k téměř detektivnímu pátrání, využít všechny přímé i nepřímé indicie, hledat srovnání u známějších příkladů nebo se pokusit alespoň o zevšeobecnění. Přesto však právě toto rané období života, které nebývá v pramenech tolik zachováno, může být velmi důležité a zajímavé zároveň. Neboť v době mládí si jedinec vytváří pomyslný odrazový můstek pro své další působení, ať už ve sféře ryze privátní nebo veřejné. Ovlivňuje jej prostředí, v němž vyrůstá, rodiče a blízcí, vychovatelé, učitelé či přátelé. Zároveň se začínají projevovat jeho vlohy a dispozice, typické charakterové rysy či zárodky pozdějších sklonů. Přesně tyto skutečnosti budou klíčovými pro tuto práci. Jak ovlivnilo Františka Thuna rodinné prostředí a výchova? Kde se vzal jeho vyhraněný zájem o umění, jak a kým byl jeho talent rozvíjen?

Této etapě Thunova života nebyla ze strany historiků zatím příliš věnována pozornost. Nejvíce se jí dotkla Hana Slavičková v úvodní studii ke katalogu výstavy *Portrétní galerie Thun-Hohensteinů*, která se konala v Děčíně roku 1998.³ Nataša Steinová (Natálie Belisová) dále zhodnotila výsledky Thunova výtvarného dile-

¹ Hana SLAVÍČKOVÁ, *Portrétní galerie Thun-Hohensteinů*, Děčín 1998, s. 22.

² K Thunovu životu, veřejnému působení i vlastní výtvarné činnosti viz Marcela OUBRECHTOVÁ, „*Kéž bych byl malířem. František Thun v době předbřeznové*“. Diplomová práce, Filozofická fakulta Jihočeské univerzity, České Budějovice 2008.

³ H. SLAVÍČKOVÁ, *Portrétní galerie*.

tantismu v kontextu s působením jeho učitelů.⁴ Jako cenný zdroj informací i inspirace pro zodpovězení mnoha otázek je nutno zmínit monografii Christopa Thiennen-Adlerflychta o Thunově bratru Leovi.⁵

František Thun se narodil 13. července roku 1809 v Praze. Tamější sídlo rodiny Thunů se nacházelo na Malé Straně v Ostruhové ulici, dnešní Nerudově, avšak František strávil většinu dětství v Děčíně.⁶

Děčínský zámek se tyčí na Mariánské skále nad soutokem Labe a Ploučnice. Okolí obklopují vrchy Českého středohoří a přímo naproti zámku se zdvihá skála Pastýřská stěna. Od severního cípu města doprovázejí řeku Labe až na německé území romantické pískovcové skály Českosaského Švýcarska. Je to tedy území, které samo o sobě provokovalo umělce k tvoření. Vedle krásné přírody je tu ještě jeden důležitý faktor, který zvyšoval atraktivitu města. Děčín je dodnes největším českým říčním přístavem a důležitým dopravním uzlem, ležícím na trase Praha–Drážďany. Labská cesta jako spojnice mezi Saskem a Čechami byla důležitá už od středověku a v 19. století její význam zesílil zvláště v souvislosti s paroplavbou.⁷ Vedle hospodářského propojení hrála podstatnou roli i kulturní výměna mezi Děčínem a významnými městy na severu Čech či blízkým Saskem. Důležitým momentem byl rok 1833, kdy byla otevřena nová silnice z Podmokel do evropsky proslulých lázní Teplic, které byly ve sledované době zvláště oblíbené mezi cizinci, zasloužilými úředníky, politiky nebo umělci.⁸

Rodinné prostředí poskytlo Františku Thunovi pevný základ pro celý život. Jeho svérázná povaha odpovídala podobné jedinečnosti rodičů. Františkův otec, František Antonín, byl všestranným člověkem s mnoha zájmy a dosti svéráznou povahou.⁹ Leo Thun později prohlásil, že jejich otec byl kavalír bez jakékoli stavovské pýchy v nejkrásnějším významu tohoto slova.¹⁰ Byl to zejména hospodář, který

⁴ Nataša STEINOVÁ, *Veduty Českosaského Švýcarska*, Děčín 1999.

⁵ Christoph THIENEN-ADLERFLYCHT, *Graf Leo Thun im Vormärz. Grundlagen des böhmischen Konservatismus im Kaisertum Österreich*, Graz–Wien–Köln 1967.

⁶ Thun-Hohensteinský palác (dříve Kolowratský), přinesla jako věno do rodiny babička Františka Thuna, Marie Anna, rozená Kolowrat-Liebsteinská. Více o stavbě, kde nyní sídlí italské velvyslanectví, Václav LEDVINKA – Bohumír MRÁZ – Vít VLNAS, *Pražské paláce. Encyklopedický ilustrovaný přehled*, Praha 2000, s. 325-328.

⁷ Říční dopravě velice prospěla mezistátní dohoda, tzv. Labská plavební akta, uzavřená 12. 12. 1821 s platností k 1. 1. 1822. Ta osvobodila labskou plavbu od tíživých cel a feudálních omezení, zajistila určitou, státy financovanou splavnost řeky, jednotné plavební dokumenty a jednotné plavební předpisy. Principy nastolené Aktou jsou na Labi dodržovány dodnes. K říční dopravě na Labi viz Milan HUMBERT, *Dějiny paroplavby na Labi*, Děčín 1997; TÝŽ, *Dějiny plavby*, I-II, Děčín 1999.

⁸ Srov. Jan SMETANA, *Město Děčín*, Plzeň 1996, s. 9.

⁹ O jeho osobě více H. SLAVÍČKOVÁ, *Zámek Děčín*, Děčín 1991, s. 10-11; TÁŽ, *Portrétní galerie*, s. 64; Helena SMÍŠKOVÁ, *František Antonín Thun a správa děčínského panství v letech 1808–1844*, in: *Z minulosti Děčínska a Českolipska III*, Ústí nad Labem 1977, s. 163-187.

¹⁰ Ch. THIENEN-ADLERFLYCHT, *Graf*, s. 63.

se po napoleonských válkách s chutí věnoval správě svého majetku.¹¹ Thun vzdělaný v duchu osvícenství se zabýval studiem a praxí v oblasti hospodářství, nijak však nezaostával ani ve filozofii a umění. Už v mládí si při svých cestách vypěstoval celoživotní lásku k Anglii (vliv měl jistě už jeho vychovatel, irský abbé Glancy) a k anglosaské svobodomyšlnosti.¹² Anglofilství bylo v jeho rodině vždy zřetelné a hrálo roli i při výchově dětí.

V obdivu Františka Antonína k zemi za Lamanšským průlivem lze nalézt kořeny jeho pozdějšího zájmu o záležitosti sociálně-politického charakteru, které se rozvíjely především na Západě pod vlivem protestantské etiky.¹³ Neznamená to však, že by se díky této etice sám nějak významně sblížil s protestantismem, jistou odezvou to ale mělo. František Antonín Thun, a později samozřejmě i jeho rodina, se přiklonil k reformnímu katolickému proudu, který kolem sebe vytvořil Bernard Bolzano spolu s Josefem Dobrovským.¹⁴

Jestli něco František Antonín Thun nenáviděl, pak to byla Napoleonova expanze, státní služba a vídeňský centralismus. Po celý svůj život se snažil od hlavního města monarchie držet co nejdále. František Antonín Thun už ve svých čtyřia dvaceti letech nabyt přesvědčení, že nějaká smysluplná aktivita uvnitř státního aparátu je zbytečná, a proto státní službu zcela zavrhl. Zvítězilo v něm vnitřní rozhodnutí, že daleko užitečnější a prospěšnější bude na svém panství.¹⁵

Thunovi staršímu nebylo zcela cizí vlastenecké a filantropické smýšlení, nijak nezaostával ani ve filozofii a umění. Významně rozšířil a zvelebil zámeckou

¹¹ O jeho osobě více Hana SLAVÍČKOVÁ, *Zámek Děčín*, Děčín 1991, s. 10-11.; TÁŽ, *Portrétní galerie*, s. 64; Helena SMÍŠKOVÁ, *František Antonín Thun a správa děčínského panství v letech 1808–1844*, in: *Z minulosti Děčínska a Českolipska III*, Ústí nad Labem 1977, s. 163-187.

¹² Ch. THIENEN-ADLERFLYCHT, *Graf*, s. 47.

¹³ H. SMÍŠKOVÁ, *František Antonín Thun-Hohenstein*, s.164.

¹⁴ Bolzanismus našel právě mezi českou šlechtou silnou podporu. Bolzano, Dobrovský a jejich okruh se pod vlivem učení filosofa Herdera snažili začlenit slovanský národ do západoevropské společnosti a pozdvihnout češtinu na úroveň evropského kulturního jazyka. Této „tiché reformaci“ František Antonín v Děčíně později sloužil, neboť nebyla omezena jen filosoficko-literárně, ale byla výhodná také v hospodářském smyslu. Viz Ch. THIENEN-ADLERFLYCHT, *Graf*, s. 76.

¹⁵ V duchu vlastních zásad jej byl rozhodnutý vybudovat tak, aby bylo nezávislé na zkorumpovaném státním systému. V následujících letech tak vložil svou veškerou sílu a píli do zvelebení panství po stránce hospodářské, ekonomické, sociální i společenské. Základní prioritou pro něj byli schopní úředníci, do jejichž vzdělání neváhal investovat nemalé prostředky. Pod dojmem anglických zkušeností věnoval pozornost zejména poddaným a jejich sociálnímu postavení. Nezajímal se jen o jejich materiální zajištění, ale dbal také na úroveň vzdělání. Přál si mít ze sedláků, po anglickém vzoru, schopné podnikatele, kteří obstojí v konkurenci, proto kladl důraz na osvětu v oblasti hospodářských nauk. Už roku 1820 zvítězilo na děčínském panství střídavé hospodaření nad zastaralým a přežitým trojhonným systémem. Nedlouho poté se František Antonín Thun zařadil mezi první feudály v zemi, kteří vyvazovali své poddané z roboty. Se stejnou vervou se na děčínském panství pustil do rozvoje školství, industrializace a obchodu. Srov. Tamtéž.

knihovnu a nechal mladým Václavem Vladivojem Tomkem utřídit rodinný archiv. Sblížil se s českým kulturním i politickým prostředím a společně se svou ženou dokázal na děčínském panství vytvořit liberální prostředí, které přitahovalo tvůrčí osobnosti - buď přímo do hraběcích služeb nebo pouze k přátelským návštěvám.

Na podzim roku 1808 se František Antonín Thun oženil a na děčínské panství tak přivedl novou paní. Hraběnka Terezie Brühlová pocházela z nedalekých Drážďan.¹⁶ Jestliže po svém otci zdědil František Thun organizační schopnosti, dar zdravého uvažování, orientaci na Anglii nebo nechuť ke státní službě, pak na Františkovo celoživotní směřování k umění a péči o něj měla vliv právě matka. Hraběnka Terezie pocházela z významné saské šlechtické rodiny Brühlů, u nichž lze vůbec hledat původ Františkova výtvarného nadání. Tereziin otec, hrabě Friedrich Alois z Brühlů, svobodný pán z Forstu a Pfortenu, údajně vynikal krásou a tělesnou silou, byl však obdařen i dalšími schopnostmi. Sám sebe tento zbrojmistr a generál dělostřelectva Augusta III., kurfiřta saského a krále polského, označoval za matematika, básníka a také malíře.¹⁷ V letech 1785 až 1790 vycházelo v Drážďanech jeho pěti-svazkové dílo *Theatralische Belustigungen*.¹⁸ Všeobecně rodina z Brühlů umění podporovala a patřila k předním mecenášům saských umělců. Tereziin dědeček, Heinrich z Brühlů, první ministr Augusta III., nechal v Drážďanech zbudovat známou Brühlskou terasu. Také rodový zámek v Pforten (dnes Brody v Polsku), kam manželé Thunovi s rodinou čas od času jezdili navštívit babičku Brühlovou, byl rodinou uměleckou chloubou.

Po svém otci i dědu zdědila Terezie oduševnělost a smysl pro umění. Byla to žena neobyčejně krásná, s tmavými vlasy, uhrančivýma očima a hlubokým pohledem. Na Terezii později vzpomínal historik Josef Alexander Helfert. Podle něj to byla imponující osobnost, v mládí obdařena junonickou krásou, jež vynikala svým ušlechtilým srdcem a velkým nadáním. Byla skromná, pokorná, obětavá a starostlivá. Vynikala také péčí o poddané.¹⁹ Zároveň však byla ženou velmi přecitlivělou, až úzkostlivou, pro níž byla fungující rodina vším. S pozdější známostí svého prvo-rozeného syna, měšťanskou dívkou, se nemohla nikdy smířit. František také pojal Magdalénu Königovou za choť až po matčině smrti, přestože už měli dvě děti. Křehký zjev i psychika hraběnky Terezie úzce korespondovaly s jejím chatrným zdravím. Když rodina podnikala ve třicátých letech velké cesty po Evropě, Terezie spolu se stejně křehkou dcerou Annou spíše objížděla lázeňské kúry a vyhlášené evropské lékaře. Na konci svého života hraběnka Terezie oslepla.

¹⁶ Hraběnka Terezie rozená z Brühlů (1884–1844), dcera Friedricha Aloise hraběte z Brühlů (1739-1793) a jeho třetí manželky Josefý Christiny rozené hraběnky Schaffgotschové (1764-1846).

¹⁷ *Allgemeine deutsche Biographie*, 3, 1875, s. 417.

¹⁸ Tamtéž.

¹⁹ Josef Alexander HELFERT, *Graf Leo Thun. Lehr- und Wanderjahre*, Oesterreichisches Jahrbuch, Bd. 15, 1891, s. 128. Srov. CH. THIENEN-ADLERFLYCHT, *Graf Franz*, s. 63.

Manželé Thunovi se během více jak třicetiletého společného soužití snažili své panství v severní části monarchie přiblížit západoevropskému kulturnímu světu a vytrhnout ho, a potažmo i svůj život, ze zaostávajících českých poměrů. Z Děčína se jim skutečně podařilo vytvořit společenské a kulturní centrum srovnatelné v severních Čechách snad jen s lázeňským Clary-Aldringenskými Teplicemi.²⁰ Liberální, intelektuální a inspirující prostředí lákalo umělce, filosofy, spisovatele, hudebníky, ale i politiky, duchovní a další významné činitele. Rodina Thunů, která se považovala jako mnoho jiných šlechtických rodin za vlasteneckou, zemskou šlechtu v teritoriálním smyslu *Böhmen*, byla otevřena českému emancipačnímu hnutí, jehož mnozí představitelé často do Děčína zavítali - mezi nimi v první řadě František Palacký.

Dalo by se říci, že sami Thunové žili na pomyslné ose Praha – Drážďany – Hamburk – Londýn. Vídeň se v této době téměř ocitla mimo jejich akční rádius.²¹ Ten se směrem na západ rozšířil zejména díky stykům rodiny hraběnky Terezie. Její bratřenci, Karel Brühl, který byl intendantem berlínského dvorního divadla a Fritz, zeť generála Gneisenau a bývalý adjunktant arcivévodky Karla, za svou příbuznou často do Děčína jezdili. Rodina tímto způsobem udržovala kontakt s pruským reformním proudem. Terezie se dále přátelila s rodinou Wessenbergů: s rakouským diplomatem Janem Filipem Wessenbergem a jeho bratrem, kostnickým biskupem Ignácem Heinrichem. Wessenebergovy sestry žily v Drážďanech a s děčínskými Thuny pěstovaly pilné společenské styky.²² S Tereziiným rodným městem udržovala rodina vůbec vřelé vztahy, zvláště pak ve třicátých letech, kdy tam po skončení studia více než rok pobývali její synové. Nejintenzivněji se však Thunové, vzhledem k výchově a svému anglofilství, orientovali na Anglii. Terezie byla nadto patrně velmi vzdáleně příbuzná s rodinou Waltera Scotta.²³

To, že se Děčín nachází téměř v polovině cesty mezi Drážďany a Prahou, ovlivňovalo život rodiny Thunů ve velké míře. Čeští malíři se vydávali do Drážďan studovat nebo získávat zkušenosti na Akademii a naopak drážďanští umělci často mířili do Čech, aby navštívili Českosaské Švýcarsko, České středohoří nebo zmiňované Teplice.²⁴ A při té příležitosti se mnozí zastavili v Děčíně. Vliv na to měly jistě i známosti Terezie. Podobně jako Thunové, tak i drážďanští Brühlové navazovali styky s umělci. Díky hraběnce se rodina blíže seznámila s předními drážďanskými umělci prvního desetiletí 19. století, jako byli Caspar David Friedrich, Carl Gustav

²⁰ Srov. H. SMÍŠKOVÁ, *František Antonín Thun-Hohenstein*, s. 164.

²¹ Do Hamburku se jezdilo zejména kvůli obchodním záležitostem spojených s labskou vodní cestou. Ch. THIENEN-ADLERFLYCHT, *Graf*, s. 77.

²² Srov. H. SMÍŠKOVÁ, *František Antonín Thun-Hohenstein*, s. 166.

²³ J. A. HELFERT, *Graf*, s. 136.

²⁴ Tématu se blíže věnuje N. STEINOVÁ, *Význam Drážďanské umělecké akademie pro výtvarné zobrazování Českého Švýcarska*, in: *Děčínské vlastivědné zprávy 3 – VI.*, 1993, s. 3-10.

Carus, Johann Christian Clausen Dahl nebo Eugen Adams.²⁵ Tito významní malíři většinou mířili do Prahy jako například v roce 1810 Caspar David Friedrich, který i později obesílal pražské výstavy, podobně Dahl a mnozí další. Právě Friedrich, s nímž se Terezie přátelila, byl asi nejvýznamnějším malířem, který zámek kdy navštívil. Když se v roce 1808 Terezie na zámek nastěhovala, objednala si u něj pro svou osobní zámeckou kapli proslulý *Kříž v horách*, známý také jako *Děčínský oltář*. Byl to obraz, který vyvolal v drážďanských uměleckých kruzích bouřlivé polemiky a nakonec Friedricha proslavil jako romantického autora.²⁶

Thunové měli blízko i k dalším umělcům. Udělat si obrázek o tom, kdo se na zámku objevil, je možné pro léta 1806 až 1873 díky kalendáři návštěv, cest členů rodiny a rejstříků zámeckých osob Františka Antonína Thuna.²⁷ Pobýval zde kupříkladu Eugen Adams, Carl Grünwald, s nímž přijeli i drážďanští malíři otec a syn Langeové, nebo malíř Carl Graff. Spolu s chotí navštívil Thuny malíř Emanuel Peter. Z opačného směru Děčín uvítal Antonína Mánesa.²⁸

Terezie Brühlová a František Antonín Thun se vzali v Děčíně 5. září roku 1808. Za svědky jim byli hrabě Filip Kinski a Vilém Westphalen.²⁹ Ani ne do roka se novomanželům narodil prvorozený syn, jenž při křtu dostal jméno František de Paula Filip.³⁰ Sourozenci Františkoví přibýli vždy po roce: Bedřich v roce 1810³¹ a

²⁵ Vzhledem k tomu, že Dahlovo jméno bývá uváděno různými způsoby (Claussen-Dahl, Clausen Dahl apod.), užívám ve shodě s Vítem Vlnasem verzi Johann Christian Clausen Dahl. Srov. V. VLNAS (ed.), *Obrazárna*, s. 59.

²⁶ Více o Friedrichových vzájemných kontaktech s rodinou Eva REITHAROVÁ, *Obrazy C. D. Friedricha ve světle dokladů býv. Thun-Hohensteinského archivu v Děčíně*, Umění 45, 1977, s. 44–60; TÁŽ, *Caspar David Friedrich*. Umění 44, 1976, s. 385–406.

²⁷ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Thun–Hohensteinů, A3 XVI a 22- Franz Anton Graf von Thun: Abschrift sämmtlicher Eintragungen – Reisen, Besuche, Ausgaben, Adressen etc. – in seinen Kalender 1806 – 18.1. 1873. A3 XVI a 23 Franz Anton Graf von Thun: Verzeichnis aller Personen, die einmal oder oft den Grafen Franz Anton Thun in Tetschen besucht haben. Ausgezogen aus den, von ihm geführten Kalender vom Jahre 1806–18. 1. 1873.

²⁸ Později do Děčína jezdili další členové této významné umělecké rodiny. Srov. H. SLAVÍČKOVÁ, *Portrétní galerie*, s. 27–28.

²⁹ Uvedeno ve výpisu z matriky, který si v roce 1873 nechal pořídit Františkův syn Zdenko. L'Archivio provinciale di Trento, Archivio della famiglia Thun, Linie Tetschen I A, Franz de Paula Graf Thun Hohenstein geb. 1809 (+1870) und seine Gattin Magdalene König (+ 1899).

³⁰ Jaroslav THUN-HOHENSTEIN, *Beiträge zu unserer Familiengeschichte*. Děčín 1925.

³¹ Hrabě Bedřich (1810–1881) vystudoval práva. Věnoval se diplomatické kariéře, kterou započal jako přidělenec rakouského velvyslanectví v Haagu. Dále působil v Turíně, Stockholmu, Mnichově, Frankfurtu nad Mohanem, Berlíně a naposled Petrohradě. Za svou činnost získal mnoho ocenění, mimo jiné Leopoldův řád nebo ruský Řád Bílého orla. V roce 1863 odešel z aktivní diplomatické služby a věnoval se správě rodinných statků. Jeho manželkou byla Leopoldina hraběnka rozená Lambergová. Bedřichovými potomky pokračuje primogenitura děčínských Thunů. H. SLAVÍČKOVÁ, *Portrétní galerie*, s. 72–73.

o rok později Leo.³² Roku 1812 porodila Terezie dceru Annu a poslední dítě, dcera Josefina, přišla na svět v roce 1815.³³

Vzhledem k tomu, že chlapce od sebe dělil vždy necelý rok, fungovali v rodině jako jakési samostatné společenství a k jejich výchově i vzdělání se přistupovalo jednotně. Učili se stejné látce, společně skládali zkoušky, později ve stejný rok nastoupili do Prahy na studium práv, které také ve stejný rok dokončili. Byli to zkrátka „*die drei Brüder*“, mezi nimiž věkové rozdíly skutečně nehrály roli. I když pravdou je, že prvorozený František měl vůdčí postavení, ale byly na něj zároveň kladeň větší nároky. Sestry pak dostaly výchovu běžnou pro mladé šlechtičny.

Hraběnka Terezie byla, podobně jako Pavlína ze Schwarzenbergu, prototypem nové, rousseauovské matky, která své děti vychovávala a věnovala se jim, aniž by to brala jako příkoří či povinnost.³⁴ Vřelý a silný vztah Františka Thuna k matce je patrný i ve světle archivních pramenů, ať už jde o básničky či veršovaná přáníčka k narozeninám, matčiny portréty, korespondence nebo deníkové zápisky z dětství chlapců.³⁵

Zajímavým pramenem, jenž mezi řádky ukazuje vztah dětí a Terezie, jsou deníkové zápisky všech tří bratrů, pořázené preceptorem Rohrweckem v létě 1819.³⁶ Zde je o „*Mama*“ řeč velice často. Terezie v nich vystupuje jako běžná matka srovnatelná s dnešními: chválí, odměňuje, ale také trestá a zakazuje, avšak z ce-

³² Hrabě Leopold zvaný Leo (1811–1888), jedna z nejvýznamnějších osobností protimetternichovských sil. V roce 1848 získal funkci prezidenta českého gubernia, nedokázal však odvrátit vznik svatodušních bouří a ztratil tak v českém národním hnutí předchozí podporu a oblibu. Vrchol kariéry bylo jeho jedenáctileté působení v čele ministerstva kultu a vyučování (1849–1860), kdy reformoval rakouské školství. Uzavřením konkordátu s církví v roce 1855 přispěl k zesílení pozice katolické církve v oblasti veřejného života. Je autorem několika politických a správních spisů i držitelem mnoha řádů. V roce 1847 se oženil s Karolinou rozenou Clam–Martinicovou. Toto manželství zůstalo bezdětné. Osobnosti Lea Thuna je věnováno několik knih a zejména studií, např. CH. THIENEN-ADLERFLYCHT, *Graf*; stručně pak H. SLAVÍČKOVÁ, *Portrétní galerie*, s. 70–71. Jeho vztahu k české společnosti se dotýká práce J. RAK, *Názory Lva Thuna*, s. 61–68.

³³ Hraběnka Anna (1812–1885) se v roce 1885 provdala za lékaře Karla Lumbeho. Sestra Josefina (1815–1895) zvaná Juža se neprovdala. Po smrti své matky Terezie v roce 1844 žila s otcem na děčínském zámku a starala se o něj až do jeho smrti.

³⁴ M. LENDEROVÁ, *Tragický bál*. K problematice „nové matky“ také Alena BUDÍKOVÁ, *Výchova šlechtice v první polovině 19. století*, Diplomová práce, Historický ústav Jihočeské univerzity, České Budějovice 2001; Tereza DIEWOKOVÁ, *Obraz matky a mateřství v díle Jeana Jacquesa Rousseaua*, Diplomová práce, Historický ústav Jihočeské univerzity, České Budějovice 2000.

³⁵ V pozůstalosti Františka Thuna se dochovala i modlitební knížka, kterou chlapci matka vlastnoručně napsala v roce 1823. SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Thun–Hohensteinnů, A3 XVIII, dodatky I, Modlitby pro Františka Thuna sepsané jeho matkou Terezií.

³⁶ Jedná se o zápisky preceptora J. Rohrwecka podle vyprávění chlapců Thunů. Každý z chlapců vždy popisuje jeden den. SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Thun–Hohensteinnů, A3 XVIII, dodatky I. Zápisky deníkové charakteru preceptora J. Rohrwecka podle vyprávění chlapců Thunů.

lého textu vystupuje jako láskyplná bytost, která však v duchu bolzanismu nabádá k neustálému sebezdokonalování. František například zdůraznil, jak se šli projít a maminka jeho a Bedřicha vedla za ruce. Úsměvné je i jedno vyprávění o tom, kterak si tatínek, který byl zrovna dobře naladěný, z maminky u stolu spolu s chlapci dělal legraci. Terezie se vtipům s ostatními jen smála a všechny láskyplně označila za: „*kleine Schurken*“, tedy malé padouchy.³⁷ Když ovšem chlapci jindy utrápili další z mnoha zvířat, byla rázná a přísná. „*Maminka řekla, že bychom už neměli mít vůbec žádné zvíře, když se zvířaty tak zle nakládáme,*“ přiznal Bedřich.³⁸

Přestože byl otec František Antonín velmi zaměstnaný správou panství, snažil se s chlapci trávit poměrně dost času, zapojoval se do jejich výchovy a pomáhal s každodenními dětskými problémy. Když například služebná špatně uzavřela klec a oblíbený papoušek Jacquot uletěl, pátrali po něm všichni lidé ze zámku. Hledali také, jak popsals syn Bedřich, tatínek spolu s maminkou a hraběnkou Clamovou. Ovšem tuto skutečnost chlapec považoval za dost hloupou, neboť „*s ženami přece nemůže člověk šplhat za papouškem a že by tatínek ženy opustil a běhal za Jacquotem? To by bylo nemožné.*“³⁹ S celou svou rodinou neváhal zaneprázdněný otec chodit na delší výlety, ač je patrné, že rodinnou kratochvíli spojil s povinnostmi.⁴⁰

Mamince se spíše než tatínkovi žalovalo, protože byl velkou autoritou. Typickým příkladem drobných dětských udání byla Leova zpráva mamince o tom, že František musí mít despoticky vše neustále podle sebe. Terezie si Františka odvedla na zahradě stranou a vysvětlila mu, že skutečně nemůže prosazovat neustále pouze a jedině svou vůli.⁴¹

K otci děti chodily spíše se žádostmi. Coby čtrnáctiletý se třeba František postavil do čela sourozenců, aby napsal žertovný, ale zcela vážně jako oficiální žádost vypadající dopis otci, kde ho za všech pět dětí žádá, aby jim nechal na zahradě postavit dětský altánek na hraní.⁴² Otec byl také velkým vzorem a jakýmsi učitelem, jenž udílel chlapcům rady nebo je mnohému učil. „*Ještě něco mi tatínek slíbil, když budu dva měsíce pořád hodný a pilný, tak mě [...] naučí jezdit na koni.*“⁴³ A dokázal také překvapit: „*Tatínek mi nechal udělat pravou krásnou gondolu s vesly a žer-*

³⁷ Tamtéž.

³⁸ „[...] *Die Mama sagte, wir sollten gar kein Thier mehr haben dürfen, wenn wir die Thiere mißhandeln [...]*.“ Tamtéž.

³⁹ „[...] *Mit Weibern kann man ja nicht dem Papagay nachklattern und wird der Papa die Weiber allein Laßten und dem Jacquot nachlaufen? Das wäre unmöglich. [...]*.“ Tamtéž.

⁴⁰ Rohrweck například připomíná výlet na Sněžník. Tamtéž.

⁴¹ Tamtéž.

⁴² SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Thun–Hohensteinů, A3 XVIII, dodatky II./a, Dva žertovné dopisy. O tom, jak byla písemná agenda mezi otcem a dětmi vyřízena, se doposud nepodařilo nalézt doklady.

⁴³ „[...] *Noch etwas hat mir der Papa versprochen, wenn ich zwey Monaten immer brav und fleissig bin, so lehrt mich Papa reiten [...]*.“

dí a vlajkou s monogramem F. T., na které se můžeme učit veslovat.“⁴⁴ Klíč od řetězů, jimiž byla loďka na břehu Ploučnice upoutána, dostal František od otce k narozeninám.

Dětství bylo u Thunů naplněno spoustou možností, jak trávit volný čas, který jim vedle studijních povinností zbýval. Děti jezdily na koních, chodily na dlouhé procházky, hrály stolní hry nebo venku míčové, lezly po stromech. Leo v deníku připomněl, že je vychovatel naučil hrát hru *Obušku do pytle, obušku z pytle ven*.⁴⁵ Zároveň si stěžoval, že na podobné kratochvíle nezbývá moc času.

V roce 1819, kdy byl psán zmiňovaný deník, se chlapci učili plavat. Leo plavecké umění všech tří shrnul: „*Ještě pořád se při plavání nalokám spousty vody, František už plave velmi dobře na znak, Bedřich to neumí vůbec, okamžitě se potápí.*“⁴⁶ Jak už bylo naznačeno, k dispozici měli i lodě. Jezdit sami však směli pouze na Ploučnici a to jen podél zámecké zahrady. Co chlapce jistě bavilo, byly střelné zbraně a střílení. Veverky, kočky, žáby, ptáci, kuny a další „škodná“ před nimi nebyly v zámeckém parku v bezpečí. Jak dokládá Františkovo vyprávění: „*Dnes po snídani jsme se procházeli po zahradě a chtěl jsem zastřelit kunu nebo kočku, ale žádná nepřišla. Odpoledne jsme chtěli zastřelit také krahujce, vždy ale před námi znovu uletěl.*“⁴⁷ Čas od času je dospělí brávali ráno na lov, ne vždy však bylo co ke střílení. Neúspěch tohoto druhu František nesnášel: „*Vždy mne rozčílí, když z lovu nepřineseme nic domů a když já sám nic nezastřelím, to mě teprve štve,*“ což František sváděl zkrátka na osud. S otcem pak chodili třeba na večerní lov koček.⁴⁸ Dnes možná bestiální zábava nebyla vůbec ničím výjimečným.

Citovaný deník z roku 1819 nabízí však vedle úsměvných dětských epizod možnost alespoň trochu nahlédnout do osobnosti Františka Thuna. Byl sice teprve v dětském věku, ale většina jeho tehdejších povahových rysů se později projevila i v dospělosti. Na první pohled musí být jasné, že František Thun byl svérázný a mnohdy až umanutý. Často si jeden z jeho bratrů stěžoval, že František jednal jinak, než měl a když nebylo něco podle jeho představ, zájem o věc opadl. Tento povahový rys u něj lze nalézt i později. Na konci citovaného deníku dny chlapců zaznamenával sám vychovatel Rohrweck. Občas naznačil, že nejstarší z bratrů opět

⁴⁴ „[...]Papa hat mir eine rechte hübsche Gondel machen lassen, mit Rudern und Stangen und eine Fahne drauf mit der Anfangsbuchstaben: F. T., auf der können wir rudern lernen [...]“ Tamtéž.

⁴⁵ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Thun–Hohensteinů, A3 XVIII, dodatky I. Zápisový deníkový charakteru preceptora J. Rohrwecka podle vyprávění chlapců Thunů.

⁴⁶ „[...] ich schluckte noch immer viel Vasser beym Schwimmen, und der Franz schwimmt schon recht gut auf dem Rücken, der Fritz kann es gar nicht der sinkt gleich [...]“ Tamtéž.

⁴⁷ „[...] Heut[e] nach dem Frühstück sind wir im Garten spazieren gegangen und wollten den Marder schießen oder eine Katze, aber es kam nichts. Nachmittag wollten wir auch einen Sperber schießen, er flog immer wieder davon [...]“ Tamtéž.

⁴⁸ „[...]Es ärgert mich immer, wenn wir nichts von der Jagd nach Hause bringen und wenn auch nicht selbst schieße, es ärgert mich doch [...]“ Tamtéž.

nedbal jeho pokynů a vše dělal podle sebe. Na druhou stranu už v dětských zápiscích je patrný další z charakteristických znaků Františkovy osobnosti – nedůvěra v sebe sama. Po celý život o sobě Thun nepřestával pochybovat a dokonce znevažovat své dovednosti a znalosti. V mladických časech se pouze srovnával s mladšími bratry v tom, kdo lépe píše, počítá, běhá nebo je více chválen. Později však tento povahový nešvar nabyl větších rozměrů a do jisté míry brzdil Thunův osobní růst. Až příliš byl v jeho životě znatelný rozpor mezi činorodým duchem, potřebou být prospěšným či něco vykonat a sebepochybováním či strachem z neúspěchu. Pokud se nějaký neúspěch přeci jen dostavil, hrabě se obyčejně stáhnul a uzavřel i před svými blízkými. Vedle jeho vlastní osobnosti k tomu jistě přispěly též vysoké nároky, které na něj otec, jako na prvorozeného syna, kladl. Vůbec výchova v duchu Bolzanových zásad a jeho učení o sebezdokonalování, jež logicky doprovázelo neustálé sebezpytování nebo sebezpodceňování, zanechaly na Františkově duši povážlivé stopy. Je pak všeobecně známo, že Bolzano uznával šlechtictví ne podle stavu, ale podle ducha, k němuž patří „*srdce tak šlechetné, že dovede milovati právě takovou láskou nejen celý národ, ale veškeré člověčenstvo. Šlechtictví ducha má býti přířknuto teprv tehdy, je-li jisto, že nepečuje pouze a výhradně o sebe, že nevztahuje všeho jenom na svůj propěch: ale že žije a působí i pro blaho jiných [...]*“.⁴⁹

Nejen hrami, zábavou a kratochvílemi bylo naplněno dětství Františkovo a obou bratrů. Samozřejmě přibyly školní povinnosti. Přestože se František Antonín na svém panství zabýval důsledně otázkou školství, nehodlal rozhodně svěřit výuku svých synů předběžnovému školskému systému. Chtěl pro ně přísné náboženské vychování v duchu pozdně josefínského reformního katolicismu a zároveň všestranné vzdělání. Výchovu tedy svěřil víceméně do rukou dvou mužů z Bolzanova okruhu, přestože gymnaziální studia chlapců v letech 1820-1826 probíhala už v době procesů s tímto myslitelem.⁵⁰

Na náboženskou výchovu chlapců dohlížel zpovědník Thunů - páter František Serafín Schneider. Mnozí lidé považovali duchovního, který ve dvacátých letech 19. století působil jako sekretář litoměřického biskupa Josefa Františka Hurdálka,⁵¹ za člověka, který vedle Bolzana na českou společnost působil nejvýrazněji.

⁴⁹ Bernard BOLZANO, *Řeči vzdělávací akademické mládeži*, II., Praha 1882-1887, s. 20.

⁵⁰ Bernard Bolzano (1781–1848). Více Eduard WINTER, *Der Bolzanoprozess. Dokumente zur Geschichte der Prager Karlsuniversität im Vormärz*, in: *Prager Studien und Dokumente zur Geistes- und Gesinnungsgeschichte Ostmitteleuropas*, Bd. 4, 1944; TÝŽ, *B. Bolzano a jeho kruh*, Brno 1935; Jaromír LOUŽIL, *Bernard Bolzano (1781–1848). Studie s ukázkami z díla*, Praha 1978.

⁵¹ Josef František Hurdálek (1747–1833), v roce 1815 jmenován biskupem litoměřickým (až do r. 1822). V jeho semináři se objevilo několik zastánců myšlenek B. Bolzana (J. M. Fesl, V. Zahradník, F. Schneider), kvůli jejich ochraně se dostal do sporu s Římem a opustil předčasně svůj úřad. Podrobněji E. WINTER, *Bolzano*, s. 84. Srov. *Ottův slovník naučný*, XI, Praha 1896, s. 898-899.

Schneider byl mimo jiné anonymním vydavatelem Bolzanových nábožensko-vědních spisů.⁵² Právě Schneider patřil spolu s Michalem Josefem Feslem a Františkem Příhonským mezi „apoštoly“ Bolzanovy nauky.⁵³

Vliv tohoto myslitele, teologa a matematika byl tehdy nesmírně silný. Bolzanův systém nábožensko-filosofického učení se velmi lišil od tradičního církevního výkladu. Jeho etický a etikosociální program, který vycházel z pojetí nejvyššího mravního zákona a dotýkal se všech stránek osobního či společenského života, byl tehdy velmi přitažlivým. Svým obsahem, naléhavostí i velmi konkrétními výzvami a požadavky bylo toto učení něčím novým, neobvyklým a do jisté míry velmi atraktivním. Své teze Bolzano opíral o myšlenku nezbytnosti neustálého zdokonalování sebe sama. Zdůrazňoval totiž ušlechtilost humanitních ideálů, vyzýval k činorodé lásce a šíření osvěty. Důležitá pro něj byla také tolerance a víra ve všeobecný pokrok lidstva. Vybízela k odstranění společenských rozdílů i stavovských výsad a jako přesvědčený o rovnosti všech lidí volal po nápravě společenských řádů.⁵⁴

Thunům, s přihlédnutím k jejich orientaci na liberální anglosaské nebo reformní pruské prostředí, bolzanovství jako eticko-filosofický program, který byl nábožensky tolerantní a nepostrádal filantropické nebo osvětové cíle, naprosto vyhovoval. Nabízel totiž možnost lépe se vyrovnat s duchovními omezeními metternichovského systému. Působení pátera Schneidera právě v duchu Bolzanova učení se na bratrech Thunech velmi odrazilo. Důkazem může být snad pozdější, veřejně proklamovaný obdiv Lea Thuna k tomuto mysliteli.⁵⁵ Thunové nebyli jedinou českou šlechtou, jež přijala myšlenky bolzanismu. Díky šlechtické podpoře ostatně nemusel Bernard Bolzano v posledních letech svého života živořit a mohl se věnovat svým spisům.

Preceptorem chlapců se stal Johann Rohrweck, který také údajně patřil do bolzanovského okruhu. Jeho vlivu patrně neunikl během svých pražských studií, kdy Bolzano tolik působil na pražské studenty.⁵⁶ Před službou u Thunů dohlížel Rohrweck v rodině Isidora Lobkovicze na vzdělání mladého knížete Augusta Lon-

⁵² Srov. Josef HANZAL, *Od baroka k romantismu*, Praha 1987, s. 130–132; J. LOUŽIL, *Bernard Bolzano*, s. 155.

⁵³ CH. THIENEN-ADLERFLYCHT, *Graf* s. 64.

⁵⁴ Srov. Marie PAVLÍKOVÁ, *Bolzanův odkaz*, in: Bernard BOLZANO, *Vlastní životopis*, Praha 1981, s. 160–161.

⁵⁵ Bolzano byl s Thunem v kontaktu zejména na počátku čtyřicátých let. V roce 1841 mu Leo pomohl opatřit knihy a zajistit stálý příjem. Vzájemná sympatie se projevila i po Bolzanově smrti, kdy svému obdivovateli odkázal vlastní rozsáhlou knihovnu. Srov. E. WINTER, *Bolzano*, s. 158.

⁵⁶ O Johannu Rohrweckovi toho není známo mnoho. Rok po Thunově smrti psal J. Burgerstein, že Rohrweck žil ještě ve věku 85 let ve Vídni. To znamená, že se narodil kolem roku 1786. Jeho studia by tedy spadala přesně do Bolzanovy éry na Univerzitě. Srov. J. BURGERSTEIN, s. 6.

gina. Do Děčína přišel pravděpodobně v roce 1819.⁵⁷ Měl se postarat o gymnaziální znalosti Thunových synů a připravit je k obligátním státním zkouškám. Pod Rohrweckovým vedením se bratři zabývali přírodovědnými obory (například botanikou, geografii a geologií), stejný zřetel byl kladen na filologické a historické disciplíny. Vedle dějepisu se učili latině, řečtině, francouzštině. U Thunů samozřejmě nesměla chybět angličtina. Dále se cvičili v německém jazyce, v pravopise i mluvnici, a neunikli ani matematice. Krasopis vzala do svých rukou hraběnka Terezie, stejně jako mnohé hodiny náboženství. Ty se většinou sestávaly z toho, že chlapcům přečetla nějakou část z Bible, a po té s nimi na toto téma diskutovala. Psáním se chlapci většinou zabývali ráno. František se snažil vše požadované zvládnout rychle, protože pak se mohl věnovat své nejoblíbenější činnosti – kreslení. Měl talent na jazyky a šlo mu také vše, kde mohl alespoň trochu uplatnit svůj výtvarný talent, tedy krasopis či geometrii. Což nepřímě sám potvrdil: „*Nejvíce mě baví krasopis, geografie a matematika, po té latina, pak francouzština, ale pravopis, počty a mluvnice vůbec ne,*“ a dodal, že „*bratry zase víc baví francouzština, latina, řečtina a počty.*“⁵⁸ Jejich píle a znalosti byly hodnoceny systémem černých a červených puntíků.

K dispozici měli chlapci jednu z největších šlechtických knihoven v monarchii.⁵⁹ Nacházela se v dlouhém sále na jižní straně zámku, který pro tento účel nechal zbudovat František Antonín. Více jak 21 tisíc svazků knih bylo roztríděno podle oborů a uloženo v prosklených skříních. K hlavnímu sálu knihovny přiléhaly ještě dvě menší místnosti, v nichž byla uložena pouze francouzská a anglická literatura. Kromě toho zde byla k dispozici ještě příruční knihovnička v hraběcí studovně, v níž byly knihy, jež hrabě právě četl nebo používal. V sále knihovny byly ještě umístěny vitríny se sbírkami minerálů a mincí.

Jak už bylo řečeno, bohatě rozvíjet knihovní fondy začal velký milovník knih a vědy, František Antonín.⁶⁰ Bibliofilsky nejzajímavější byla sbírka rukopisů, prvo-tisků a starých tisků. Zvláště pak těch, které Thunové získali z Pelcloy pozůstalosti. Ten ve své sbírce vlastnil i opisy ztracených rukopisů z klášterů zrušených v do-

⁵⁷ Ch. THIENEN-ADLERFLYCHT v citované monografii píše, že Rohrweck k Thunům přišel až v roce 1821. Ve zmiňovaných dětských zápiscích uvádí Rohrweck dataci od 15. 6. do 31. 7. 1819. SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Thun–Hohensteinů, A3 XVIII, dodatky I. Zápisky deníkové charakteru preceptora J. Rohrwecka podle vyprávění chlapců Thunů.

⁵⁸ „[...]*Mich freut am meisten Schönschreiben, Geographie und Mathematik, hernach Lateinisch, hernach Französisch, aber Rechtschreibung und Rechnen und Sprachlehre gar nichts. [...]Die Brüder freut wieder mehr: Französisch, Lateinisch, Griechisch und Rechnen [...].*“ Tamtéž.

⁵⁹ *Ottův slovník naučný*, VII, Praha 1890, s. 126.

⁶⁰ Za Františka Antonína Thuna dosáhla zámecká knihovna největšího rozkvětu. Dal z Prahy převést většinu knih, které tam nashromáždil jeho otec, koupil pozůstalost knihovny F. M. Pelcla a v roce 1828 velkou knihovnu V. Engelshofen. Pro knihovnu nechal také zbudovat honosný sál na místě dřívější otevřené terasy. O knihovně více Hana LEDINSKÁ, *Děčínská zámecká knihovna*, in: *Z minulosti Děčínska*, II, Ústí nad Labem 1974, s. 194–241.

bě Josefa II.⁶¹ Zbytek rozsáhlé sbírky svědčil spíše o všestranném čtenářském zájmu Thunů. Jejich knihovna byla jednou z nejúplnějších soukromých knihoven, v níž byly zastoupeny téměř všechny obory, zvláště pak historie. Nechyběla samozřejmě filosofie, a tak zde František s bratry měli k dispozici například spisy Descartesovy, Baconovy, knihy Erasma Rotterdamského, Jana Husa či Jana Ámose Komenského. Thunové vlastnili mimo jiné Diderotovu encyklopedii, celou řadu cestopisů, apodemik, cestovních příruček a slovníků.⁶²

Podobně jako knihovna působila na utváření Františkových zájmů stejně rozmanitá sbírka obrazů. Významné malby a grafiky ukrýval také rodový palác v Praze. Svět biologie mohli chlapci v praxi poznávat v zámeckých zahradách, které díky svědomité práci Františka Jošta vynikaly neobyčejnou krásou. Dnes je známá zvláště Růžová zahrada. Na svazích pod zámek navíc stály skleníky, jež mimo jiné ukrývaly jednu z největších sbírek orchidejí v Evropě.⁶³ Hlavně pak zámecký park plný okrasných dřevin nabízel Františkovi mnoho námětů pro cvičné kresby. Obdiv k zahradám a parkům Thuna po celý život neopouštěl, zejména mu učarovaly zahrady anglické. Jejich architektonické řešení jej při pozdější návštěvě země okouzly natolik, že je začal považovat za umění.

Více jak desetileté vychovatelovo působení nepřineslo Františkovi pouze praktické znalosti. Rohrweck byl totiž mnohem víc než pouhým učitelem, mladému hraběti se stal celoživotním přítelem, o čemž svědčí dlouholetá vzájemná korespondence.⁶⁴ Preceptor patřil mezi stálce pozdějšího Thunova uměleckého salonu, kde se ve čtyřicátých a šedesátých letech setkávali význační umělci, vědci i další přátelé umění, aby diskutovali o nejrůznějších uměleckých otázkách, problémech a událostech.⁶⁵ To ilustruje Rohrweckův zájem o umění, což jistě hrálo ve výchově Thuna svou roli. Pokud v mladém Františkovi zájem o umění přímo nerozvíjel, rozhodně jej nebrzdil.

To, že František Thun studoval podle individuálního studijního plánu doma, nebylo nikterak výjimečné – v mnoha šlechtických rodinách se tak dělo zcela běžně. I jiní mladí šlechtici studovali pod vedením preceptora a dalších učitelů. Na konci každého pololetí však byli zkoušeni ze všech požadovaných předmětů nejpr-

⁶¹ Tamtéž, s. 197.

⁶² Tamtéž, s. 211-214.

⁶³ H. SLAVÍČKOVÁ, *Zámek*, s. 15.

⁶⁴ V pozůstalosti Františka Thuna se nachází asi 130 dopisů adresovaných „příteli“ Rohrweckovi, a to z let 1823–1870. SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Thun–Hohensteinů, A3 XVIII, dodatky II / b. Přátelská korespondence.

⁶⁵ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Thun–Hohensteinů, A3 XVIII, dodatky I., Seznam umělců zvaných na Thunovy sobotní salony.

ve na obecné škole, později na gymnáziu.⁶⁶ František tyto zkoušky skládal v Praze.⁶⁷

Ani další součásti výchovy nevybočovaly z dobového normálu šlechtického prostředí.⁶⁸ Děti se věnovaly divadlu (v zámeckém divadelním sále), recitovaly a psaly vlastní poezii. František Thun básnil poměrně často, a to i později v dospělosti - zejména pro svou ženu. V časech dětství a dospívání věnoval verše ponejvíce svým rodičům jako dárek k narozeninám, svátkům či k výročním svatby.⁶⁹ Děti braly také hodiny zpěvu a nesměla chybět ani hra na hudební nástroj.⁷⁰

Vedle toho všechny děti diletovaly v kresbě, která byla také nedílnou součástí vzdělání mladého šlechtice. V období mezi lety 1780–1850 se vlastní umělecká tvorba šlechticů stala téměř samozřejmostí.⁷¹ Tento diletantismus se však zdaleka netýkal jen aristokratických kruhů. Nové duševní klima ve společnosti, jakási novorenesanční touha člověka najít sám v sobě svou výjimečnost, nutilo k potřebě vynikat. To bylo živnou půdou pro nebývalý nárůst podobných umělců – diletantů. Na výtvarnou zručnost se stále více pohlíželo jako na nepostradatelnou součást lepšího vzdělání. Amatérské výtvarníky lze v této době hledat v řadách duchovních, básníků nebo komponistů.⁷²

První výtvarné lekce byly pro Františka Thuna nanejvýš důležité. Umění jej zajímalo už v dětství po stránce praktické i teoretické a tento interes mu vydržel po celý život.

Na odborný dohled nad výtvarným počínáním aristokratických dětí už běžný vychovatel nestačil. Pro tyto účely bývali zpravidla povoláváni mladí malíři. Mnoho budoucích věhlasných umělců začínalo právě jako učitelé kresby dětí aristokratů, neboť to pro začínajícího umělce byla často jedna z mála možností pravidelného výdělku. Mimo tuto skutečnost měly jejich kondice v kresbě i další výhody. Byla to zejména příležitost k navazování nových kontaktů a známostí, popřípadě přímo k mecenátu. Navíc šlechtické sbírky umění ukrývaly mnohdy skutečné poklady a

⁶⁶ Zdeněk BEZECNÝ, *Příliš uzavřená společnost. Orličtí Schwarzenbergové a šlechtická společnost v Čechách v druhé polovině 19. a na počátku 20. století*, České Budějovice 2005, s. 86-87.

⁶⁷ Přesný doklad o tom, kde Thunové skládali zkoušky, se zatím nepodařilo v archivních materiálech dohledat. Prvním takovým dokladem však může být informace redaktora děčínsko-podmokelského týdeníku, který v Thunově nekrologu píše, že hrabě absolvoval pražské gymnázium. *Tetschen-Bodenbacher Anzeiger. Politisches Wochenblatt*, 26. 11. 1870, s. 572.

⁶⁸ Srov. Z. BEZECNÝ, *Příliš uzavřená společnost*, 82–91.

⁶⁹ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Thun–Hohensteinů, A3 XVIII, dodatky I., Thunovy básně a veršovaná blahopřání rodičům a otci k narozeninám.

⁷⁰ Nejnadanější hudebnicí byla nejmladší sestra Josefina, která byla výbornou klavíristkou. Na její hudební vzdělání dohlížel v době své návštěvy v Čechách i Fryderyk Chopin. Chopin dokonce v Děčíně zkomponoval opus č. 31 zvaný *Děčínský valčík*. Více Michal KOŠŤÁL, *Fryderyk Chopin a děčínští Thun–Hohensteinové*, in: *Z minulosti Děčína I*, 1965, s. 135–152.

⁷¹ H. SLAVÍČKOVÁ, *Portrétní galerie*, s. 27.

⁷² N. STEINOVÁ, *Veduty*, s. 55–56.

tak si mohli malíři rozšiřovat i vlastní znalosti, nehledě na příležitost cestování po boku šlechtické rodiny. Výuka se podobala tomu, co sami znali ze svých studií. Mezi témata šlechtické kresby patřily nejčastěji krajina, interiéry i exteriéry šlechtických sídel, květiny či portréty.⁷³ Tato dílka dnes mají většinou významnou dokumentární hodnotu.

František Antonín Thun, velký milovník umění a známý mecenáš, návštěvy umělců na svém zámku přijímal s radostí. Vedle již zavedených jmen výtvarného světa neváhal podporovat a nabídnout svou pohostinnost i začátečníkům.⁷⁴ Podobně věnoval pozornost nadšeným a zapáleným pokusům svého nejstaršího syna.

Největší výtvarný talent projevil právě nejstarší František, pozadu za ním nezůstávala ani sestra Juža. Bohužel z její tvorby se dochoval pouhý fragment – kresba mlýnského náhonu a Bonichtova mlýna, který se nacházel v Podmoklech.⁷⁵ Františkovo výtvarné vzdělání nebylo systematické, protože mu rodiče stálého učitele neobstarali. Spíše to byla iniciativa samotných umělců, kteří na zámek přijeli a při té příležitosti se ujali úlohy učitele. Prvním z nich byl častý návštěvník zámku, drážďanský malíř Carl Graff. Patrně v roce 1825 požádal František Antonín Thun ředitele Akademie Josefa Berglera, aby synův talent posoudil.⁷⁶ Jelikož otec měl i nadále chuť do Františkova kreslení investovat, lze předpokládat, že Bergler zhodnotil talent šestnáctiletého šlechtice pozitivně. Tomu nasvědčuje i fakt, že František bývá v hodnocení srovnatelné tvorby, tedy šlechtické kresby, zmiňován jako jedna ze tří osobností, které vynikly nad dobový průměr, vedle o generaci starších aristokratických výtvarníků hraběte Ludvíka Arnošta Buquoye a kněžny Pavlíny ze Schwarzenbergu.⁷⁷

Osob, jež dohlížely na výtvarný talent mladého Františka Thuna, bylo hned několik. Jak už bylo řečeno, patrně první, kdo podnítil malého chlapce ke kreslení, byl drážďanský malíř Carl Graff.⁷⁸ Tento umělec žil celý život v Drážďanech, kde také studoval u krajináře a mědirytce Andream Zingeho. Mladý muž, ovlivněný německým preromantismem v čele se Schillerem a Goethem, se dále vzdělával při svých toulkách a cestách, například po Bavorsku, Itálii či Švýcarsku. Nejen v mládí, ale i ve zralém věku se často procházel Českosaským Švýcarskem, labským údolím a Českým středohořím. Děčín, jenž je průsečíkem těchto přírodních krás,

⁷³ H. SLAVÍČKOVÁ, *Portrétní galerie*, s. 27

⁷⁴ O tom, jak hrabě podporoval nemajetné talentované mladíky více N. STEINOVÁ, *Veduty*, s. 65-66.

⁷⁵ Tamtéž, s. 61.

⁷⁶ Z tohoto „přezkoušení“ se dochovaly Františkovy studie ruky. SOA Litoměřice, po-
bočka Děčín, RA Thun–Hohensteinů, A3 XVIII, dodatky IV, kresby.

⁷⁷ H. SLAVÍČKOVÁ, *Portrétní galerie*, s. 26. Srov. Jana BĚLOHLÁVKOVÁ – Alena MÍŠKOVÁ, *Kresba a grafika šlechty v Čechách 19. století*. Katalog výstavy v Národním muzeu, Praha 1992, s. 6.

⁷⁸ Carl Anton Graff (1774–1832), drážďanský malíř. Syn profesora drážďanské akademie Antona Graffa. Srov. Ulrich THIEME – Felix BECKER (edd.), *Allgemeines Lexikon der Bildenden Künstler. Von der Antike bis zur Gegenwart*, 14, Leipzig 1921, s. 482.

často navštěvoval, zejména i díky dobrodiní jeho majitelů. Carl Graff byl totiž spíše než talentovaným umělcem zábavným společníkem. Svému známějšímu otci, portrétistovi Antonu Graffovi, jistě ostudu nedělal, ale spíš než vlastní tvorbě se údajně věnoval výběru štětců a maloval, až když se „nesnesitelně nudil“.⁷⁹ Ovšem na to, aby vedl ruku Františka Thuna při jeho prvních výtvarných pokusech, to stačilo. V Děčíně pobýval v letech 1818-1826, neboť si jej panstvo jako hosta oblíbilo. Na jejich zakázku vytvořil soubor pohledů na zámek i okolí.⁸⁰

Dalším, kdo k Thunům na zámek z nedalekých Drážďan zavítal, byl malíř Carl Friedrich Grünwald.⁸¹ Také tomuto umělci učarovala krajina Labských pískovců a na stránkách svých skicářů zachytil mnoho výjevů z děčínského panství. V roce 1822 je prvně zmiňován jako Františkův učitel kreslení.⁸² Do děčínské historie se tento mladý umělec, který byl daleko talentovanější než Graff, zapsal ovšem i jinak. V roce 1827 napsal a celkem jednatřiceti kresbami doprovodil jednoho z nejstarších průvodců po Českém Švýcarsku.⁸³ Objednavatelem *Putování po panství děčínském* byl František Antonín Thun. Zájem o tuto příručku byl překvapivě velký.⁸⁴

V roce 1825 nakreslil František Thun, jak už bylo řečeno, několik studií ruky pod odborným dohledem ředitele pražské Akademie Josefa Berglera.⁸⁵ O tom, zda byl dvaasedmdesátiletý Bergler přímo v Děčíně, dostupné materiály mlčí. Je pravděpodobnější, že Thun byl spíše v jeho pražském ateliéru, kam ostatně docházel během svých právnických studií. Těžko říct, co vedlo známého malíře a prvního ředitele Akademie k tomu, že se věnoval mladému hraběti. Možná se mu chlapcův ta-

⁷⁹ Citováno podle N. STEINOVÁ, *Veduty*, s. 61.

⁸⁰ H. SLAVÍČKOVÁ, *Portrétní galerie*, s. 27.

⁸¹ Carl Friedrich Grünwald (1791-1849), žák Ludwiga Richtera. Srov. U. THIEME – F. BECKER (edd.), *Allgemeines Lexikon*, 15, Leipzig 1922, s. 139.

⁸² H. SLAVÍČKOVÁ, *Portrétní galerie*, s. 23.

⁸³ O české části Českosaského Švýcarska. Viz Carl Friedrich GRÜNWARD, *Wanderungen auf der Herrschaft Tetschen. Ein Taschenbuch für Freunde der schöne Natur*, Praha 1827. O průvodci, kresbách i textu, jenž nezapře, že autor byl malíř, blíže N. STEINOVÁ, *Veduty*, s. 62-65.

⁸⁴ Seznam subscriptentů čítá 14 stránek. Ukazuje také mimo jiné orientaci Thunů na kulturní prostředí Drážďan a Berlína. Příklon k Praze přišel později. Více H. SLAVÍČKOVÁ, *Portrétní galerie*, s. 27.

⁸⁵ Josef Bergler (1753–1829). Pocházel ze Solnohradu z umělecké rodiny – jeho otec byl dvorním sochařem pasovského biskupa. Studoval v Miláně a Římě. Zde se mu díky učiteli Antonu Maronovi dostalo vzdělání v duchu univerzalistického klasicismu. Roku 1786 se vrátil do Pasova, kde se svým umění bez problémů uživil. V roce 1784 si zajistil všeobecný umělecký ohlas, když jeho obraz *Samson ve fílištínském zajetí* získal zlatou medaili v Parmě. Na Akademii přišel záhy po jejím vzniku v roce 1800. Nejnověji viz R. PRAHL (ed.), *Josef Bergler a grafika v Praze 1800-1830*, Olomouc 2007; o jeho práci a žácích TÝŽ (ed.), *Prag 1780-1830: Kunst und Kultur zwischen den Epochen und Völkern*, Praha 2000; o jeho životě také Taťána PETRASOVÁ – Helena LORENZOVÁ (edd.), *Dějiny českého výtvarného umění*, III/1, 1780–1890, Praha 2002, s. 81–84; srov. V. VLNAS (ed.), *Obrazárna*, s. 47.

lent nezdál marný. A jistě to byla také vděčnost a přízeň, které Bergler k rodu choval.⁸⁶ V roce 1830 se do čela Akademie postavil František Christian Waldherr.⁸⁷ Také do jeho ateliéru František docházel.⁸⁸

Ve výčtu osobností, které bděly nad rozvíjejícím se Františkovým talentem, je třeba zmínit ještě jednu. Archivní prameny bohužel dosud blíže neosvětlují, proč v roce 1826 zavítal do Děčína Antonín Mánes.⁸⁹ Je o něm však známo, že ve 20. letech působil na panství klášterecké větve Thunů. Poznával tuto část severních Čech a maloval mnohé významné stavby na jejich panství (Kláštorec, Felixburk či Žehušice). U jejich děčínských příbuzných se Mánes zdržel od 31. května do 3. července 1826.⁹⁰ V poznámkách Františka Antonína je zmíněn jako učitel.⁹¹ Z této doby se zachovala prokazatelně pouze jedna Františkova kresba pod Mánesovým vedením. Jedná se o kresbu stromu, o nějž se opírá mužská postava. Na okraji je připsáno: „*F.T. bey Manes. Tetschen den 20. Juny 1826.*“⁹² Nutno dodat, že později zavítali do Děčína i další členové této známé umělecké rodiny. Amálie a Josef Mánesovi se zde dvakrát zastavili při své cestě do Drážďan.⁹³

Z období Thunova mládí, kdy se jeho talentem zabývalo hned několik malířských osobností, se dochovalo přes 70 nejruznějších kreseb.⁹⁴ Samozřejmě jako většina dětí i malý František začínal drobnými malůvkami a omalovánkami. Tato dílka otevírají svět dětských her, zvířat nebo husarů na koních.

Postupem času začal opouštět krajinu dětské fantazie a svá témata hledal v reálném světě. Na začátku, jak bylo zvykem, cvičil ruku kopírováním tištěných předloh. Pokreslil mnoho cvičných archů papíru například pouhým listovým a květy, aby následně zkoušel nakreslit celé stromy. Nechyběly samozřejmě studie lid-

⁸⁶ Thunové, jak děčínští, tak klášterečtí, byli vděčnými objednavateli jeho děl. Josef Bergler dlouho působil u jejich příbuzného, posledního knížete biskupa pasovského Leopolda Thuna, který ho na místo ředitele Akademie osobně doporučil a nadále finančně podporoval.

⁸⁷ František Christian Waldherr (1784–1835), ředitel pražské Akademie v letech 1830–1835, žák Berglerův. Jako ředitel byl nevýrazný, Akademie spíše stagnovala. Srov. Z. HOJDA – R. PRAHL, *Kunstverein*, s. 18.

⁸⁸ J. BURGERSTEIN, *Franz Anton Graf*, s. 5.

⁸⁹ Antonín MÁNES (1782–1843), přední český krajinář, o jeho osobě E. REITHEROVÁ, *Antonín Mánes*, Praha 1967.

⁹⁰ H. SLAVÍČKOVÁ, *Portrétní galerie*, s. 27.

⁹¹ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Thun-Hohensteinů, A3 XVI a 22- Franz Anton Graf von Thun: Abschrift sämtlicher Eintragungen – Reisen, Besuche, Ausgaben, Adressen etc. – in seinen Kalender 1806 – 18. 1. 1873. A3 XVI a 23 Franz Anton Graf von Thun: Verzeichnis aller Personen, die einmal oder oft den Grafen Franz Anton Thun in Tetschen besucht haben. Ausgezogen aus den, von ihm geführten Kalender vom Jahre 1806 – 18. 1. 1873.

⁹² Srov. SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Thun-Hohensteinů, A3 XVIII, dodatky IV., kresby.

⁹³ To ostatně dosvědčují kresby Děčína v Mánesově deníku. Srov. N. STEINOVÁ, *Veduty*, s. 51.

⁹⁴ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Thun-Hohensteinů, A3 XVIII, dodatky IV., kresby.

ského těla, často podle antických předloh. Dokonce jako samouk ilustroval dětskou knihu „*Heinrich von Eichenfelds*“.⁹⁵ Vděčným zdrojem inspirace mu bylo labské údolí s dominantou děčínského zámku, v nemenším rozsahu pak také nejrůznější zákoutí či partie zámeckého parku. Velmi cenné jsou kresby lidových staveb na labském nábřeží v tehdejší osadě Weiher, tunel skrz zámeckou skálu nebo lodní ruch na labské hladině. Nejenže sám kreslil venku „podle přírody“, ale často se procvicoval kopírováním pohledů na zámek od jiných autorů. Mezi Thunovými kresbami lze například najít několik pokusů o pohled na řetězovou lávku v zámeckém parku podle litografie Eugena Adamse. Nataša Steinová z nich vyzdvihuje zejména obrázek se zdařilou částí prostoru pod lávkou, „*kde se zachycením účinku světla i charakteru stromů může František Thun se ctí postavit k ostatním činným vedutistům své doby.*“ Pokoušel se i o kopie děl Jana Willenberga.⁹⁶

Vůbec nejstarší datovaná kresba mladého Františka z roku 1824 má vysokou dokumentární hodnotu. Jedná se o obrázek kamenného můstku, přes dnes již zasypané rameno řeky Ploučnice, u nějž sedí dva kreslíři. *Kleine Brücke*, jak byl nazýván, býval pokračováním známého děčínského barokního mostu (dříve Dlouhý nebo Velký most). Vyobrazená druhá část byla zbořena kvůli stavbě betonového mostu přes Ploučnici začátkem 20. století a kresba je tak jedním z mála dochovaných dokladů o jeho podobě.⁹⁷

Vedle krajin se rád věnoval portrétům. Portrétoval zejména lidi ze svého blízkého okolí, například matku Terezii či babičku Brühlovou. Obličej osob, jež ho obklopovaly, zachycoval i později, a to včetně zaměstnanců zámku a služebnictva.⁹⁸

Skicář s sebou František Thun bral i na cesty, které podnikal sám nebo s rodinou. Počátkem třicátých let si při výletě po žehušickém panství například načrtl náhrobky rodů Kustošů ze Zubří. Obrázek později překreslil malíř Bedřich Havránek a byl reprodukován v Květech 1. února 1872, tedy dva roky po smrti hraběte. Na autora původní předlohy u obrázku odkazoval podtitul.⁹⁹ Je možné, že kresbu mohl tento častý návštěvník Thunových soirée dostat přímo od autora a stejně tak je možné, že k ní mohl přijít během svých cest po severních Čechách, jež podnikal na přelomu 60. a 70. let 19. století.¹⁰⁰

Jak už bylo řečeno, během deseti let se u Thuna vystříдалo pět učitelů kreslení. Jak se na něm tato skutečnost projevila? Pět různých tvůrčích osobností, stejný počet osobitých přístupů. Thunovi učitelé kreslení se v zásadě dají rozdělit na praž-

⁹⁵ J. BURGERSTEIN, *Franz Anton Graf*, s. 5.

⁹⁶ N. STEINOVÁ, *Veduty*, s. 57.

⁹⁷ Srov. Tamtéž. s. 58.

⁹⁸ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Thun-Hohensteinů, A3 XVIII, dodatky IV., kresby.

⁹⁹ Tamtéž; Srov. Květy č. 5, VII., 1. 2. 1872.

¹⁰⁰ Srov. Naděžda BLAŽÍČKOVÁ-HOROVÁ, *Bedřich Havránek*, Praha 1994, s. 50. Blíže také N. STEINOVÁ, *Veduty*, s. 52-53.

ský a drážďanský okruh. Josef Bergler byl umělec vzdělaný v zásadách klasicismu, tlumočnick Winckelmannova pojetí klasicistního programu a především výborný figuralista s velkou škálou námětů i technik.¹⁰¹ Vyhovovala mu historická témata, biblické a mytologické náměty, avšak nevyhýbal se ani soudobému světu, jehož byl zkušeným pozorovatelem. Jeho kreslířská metoda byla vypěstovaná na ideální kompozici a „živý kreslířský styl obrysových linií se stínováním, šrafami, křížky a mřížkami byl čistý a vhodný pro grafickou reprodukci.“¹⁰² Thunovy kresby podle antických předloh (např. hlava bohyně Athény), vynikající precizním stínováním a šrafováním, mohly vzniknout pod Berglerovým dohledem v pražském ateliéru. Tomu by odpovídala často i datace. Vykreslování souměrné krásy a kopírování předloh podle klasicistních měřítek naprosto korespondovalo s tím, čemu se žáci na Akademii učili. Navíc Bergler proslul tím, že si do Prahy přivezl mnoho sádrových odličků, podle nichž se kreslilo.¹⁰³ Nutno dodat, že tyto Thunovy kresby vypadají poněkud strojeně a jakoby bez života. Coby školní cvičení však dobře posloužila účelu svého vzniku.

O vlivu Františka Waldherra není známo nic. Nezachovala se jediná kresba, která by prokazatelně vznikla pod jeho vedením. Dá se ovšem předpokládat, že pokračoval v Berglerově stylu a Thunovi dával běžné kondice v kreslení, které odpovídaly poměrům Akademie. Také Waldherr našel v Thunech vděčné objednavatele svých děl.¹⁰⁴

Třetí osobou z pražského okruhu byl významný český krajinář Antonín Mánes. O nějakém přímém vlivu na styl Františka Thuna nelze v tomto případě mluvit. Mánes se zdržel v Děčíně zhruba měsíc, což je pro vztah učitele a žáka dobou příliš krátkou. Přesto jej František mohl vidět při práci, například při vzniku obrazu s výjevem děčínského zámku s parkem. Mánes, který byl jinak žákem krajinářské školy Karla Postela na Akademii, začal velmi záhy do své tvorby vpouštět prvky romantismu.¹⁰⁵ Jeho díly se Thun nechal inspirovat mnohem později, kdy začal v podobném duchu kreslit romantické zříceniny ve Skotsku. Setkání s Mánesem však pro něj bylo důležité z jiného, možná významnějšího hlediska. Jeho organizátorská činnost byla založena na sítích přátelských vztahů, konexí a známostí. Přátelství s rodinou Mánesových znamenalo ve světě výtvarného umění, v němž se Thun později pohyboval, opravdu hodně.

Bergler, Waldherr a Mánes zdokonalili Františka v klasických technikách kreslení a vtiskli jeho uměleckému diletantismu pevnou pozdně klasicistní formu. Nejvíce se to projevilo při Thunových cestách, kdy stránky jeho skicáře plnila jed-

¹⁰¹ K uměnovědným a estetickým teoriím Johanna Joachima Winckelmanna (1717-1768) stručně viz Jean-Luc CHALUMEAU, *Přehled teorií umění*, Praha 2003, s. 35-36.

¹⁰² T. PETRASOVÁ – H. LORENZOVÁ (edd.), *Dějiny*, s. 83.

¹⁰³ Vojtěch VOLAVKA, *České malířství a sochařství 19. století*, Praha 1968, s.18.

¹⁰⁴ Pro Thuny namaloval oltářní obraz do farního kostela v Dolním Žlebu.

¹⁰⁵ Srov. N. BLAŽÍČKOVÁ-HOROVÁ (ed.), *Umění devatenáctého století*, Praha 2002, s. 24.

na klasicistně komponovaná krajinka za druhou. Carl Graff a Carl Grünwald pocházeli z úplně jiného uměleckého prostředí – z Drážďan. Saská metropole byla spolu s dalšími německými městy už koncem 18. století ohniskem romantismu. Ne náhodou se Graff i Grünwald toulali po krajině Labských pískovců a kreslili romantická zákoutí. Domnívám se, že jestliže pražský okruh ovlivnil Thunovo kreslení formou, pak drážďanští jeho obzory rozšířili co do obsahu a námětu. Na pozdějších cestách František Thun s oblibou kreslil hladiny jezer, polorozpadlé ruiny a kostely. Jeho lavírovaná kresba průhledu tzv. *Körnerovým pavilonkem*, který stával na kamenné terase zámeckého parku, na Pastýřskou stěnu a domky na podmokelské nábřeží z konce dvacátých let 19. století, se svým pojetím blíží podobným „průhledům okny“ saských romantiků Caspara Davida Friedricha, Johanna Christiana Clausen Dahla nebo Carla Gustava Caruse, jejichž práce Thun samozřejmě znal.¹⁰⁶

Diletantismus v kresbě nelze v případě Thuna považovat za šlechtickou kratochvíli. S uměním to sice myslel vážně, ale znal své limity. Později ve svém životopise napsal, že i poté se „*se vsí láskou stále a často byl v pokušení si umění jako životní povolání zvolit, v tom mu však zabránila patrně pouze falešná svědomitost.*“¹⁰⁷

V roce 1826 ukončili František, Bedřich a Leo Thunové své domácí studium. Učitel a vychovatel Johann Rohrweck jim i v domácím prostředí předal vše potřebné pro další život. Jako rodinný preceptor jim pomohl vytvořit pevné základy všestranného vzdělání a u otce vymohl i státní závěrečné zkoušky, proti nimž se František Antonín Thun stavěl, stejně tak jako proti celému školskému systému monarchie. Chlapci projevíli zájem studovat dále. Rohrweck ale opět narazil na zarytou nedůvěru svého pána. O univerzitním studiu, na nějž policejní absolutismus tolik doléhal, nechtěl František Antonín Thun slyšet už vůbec. Přesto nakonec ustoupil, ale dvouletý kurz filosofie absolvovali chlapci ještě jako privatisté. Po té všichni tři nastoupili na právnickou fakultu.

František Thun vděčí svému dětství na děčínském zámku za mnohé. Místo, kde vyrůstal, jako by předurčilo sféru jeho budoucího působení – svět kultury a umění. Františkův otec, František Antonín Thun, dokázal děčínské panství pozdvihnout na vysokou hospodářskou i sociální úroveň a zařadit jej tak mezi nejvyspělejší v monarchii. Společně se svou manželkou Terezií, která přinesla do rodiny silné vazby na saské intelektuální kruhy, využil jedinečné polohy Děčína a z místa vytvořil i společenské a kulturní centrum doby. V prostředí, kde si význačné osobnosti nejen z Čech a Saska podávaly dveře, vychovávali své děti. Pro Františka Thuna byl důležitý zejména kontakt se saskými a českými malíři. Ti bděli nad jeho prvními výtvarnými pokusy a rozvíjeli jeho talent. Dětem se dostalo všestranného do-

¹⁰⁶ Srov. N. STEINOVÁ, *Veduty*, s. 58-59.

¹⁰⁷ „[...] mit aller Liebe fort und oft versucht die Kunst zum Lebens Berufe, zu wählen und daran nur durch einer vielleicht falsche Gewißenhaftigkeit verhindert.“ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Thun–Hohensteinů, A3 XVIII, dodatky I., Thunovo vlastní Curriculum vitae.

máciho vzdělání pod vedením pozdějšího celoživotního přítele Johanna Rohrwecka a zároveň katolické výchovy v duchu bolzanismu. Přísná etika tohoto učení společně s otcovými vysokými nároky na prvorozeného syna však zasela v citlivém Thunovi semínko nedůvěry v sebe sama. Zároveň v něm rostla touha po úspěchu, pochvale a obecné prospěšnosti. Tyto povahové rysy se později v jeho životě stále více projevovaly. Důležitým stimulem pro budoucí směřování byla ve Františkově dětství rodinná orientace na Sasko a zejména na liberální Anglii. Láskyplná i přísná rodinná atmosféra umožnila mladému hraběti rozvíjet nejrůznější vlohy – zejména výtvarné. A právě toto prostředí zformovalo Františka Thuna v respektovaného šlechtice, muže ovlivňujícího fungování umělecké politiky v předbřeznových Čechách.

Marcela Oubrechtová

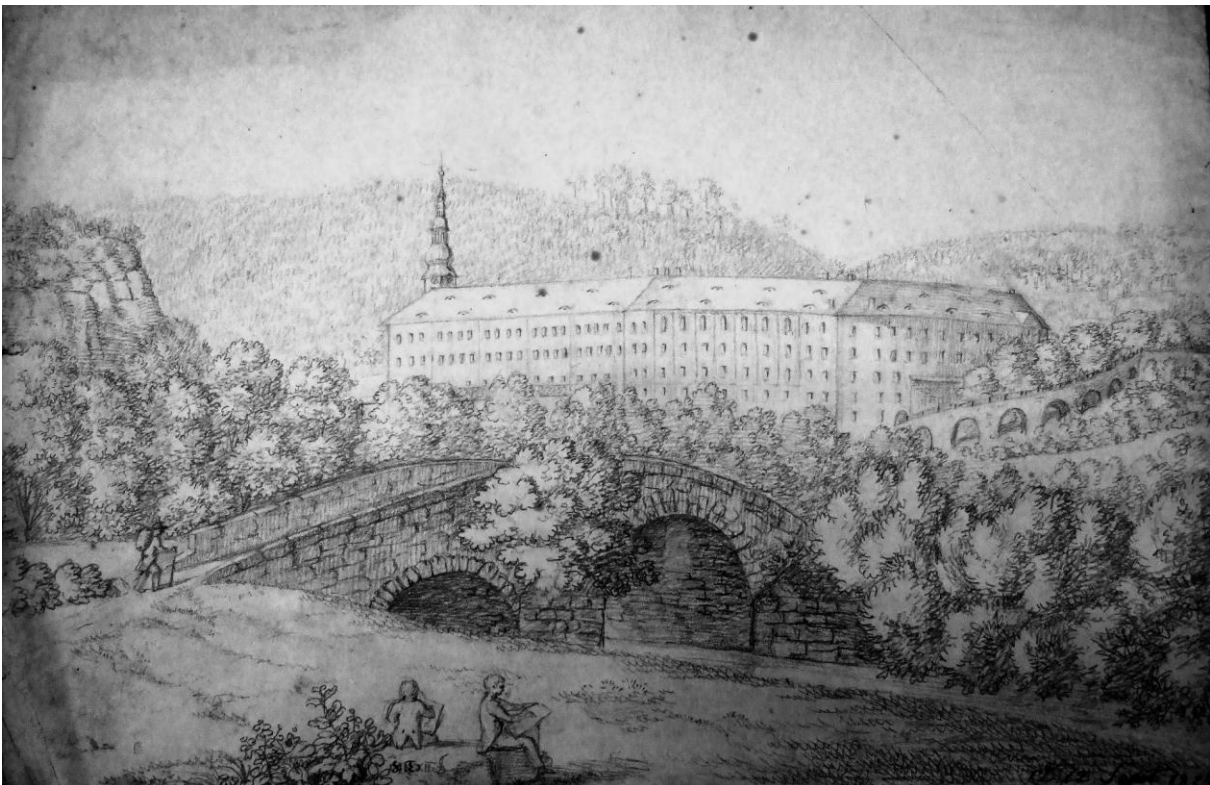
Obrazové přílohy

1. František Thun (autor neznámý), detail miniatury, kolem 1820. (Marina BOTTERI OTTAVIANI – Laura DAL PRA – Elvio MICH (edd.), *Arte e potere dinastico. Le raccolte di Castel Thun dal XIV al XIX secolo*, Trento 2007.)

2. František Thun: Husar na koni, dětská kresba, kolem 1815. (SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Thun-Hohensteinů, A3 XVIII, dodatky VII., kresby.)

3. František Thun: Kamenný můstek přes Ploučnici, tzv. *Kleine Brücke*, kresba, 1824. (SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Thun-Hohensteinů, A3 XVIII, dodatky VII., kresby.)

4. Engelbert Seibertz: Johann Rohrweck, karikatura v *Book of Beauty*, 1842-1843.
(http://www.digitalis.uni-koeln.de/Seibertz/seibertz_index.html, 5. 11. 2008.)

Politické procesy 50. let - skupina „Veselý, Rod a Tuček“

1. Úvod

Změny, ke kterým v Československu po únoru roku 1948 došlo, poznamenaly na několik desetiletí život každého člověka. Lidé se museli přizpůsobit a přijmout nová pravidla, o jejichž správnosti a platnosti nemělo být pochyb, společnost a jistý řád v ní se od základů proměnila.

K prvním perzekucím a postihům došlo již roku 1948, v následujících letech (1948–1953), kdy si komunistický režim upevňoval svoji moc, pronikal do všech sfér společnosti a zbavoval se svých nepřátel, proběhla hlavní a nejtvrdější vlna politických procesů. Protikomunistická opozice byla postupně izolována a demokracie spolu se západními státy byla označena za hlavního nepřítele.

K pronásledování, nespravedlivému obviňování z protistátních činů, k zatýkání osob a k následným procesům docházelo na celém území Československa. Výjimkou nebyl ani Jihlavský kraj, do něhož v letech 1949–1953 spadalo třináct okresů: Dačice, Havlíčkův Brod, Humpolec, Jihlava, Kamenice nad Lipou, Ledec nad Sázavou, Město Žďár, Moravské Budějovice, Pacov, Pelhřimov, Třebíč, Třešť a Velké Meziříčí.

Z kraje vzešly v celorepublikovou známost, a to především díky komunistické propagandě, zvláště dva případy. Tím prvním je tzv. číhošťský „zázrak“,¹ který je spojen s perzekucí římskokatolické církve na území Československa, tím druhým pak tzv. akce „Babice“,² jež byla vedena proti církvi a vesnickým boháčům.

Jihlavský kraj však nebyl postižen pouze těmito dvěma případy, perzekucí, politicky motivovaných procesů a osob v nich obviněných bylo nesčetně mnoho. Patří k nim i soudní líčení se skupinou „Veselý, Rod a Tuček“, jinak známou také jako „Veselý a spol.“, které se na počátku roku 1950 odehrálo v Jihlavě a které určilo, pod čí taktovkou a podle kterého scénáře budou v kraji probíhat následující procesy.

Při zpracování tohoto tématu se mi staly hlavními pramennými materiály vyšetřovací spisy vedené u případu „Veselý a spol.“ uložené v Archivu bezpečnostních složek Ministerstva vnitra v Praze. Každý ze spisů obsahuje velký počet informací, pomocí nichž můžeme do značné míry proces rekonstruovat. Mezi stěžejní části spisů patří protokoly o výsledku obviněných, žaloby a rozsudek, který zahrnu-

¹ Tzv. číhošťským zázrakem se zabývala již celá řada historiků, žurnalistů i laiků, o faráři Josefu Toufarovi a případu v Číhošti bylo napsáno velké množství odborných i novinových článků a knih. Za připomenutí stojí např. B. ČELOVSKÝ, *Strana světí prostředky. Martyrium faráře Josefa Toufara*, Šenov u Ostravy 2001; F. DRAŠNER, *Číhošťský zázrak. Ve světle svědeckých výpovědí a dokumentů*, Havlíčkův Brod 1990; J. KALOUS, *Instruktažní skupina StB v lednu a únoru 1950. Zákulisí případu Číhošť*, Praha, ÚDV 2001.

² O celém případě, jeho zákulisí a soudních líčení podrobně informují publikace A. RÁZEK, *StB + justice. Nástroje třídního boje v akci Babice*, Praha, ÚDV 2002; R. ZEJDA, *Babice 1991. Věnováno 50. výročí všech obětí*, Třebíč 2001.

je trestnou činností obviněných, odůvodnění soudu, výši a druhy udělených trestů. Spisy rovněž obsahují osobní výkazy, zápisy o zajištění majetku a zprávy agentů a udavačů. Veškeré materiály jsou však do značné míry poznamenány používanou dobovou terminologií.

Zajímavým materiálem se pro dokreslení a porozumění chodu jihlavského soudu staly spisy Krajského soudu v Jihlavě, které jsou uloženy v Moravském zemském archivu v Brně.

Důležitými a podnětnými zdroji se pro tuto práci stala také svědectví Josefa Kočího a Eugenie Točíkové. Josef Kočí se ve čtyřicátých letech dvacátého století věnoval profesi středoškolského učitele, v září roku 1949 byl zatčen, obviněn a v procesu se skupinou „Veselý a spol.“ odsouzen k dvaceti letům těžkého žaláře. Přestože v době uskutečnění rozhovoru nebyl jeho zdravotní stav příliš dobrý, byl ochotný věnovat mi svůj čas a podělit se se mnou o své vzpomínky a pocity. Jednalo se sice pouze o střípky, ale vzhledem k jeho pokročilému věku a k tomu, že je již posledním přímým žijícím svědkem, se i ony staly nedocenitelnými a především nesmírně motivujícími.³ Ucelenější vzpomínky a informace jsem pak získala z rozhovoru s Eugenií Točíkovou, která byla snoubenkou Vlastimila Kučery, jednoho z dalších obviněných v procesu se skupinou „Veselý, Rod a Tuček“.⁴ Je však nutné podotknout, že jde o subjektivní svědectví, která mohou být, i vzhledem k časovému odstupu od dané události, zkreslena.

Při bádání jsem dále využila regionální tisk, především pak noviny *Jiskra*, jejichž články pomáhají dokreslit atmosféru doby a zároveň jsou důkazem fungování komunistické propagandy.

Důležitým zdrojem informací se pro mě staly také publikace zabývající se politickými procesy obecně, jedná se zejména o práce Karla Kaplana, jejichž prostřednictvím jsem se seznámila s mechanismy politických procesů, s úlohou StB a sovětských poradců, a zároveň s největšími politickými procesy v Československu odehrávajícími se v padesátých letech dvacátého století.

Pro zpracování tohoto tématu se pak staly nejpodnětnějšími publikace regionálního rázu, především ty, které byly vydané Konfederací politických vězňů v Havlíčkově Brodě a v Jihlavě. Konkrétně se jedná o publikace *Osudy politických vězňů Havlíčkobrodsko 1948–1989* a *Komunismus na Vysočině. Stalo se v době nesvobody a třídní nenávisti III.*⁶ Zapomenout nesmím ani na dvě menší publikace, které vznikly při příležitosti odhalení památníku obětem popraveným v Jihlavě

³ Rozhovor s Josefem Kočím byl uskutečněn 10. prosince 2006 v Domě pokojného stáří v Bohuslavicích u Konic.

⁴ Rozhovor s Eugenií Točíkovou byl uskutečněn 12. října 2007 v Jihlavě.

⁵ M. RŮŽIČKA, *Osudy politických vězňů Havlíčkobrodsko 1948–1989*, Havlíčkův Brod 1999.

⁶ R. PISKOVÁ a kol., *Komunismus na Vysočině. Stalo se v době nesvobody a třídní nenávisti III.*, Jihlava 2001.

v letech 1950–1952 a k odhalení památníku zničené sochy T. G. Masaryka v Jihlavě.⁷

Roku 2006 pak vyšla publikace *Zaváté šlépěje*,⁸ jejíž autorka Marie Bohuňovská v knize představuje Jaroslava Šlezingeru, akademického sochaře, který byl v procesu „Veselý, Rod a Tuček“ odsouzen k pětadvaceti letům těžkého žaláře.

2. Příklad „Veselý, Rod a Tuček“

Ve dnech 7.–11. února 1950 proběhlo v Jihlavě soudní přelíčení se skupinou, kterou veřejnost znala pod označením „Veselý, Rod a Tuček“ a nebo také jako „Veselý a spol.“⁹ Během několika dní měla být a následně také byla prokázána závažnost a rozsah trestných činů, jichž se obžalovaní měli dopustit, pátého dne procesu pak byly vyneseny rozsudky. Ty se spolu s počtem obviněných a svojí výší natrvalo zapsaly do černé listiny československého soudnictví.

Třidvacet mužů ve věku od 24 do 48 let bylo před brněnským státním soudem zasedajícím u Krajského soudu v Jihlavě obviněno z toho, že v době od podzimu roku 1948 do července roku 1949 v Jihlavě a v nejbližším okolí vytvořili protistátní skupinu, nebo se přinejmenším s touto skupinou spolčili. Všichni její členové, vyjma Aloise Přibyla, byli obviněni z velezrady, které se měli dopustit tím, že v uvedenou dobu opatrovali hospodářské, politické a vojenské zprávy a následně je buď písemně nebo prostřednictvím vysílací stanice či zahraničního agenta předávali do zahraničí. Členové této skupiny byli také obviněni z toho, že vytvářeli, rozmnožovali a rozšiřovali protistátní letáky, že umožňovali jiným osobám útěk za hranice a rovněž, že připravovali vraždy místních politických činitelů a sabotáže v národních podnicích a veřejných budovách.¹⁰

Procesu byli přítomni jak rodinní příslušníci souzených, tak i veřejnost, od které se vyžadovalo aktivní zapojení. Obyvatelé Jihlavy a okolí neměli být pouhými pozorovateli přelíčení, ale prostřednictvím petic, které měly odrážet znechucení nad činy obviněných a zároveň žádat co nejvyšší tresty, se do procesu měli i aktivně zapojit. Sledování soudního líčení se tak v mnohých městských závodech stalo povinnou záležitostí. Aby se proces dostal do povědomí co největší skupiny lidí, byl vysílán městským rozhlasem¹¹ a značná pozornost mu byla věnována i v regionálním tisku.

⁷ A. ŠTĚPÁNEK–L. KLUKANOVÁ, *Stalo se v době nesvobody a třídní nenávisti. Vydáno k odhalení památníku obětem popraveným v Jihlavě v letech 1950–1952*, Jihlava (nedatováno). A. ŠTĚPÁNEK–Z. LAŠTOVIČKOVÁ a kol., *Stalo se v době nesvobody a třídní nenávisti II. Publikace k odhalení památníku zničené sochy T. G. Masaryka v Jihlavě*, Jihlava (nedatováno).

⁸ M. BOHUŇOVSKÁ, *Zaváté šlépěje. Osud sochaře Šlezingeru*, Jihlava 2006.

⁹ AMV Praha, *Jménem republiky!*, Or IIa 563/49, in: *Skupinový vyšetřovací podsvazek č. 1, Veselý Karel a spol.*, č. V–1416 Brno, s. 24–58.

¹⁰ Tamtéž.

¹¹ M. BOHUŇOVSKÁ, *Zaváté šlépěje. Osud sochaře Šlezingeru*, Jihlava 2006, s. 104.

Dva obsáhlé články¹² přinesly noviny *Jiskra*,¹³ které byly naladěny na stejné vlně jako prokuratura. Zkratkovitě byly v novinách vylíčeny všechny trestné činy, kterých se obvinění měli dopustit, obžalovaní muži byli v člancích označeni za „rozvratníky“, „špiony“, „teroristy“ a proces samotný byl pak nazván „skutečnou politickou školou“. *Jiskra* neopomněla uvést ani jména všech třidvaceti obviněných a výši jejich trestů. K procesu se pak noviny ještě vrátily v článku *Mládež si rozvracet nedáme!*,¹⁴ v němž bylo zachyceno rozhořčení rodičů nad tím, že mezi obviněnými a následně odsouzenými byli i dva profesori jihlavského gymnázia, a to Vlastimil Kučera a Josef Kočí.

Přelíčení se skupinou „Veselý a spol.“, na jehož konci byly vyneseny tři rozsudky trestu smrti,¹⁵ dva tresty doživotního žaláře¹⁶ a ve zbývajících případech tresty od 4–25 let, bylo prvním velkým procesem, který se v Jihlavském kraji odehrál, nikoli však posledním.¹⁷ V jeho spárech skončili živnostníci, obchodníci, několik dělníků, řemeslníků a úředníků, dva středoškolští profesori, jeden zemědělec, obvodní lékař a také akademický sochař. Jednalo se o osoby pocházející z rozličného prostředí a mající různé politické a náboženské smýšlení. Jak však z následujícího textu blíže vyplyne, hrály právě tyto skutečnosti, stejně jako odbojová činnost obviněných za druhé světové války a jejich členství v různých zájmových a sportovních spolcích jako byl například Sokol¹⁸ či Orel,¹⁹ jednu z klíčových rolí.

¹² Zvýšit bdělost a ostražitost v řadách pracujícího lidu. V Jihlavě byl zahájen proces s 23 členy protistátní skupiny, in: *Jiskra*, r. VI., č. 6., 11 února 1950, s. 2. Spravedlivý rozsudek nad zrádci pracujícího lidu vyneseno, in: *Jiskra*, r. VI., č. 7., 18. února 1950, s. 5.

¹³ V 50. letech 20. století se jednalo o nejznámější a nejrozšířenější noviny v jihlavském regionu.

¹⁴ *Mládež si rozvracet nedáme!*, in: *Jiskra*, r. VI., č. 8., 25. února 1950, s. 9.

¹⁵ Karel Veselý, Jan Tuček, František Rod.

¹⁶ Vavřinec Schwarz, Stanislav Bárta.

¹⁷ V letech 1949–1953 proběhlo v Jihlavském kraji, stejně jako na zbývajícím území Československa, mnoho politických procesů, které byly zčásti či úplně vykonstruovány. Vyjma procesu se skupinou „Veselý a spol.“ a osob obviněných v případě Babice se jednalo například o soudní přelíčení s osmadvacetičlennou skupinou z Moravských Budějovic, která v březnu 1950 stanula před zdejším státním soudem. Její členové byli viněni z vylepování plakátů, z rozšiřování protistátních letáků, z navazování spojení se západním agentem a rovněž z toho, že neoprávněně vlastnili zbraně, že připravovali protistátní převrat a že se stali členy tzv. „národní rady“. O dva měsíce později pak byla souzena protistátní skupina teroristů ve městě Žďáře a na sklonku roku 1950 proběhlo v Jihlavě soudní přelíčení s „rozvratnickou skupinou“ advokáta dr. Smolína, který byl podle obžaloby ve službách „imperialistů“. Řada procesů, které je možné označit za politické, proběhla i v dalších letech, např. v květnu roku 1952 se v Jihlavě uskutečnilo trestní řízení proti „Janu Bartíkovi a spol.“, v červenci 1953 veřejný proces proti „Josefu Adamovi a spol.“ a téhož roku v září v Pelhřimově proces proti „Karlů Poislůvi a spol.“

¹⁸ Sportovní organizace Sokol, jejímž posláním je všestranný tělesný, duševní a sociální rozvoj člověka, byla díky své filozofii a velkému počtu svých členů pro komunistické představitelky nepřijatelná. Roku 1948 se sice ještě uskutečnil XI. všesokolský slet, byl však na dlouhá léta posledním (další slet se uskutečnil až roku 1994). XI. slet proběhl až po únorových událostech, a tak členové Sokola mohli a také dali najevo svůj nesouhlas s těmito událostmi. K demonstracím

O tom, že se jednalo o proces vykonstruovaný, že výpovědi obviněných byly učiněny pod nátlakem a že tedy nešlo o hledání spravedlnosti a v případě Veselého, Roda a Tučka dokonce o justiční vraždy, není pochyb. V roce 1990 sice Krajský soud v Brně všech třiatdvacet obviněných rehabilitoval, avšak v případě Veselého, Roda a Tučka vyměřil zbytkové tresty ve výši pěti let žaláře.²⁰

2.1 Vznesená obvinění

Obžalovaní byli v procesu souzení podle zákona 231/48 Sb., nejvíce jich, a to dvaadvacet, bylo odsouzeno za zločin velezrady.²¹ V procesu dále „padlo“ sedm obvinění za zločin vyzvědačství,²² tři ze zločinu spoluviny na zločinu vraždy²³ a dvě ze zločinu nedokonané vraždy úkladné.²⁴ Jaroslav Šlezinger, Vlastimil Kučera a Josef Kočí pak byli obviněni ze zločinu spoluviny na nedokonané vraždě a Jan Tuček ze zločinu nedokonání svádění k zločinu vraždy. Dva obžalovaní byli rovněž obviněni z nedovoleného ozbrojování.²⁵ Alois Příbyl pak jako jediný ze souzených čelil obvinění ze zločinu sdružování proti státu.²⁶

proti režimu a prezidentu Gottwaldovi došlo například během průvodů dorostu a členstva. Po sletu pak bylo komunistickými akčními výbory ze Sokola vyloučeno a existenčně postiženo přes 11 000 členů.

¹⁹ Katolická organizace Orel byla stejně jako Sokol trnem v oku komunistickému režimu, a to především pro svoje pěstování a rozvíjení sportovních a křesťanských hodnot člověka. Během roku 1948 byly tělovýchovné organizace, mezi nimi i Sokol a Orel, zrušeny a nahrazeny sjednocenou tělovýchovou, nad kterou měl režim kontrolu.

²⁰ A. ŠTĚPÁNEK–L. KLUKANOVÁ, *Stalo se v době nesvobody a třídní nenávisti. Vydáno k odhalení památníku obětem popraveným v Jihlavě v letech 1950–1952*, Jihlava (nedatováno), s. 9, 11, 13. Z jakého důvodu byly vyměřeny zbytkové tresty v trvání pěti let se s určitostí nepodařilo zjistit. Jedním z důvodů mohlo být to, že se u Veselého, Roda a Tučka našly zbraně.

²¹ Ze zločinu velezrady nebyl ze třiatdvaceti souzených obviněn pouze Alois Příbyl. AMV Praha, in: *Jménem republiky*, Or IIa 563/49, Skupinový vyšetřovací podsvazek č. 1, Veselý Karel a spol., č. V–1416 Brno, s. 29.

²² Obvinění z tohoto zločinu byli: Karel Veselý, Jan Tuček, František Rod, Vavřínek Schwarz, Ladislav Bulant, Karel Čumpl, František Heřman. AMV Praha, in: *Jménem republiky!*, Or IIa 563/49, Skupinový vyšetřovací podsvazek č. 1, Veselý Karel a spol., č. V–1416 Brno, s. 29.

²³ Obvinění z tohoto zločinu byli: Karel Veselý, Jan Tuček, František Rod. AMV Praha, in: *Jménem republiky!*, Or IIa 563/49, Skupinový vyšetřovací podsvazek č. 1, Veselý Karel a spol., č. V–1416 Brno, s. 29.

²⁴ Obvinění z tohoto zločinu byli: Vavřínek Schwarz, Stanislav Bárta. AMV Praha, in: *Jménem republiky!*, IIa 563/49, Skupinový vyšetřovací podsvazek č. 1, Veselý Karel a spol., č. V–1416 Brno, s. 29.

²⁵ Obvinění z tohoto zločinu byli: Karel Veselý, Jiří Med. AMV Praha, in: *Jménem republiky!*, IIa 563/49, Skupinový vyšetřovací podsvazek č. 1, Veselý Karel a spol., č. V–1416 Brno, s. 29–30.

²⁶ AMV Praha, *Jménem republiky!*, IIa 563/49, in: Skupinový vyšetřovací podsvazek č. 1, Veselý Karel a spol., č. V–1416 Brno, s. 30.

V procesu „Veselý, Rod a Tuček“ bylo osm osob obviněno z toho, že se buď přímo nebo nepřímo podíleli na pokusu zavraždit komunistické funkcionáře z Jihlavy. Jejich oběťmi se měli stát bývalý předseda okresního národního výboru Dobrovolný, tajemník KAV–NP Antonín Beneš, bývalý okresní tajemník KSČ Solař a krajský funkcionář KSČ Švarc. K jejich odstranění mělo dojít pomocí ručních granátů, které si měla skupina opatřit a také prostřednictvím jedu, ten měl být použit v případě Dobrovolného.²⁷

Při hlavním líčení se podle zápisu někteří obžalovaní hájili tím, že jed neměl sloužit k odstranění Dobrovolného, ani jiného komunistického funkcionáře, ale že měl být použit v případě zatčení k jejich vlastní likvidaci. Tímto způsobem se měli u soudu obhajovat Jaroslav Šlezinger, Josef Kočí, Vlastimil Kučera a rovněž Karel Veselý a Jan Tuček. Soud však této obhajobě, kterou pokládal za smluvenou, nepřikládal příliš velkou váhu.²⁸

Během přelíčení byla také projednávána záležitost týkající se především Josefa Lichtenberga, jenž měl být do skupiny přiveden svým spolupracovníkem Vavřincem Schwarzem. Obžalovanému Lichtenbergovi se mimo jiné dávalo za vinu, že spolu s dalšími členy skupiny,²⁹ které na organizaci napojil, zamýšlel vyhodit do povětří Dělnický dům v Jihlavě, v němž se v té době nalézal krajský sekretariát KSČ. K samotné realizaci podle vyšetřovatelů nakonec nedošlo proto, že tuto akci nepovolil František Rod.³⁰

Jan Tuček a Karel Veselý byli rovněž obviněni z toho, že připravovali útěk dr. Prokeše z TNP,³¹ k jehož realizaci však nakonec nedošlo, neboť dr. Prokeš, bývalý významný jihlavský představitel ČSL, tento připravovaný útěk, jak je uvedeno ve vyšetřovacím spisu, odmítl. Z TNP v Třinci³² se měla „Veselého“ skupina pokusit také unést JUDr. Zdeňka Mohra.³³

Další obvinění, kterému skupina původně čelila, se týkalo organizování podpisové akce na velvyslanectví USA v Praze, kdy měli někteří její členové usilovat

²⁷ Tamtéž.

²⁸ Tamtéž.

²⁹ Josef Lichtenberg měl na skupinu napojit rolníka Tona z Cerekvičky, Františka Valeše, Jaroslava Šindlera a Jana Hrbáče z Jihlavy, Bohumila Dobrovolného z Polné a především pak Františka Hechta ml., Oldřicha Korbra, Raboně a Brychtu.

³⁰ AMV Praha, Jménem republiky!, Or IIa 563/49, in: Skupinový vyšetřovací podsvazek č. 1, Veselý Karel a spol., č. V–1416 Brno, s. 40.

³¹ TNP neboli tábory nucené práce měly sloužit jako jeden ze způsobů „převýchovy“ protikomunisticky zaměřených osob. Podnět k vytvoření těchto táborů dali roku 1948 Rudolf Slánský a Karel Šváb, a to svým požadavkem zasláným na ministerstvo vnitra a ministerstvo spravedlnosti. Pro důstojníky armády, kteří byli zatýkáni z nejrůznějších důvodů, byl zřízen zvláštní tábor nucených prací na Mírově. Více informací nabízí publikace: M. BORÁK –D. JANÁK, *TNP v ČSR 1948–1954*, Tilia 1996.

³² Tábor nucené práce v Třinci byl v provozu od 28. prosince 1948 do 20. ledna 1951, jeho kapacita byla 600 osob.

³³ AMV Praha, Jménem republiky!, Or IIa 563/49, in: Skupinový vyšetřovací podsvazek č. 1, Veselý Karel a spol., č. V–1416 Brno, s. 37.

o vynucení svobodných voleb, které by se konaly pod patronací Organizace spojených národů. Tuto informaci měli vyšetřovatelé získat v lednu roku 1950 během výslechu Jaroslava Zápotočného,³⁴ který měl rovněž celou podpisovou akci organizovat. V této věci se měl dále obrátit na svého bratra Františka Zápotočného, rolníka Jana Dvořáka a Václava Kubíka,³⁵ kterým měl nařídit, aby provedli, každý ve své vesnici, podpisovou akci za účelem vynucení svobodných voleb. Všichni jmenovaní měli spolupráci přislíbit. Později od nich měl pak J. Zápotočný seznamy občanů, kteří žádali nové volby, obdržet a následně je v Pelhřimově předat Františku Haškovi.³⁶ Protože se však toto obvinění týkalo osob, u kterých bylo nakonec rozhodnuto o tom, že budou souzeny v rámci jiného procesu, a to v procesu se skupinou „František Hašek a spol.“, byla tato záležitost nakonec projednávána především právě v rámci tohoto soudního řízení.³⁷

Jedním z dalších provinění, jehož se členové této ilegální skupiny měli dopustit, byla výroba a rozšiřování letáků, které svým obsahem měly podvracet komunistický režim, zpochybňovat květnové volby a usilovat o volby nové. Konkrétně se jednalo o letáky s názvy „Občané Československé republiky“, „Dělníci“ a „Důstojníci československé armády toho času v gruzinském protektorátu“.³⁸

Letáky „Občané Československé republiky“ pojednávající o svobodných volbách v Československu pod patronací Spojených národů měly být po celém Jihlavském kraji rozhozeny v noci z 30. dubna na 1. května 1949. I k rozšíření letáků „Dělníci“ a „Důstojníci československé armády toho času v gruzinském protektorátu“ mělo v kraji dojít v jarních měsících roku 1949.³⁹

V souvislosti s letákovými akcemi byl šetřen především MUDr. Jiří Motýl. Jeho zatýkácí protokol je přeplněn takovými výrazy, o jejichž pravdivosti musí zapochybovat každý, kdo jej čte, a za lživé považovat ten, kdo Jiřího Motýla znal osobně. Ve spisech se totiž dochovaly tři petice s 221 podpisy, které byly sepsány jeho spoluobčany poté, co byl zatčen. Lidé v nich ujišťují o bezúhonnosti doktora Motýla, o tom, že vždy svědomitě vykonával svoji profesi a ochotně všem pomáhal a že zajisté muselo dojít k omylu, když došlo k jeho zatčení.⁴⁰

³⁴ Jaroslav Zápotočný byl v září roku 1950 v Pelhřimově v procesu „František Hašek a spol.“ odsouzen za zločin velezrady k 20 letům.

³⁵ Všichni tři, F. Zápotočný, J. Dvořák a V. Kubík, byli taktéž v září roku 1950 v Pelhřimově odsouzeni v procesu „František Hašek a spol.“ Za zločin sdružování proti státu jim byl vyměřen trest v trvání šesti let odnětí svobody.

³⁶ František Hašek byl postaven do čela procesu, který navazoval na soudní přelíčení se skupinou „Veselého a spol.“ a který se uskutečnil v září roku 1950 v Pelhřimově. Za zločiny velezrady a vyzvědačství byl odsouzen na doživotí.

³⁷ AMV Praha, Jménem republiky!, IIa 563/49, in: Skupinový vyšetřovací podsvazek č. 1, Veselý Karel a spol., č. V-1416 Brno, s. 24-58.

³⁸ Tamtéž.

³⁹ Tamtéž.

⁴⁰ AMV Praha, Petice za propuštění MUDr. Motýla, in: Operativní materiál 1, Veselý Karel a spol., č. V-1416 Brno, s. 81-86.

U jeho spisu je také uvedeno, že první oddělení zdejšího útvaru (myslí se tím útvar u Krajského velitelství StB v Jihlavě) na osobě MUDr. Motýla provádí již dva roky šetření, a to v souvislosti s jeho činností v době okupace, kdy byl podle vyšetřovatelů členem partyzánské skupiny *Rada tří*.⁴¹ V této době se měl také stýkat s dcerou barona Wiedmanna–Sedlnitzského z Luk nad Jihlavou, která byla po osvobození údajně zaměstnaná na britském velvyslanectví v Praze. A to i přesto, že za okupace měla mít na policejní přihlášce uvedenou německou národnost. Po únoru roku 1948 byla na zákrok ústředních orgánů z britského velvyslanectví odvolána.⁴²

To, že byl Jiří Motýl v době okupace činný v partyzánské skupině a že se stýkal se šlechtickou rodinou, jejíž jeden člen působil po dobu tří let na britském velvyslanectví, byly přitěžující okolnosti, které se následně podepsaly i na výši rozsudku.

Na Jiřího Motýla byl vyšetřovateli před jeho uvězněním také nasazen agent, jehož jméno však ve vyšetřovacím spisu uvedeno není. Tomuto agentu se měl doktor Motýl svěřit se svojí protistátní činností a měl mu dát jeden z letáků.

Doktoru Motýlovi přitížilo i to, že se podle vyšetřovatelů v době vládní krize (tj. v únoru roku 1948) zdržoval v Praze. Ve Vysokých Studnicích se pak mělo hovořit o tom, že Jiří Motýl odjel do Prahy pro jisté informace a směrnice. Funkcionáři Československé strany lidové ve Vysokých Studnicích prý očekávali, že je bude informovat o dalším postupu, avšak žádné zprávy jim údajně nepředal. Rovněž to, že se měl znát s vrchním strážmistrem Rudolfem Hronem, který měl mít styky až u poslance Hory,⁴³ na jeho situaci nepřidalo.⁴⁴

Členové skupiny „Veselý a spol.“ byli pak dále obviněni z toho, že vlastnili vysílací stanici, jejímž prostřednictvím měli posílat různé zprávy o situaci v Československu do zahraničí, čímž se měli dopouštět protistátního jednání. Kapitán Jiří Pražák⁴⁵ údajně při jedné schůzce navrhl, že by mohl opatřit vojenskou vysílací stanici, která by byla k dispozici ilegální organizaci. Zároveň měl být do skupiny na jeho návrh napojen škpt. Bartoš, s nímž se znal od roku 1946 z jihlavské vojenské posádky.⁴⁶

Vojtěch Bartoš se narodil 8. srpna 1914 v Šumici v okrese Uherský Brod. V červnu 1939 odešel do Polska, později byl odeslán do Francie a do vypuknutí války působil v cizinecké legii v Saidě. Poté se přihlásil do československé zahra-

⁴¹ Odbojová organizace Rada tří (jinak také R 3) měla centrum na Českomoravské vrchovině, svojí činností však zasahovala i do dalších moravských a českých oblastí.

⁴² AMV Praha, Veselý Karel z Jihlavy a spol. - šetření z 10. srpna 1949, in: Operativní materiál 1, Veselý Karel a spol., č. V-1416 Brno, s. 10–11.

⁴³ Ota Hora byl poslancem Prozatímního a posléze Ústavodárného Národního shromáždění Československé republiky.

⁴⁴ AMV Praha, in: Operativní materiál 2, Veselý Karel a spol., č. V-1416 Brno, s. 120.

⁴⁵ Jiří Pražák byl v únoru roku 1950 odsouzen v procesu se skupinou „František Hecht a spol.“ konaném v Jihlavě za zločin velezrady a vyzvědačství k 25 letům vězení.

⁴⁶ AMV Praha, Tajná vysílačka v Okřížkách, in: Operativní materiál 2, Veselý Karel a spol., č. V-1416 Brno, s. 138–140.

niční armády, koncem roku 1940 byl po pádu Francie odeslán do Anglie, kde byl až do srpna 1944, při invazi byl opět poslán do Francie, domů se vrátil v květnu 1945. Téhož roku mu byl za zásluhy na osvobození udělen válečný kříž, avšak již o čtyři roky později 20. září 1949 byl poslán na dovolenou a od následného propuštění z armády ho neochránilo ani to, že v březnu roku 1948 vstoupil do KSČ.⁴⁷

První výslech, v souvislosti s aktivitami skupiny kolem Veselého, Roda a Tučka, s ním byl učiněn 17. září 1949. Bartoš odmítal přiznat, že by věděl o existenci ilegální organizace a tudíž, že měl její činnost ohlásit, avšak v dodatkovém protokolu u svého výslechu již pod patrným nátlakem uvedl: „*Jsem si dobře vědom toho, že věc jsem měl tehdy ihned ohlásiti bezpečnosti. orgánům. Neučinil jsem tak z důvodu, že věc jsem nebral dosti vážně.*“⁴⁸

Vojtěch Bartoš nakonec nebyl souzen v procesu „Veselý a spol.“, ale byl postaven do čela skupiny, která nesla jeho jméno „Bartoš a spol.“.⁴⁹ Režim se tak zbavil dalšího válečného hrdiny.

Vysílací stanice byla nakonec „nalezena“ v Okřížkách. Do této vesnice měli přijet Jan Novotný a František Rod, aby navštívili Josefa Kočího,⁵⁰ který byl považován za odborníka na poli radiomechaniky a v bytě měl mít celou radiomechanickou dílnu. Mezi další osoby, které podle vyšetřovatelů měli mít co do činění s vysílací stanicí, patřili František Hobza, Methoděj Diviš, Josef Diviš, Josef Vetešník, manželka Josefa Kočího Marie, dále pak místní farář Ondruška a Oldřich Křenek. Tyto informace měl příslušným orgánům sdělit „důvěrník“, který měl být v té době údajně příslušníkem KSČ a jenž měl zájem o přijetí do služeb StB.⁵¹

Ovšem vzhledem k tomu, že proti Josefu Kočímu nebylo během šetření zjištěno nic „závadného“, byl dne 14. září 1949 v půl desáté dopoledne propuštěn na svobodu.⁵² Později byl však opět zatčen a v procesu „František Hecht a spol.“ za zločin neoznámení trestného činu odsouzen k 1,5 roku těžkého žaláře.⁵³ Do záležitosti s vysílací stanicí měl být zapojen i Jiří Motýl, jenž měl pro organizaci sestavit vlastní vysílací stanici, která měla sloužit k navázání spojení s cizinou.⁵⁴

⁴⁷ AMV Praha, Podsvazek vyšetřovacího svazku č. 4, Bartoš Vojtěch a spol., č. V-1416 Brno, s. 4–6.

⁴⁸ Tamtéž.

⁴⁹ Tamtéž.

⁵⁰ V tomto případě se jedná o Josefa Kočího narozeného 22. března 1913, který byl odsouzen v procesu „František Hecht a spol.“ k 1,5 roku vězení.

⁵¹ AMV Praha, Tajná vysílačka v Okřížkách, in: Operativní materiál 2, Veselý Karel a spol., č. V-1416 Brno, s. 138–140.

⁵² AMV Praha, Prohlášení Krajského velitelství státní bezpečnosti v Jihlavě. Jihlava, dne 14. září 1949, in: Operativní materiál 2, Veselý Karel a spol., č. V-1416 Brno, s. 146.

⁵³ AMV Praha, Rozsudek. Jménem republiky!, Or IIa 567/49, in: Skupinový vyšetřovací svazek proti Veselý a spol. (Hecht František) 1, č. V-1416 Brno, s. 34.

⁵⁴ AMV Praha, Tajná vysílačka v Okřížkách, in: Operativní materiál 2, Veselý Karel a spol., č. V-1416 Brno, s. 138–140.

2.2 Pokus o útěk, motákové akce

Členové ilegální skupiny „Veselý a spol.“ František Rod, Václav Schwarz a Josef Zbránek měli před svým zatčením z Jihlavy uprchnout. Zápis referátu 63c z 31. srpna 1949 uvádí, že výše jmenovaní se spolu s Juliem Zamazalem, o kterém v tomto okamžiku orgány nevěděly ještě nic bližšího, ukrývají někde v okolí Jihlavy a že jsou rozhodnutí ilegálně odejít do Německa.⁵⁵

Ve spisech se dále uvádí, že na jejich vyjednávače se napojil agent *Ap útvaru 520–A*, kterému vyjednávač sdělil, že uprchlíci mají spojení na jistou skupinu na Žďársku, která je již delší dobu sledována útvarem 518a a 520–A. Agent při rozmluvě s vyjednávačem slíbil zprostředkování ilegálního odchodu do zahraničí celé skupině, a to proto, aby tak získal spojení na žďárskou skupinu.⁵⁶

Referát 63c navrhoval provedení fingovaného převodu přes hranice a výsledku na úřadovně německé pohraniční strážě. Po provedení výsledku měli být jmenovaní domnělými německými orgány předáni SNB k zatčení. Účelem takto naplánované akce byla snaha nevyzradit identitu agenta a zároveň získání dalších poznatků o „Veselého“ skupině a sledované skupině ve Žďáru. Akce měla být provedena čtvrtým sektorem jihlavského útvaru StB.⁵⁷

Vavřinec Schwarz, který byl zatčen a který měl patřit do skupiny „Karla Veselého a spol.“, byl Státní bezpečností v Jihlavě využit jako agent v případě útěku Roda a Zamazala. Vyšetřovatelé jej z vazby propustili s tím, že jako jejich agent zjistí souvislost mezi Juliem Zamazalem a skupinou Karla Veselého a dovede je dále na Žďársko, kde jejich úsilí dopadnout protistátní organizaci bylo zatím bezvýsledné. Útvar se domníval, že Schwarz je přivede na určité místo, kde naváže spojení a všechny tři, t. j. Schwarze, Zamazala a Roda, zajistí. Schwarz následně zjistil, kde se Rod a Zamazal skrývají, a předal o tom StB v Jihlavě zprávu. Rovněž jim sdělil, kdy se chystají odejít na Žďársko a sám měl dát několik návrhů na to, jak by bylo nejlépe dále udržovat vzájemné spojení.⁵⁸ Schůzka, na které měli být všichni tři pozatýkáni, se měla uskutečnit 31. července 1949, ale nakonec k ní nedošlo. S největší pravděpodobností Rod, Zamazal i Schwarz odešli téhož dne v ranních hodinách neznámo kam.⁵⁹

Žďárská ilegální organizace, do níž mělo být zapojeno 1200 osob, měla uprchnuvším zprostředkovat ilegální přechod do zahraničí.⁶⁰ František Rod, Vavři-

⁵⁵ AMV Praha, „Návrh na tajné zatčení“ z 31. srpna 1949, in: Operativní materiál 1, Veselý Karel a spol., č. V–1416 Brno, s. 7.

⁵⁶ AMV Praha, Veselý Karel z Jihlavy a spol. - šetření z 10. srpna 1949, in: Operativní materiál 1, Veselý Karel a spol., č. V–1416 Brno, s. 11–12.

⁵⁷ Tamtéž.

⁵⁸ Schůzka se Schwarzem, na které se toto ujednalo, se uskutečnila 30. července 1949, následně se však situace změnila a akce nevyšla.

⁵⁹ AMV Praha, Veselý Karel z Jihlavy a spol. - šetření z 10. srpna 1949, Operativní materiál 1, Veselý Karel a spol., č. V–1416 Brno, s. 11–12.

⁶⁰ AMV Praha, Telegram z 30. září 1949, in: Operativní materiál 1, Veselý Karel a spol., č. V–1416 Brno, s. 38–41.

nec Schwarz a Josef Zbranek byli nakonec vypátráni, sledováni a zatčeni při pokusu o přechod hranice 2. září 1949.⁶¹ K útěku do zahraničí se měli připravovat i Bříza, Zdeněk Falkenauer a Jan Dočekal.⁶²

Rovněž Jan Tuček, který měl navázat spojení s agentem CIC Zdeňkem Pavlicou, jenž údajně zprostředkoval ilegální přechody do Německa, chtěl uprchnout za hranice. Společně s Pavlicou měl vytvořit šifrovací klíč a předat jej Karlu Veselému, aby mezi nimi mohlo být následně navázáno spojení prostřednictvím vysílací stanice, kterou měl obstarat poštovní úředník Alois Krčál z Luk nad Jihlavou od Jiřího Motýla. Když byl však Jan Tuček v dubnu roku 1949 před chystaným ilegálním útekem do zahraničí zatčen, měla činnost skupiny ochabnout, ale jen do té doby, než bylo Karlem Veselým zjištěno, že Jan Tuček z ilegální činnosti skupiny nic nevyzradil.⁶³

Karel Veselý poté, co byl Jan Tuček zatčen, s ním měl za spolupráce vězeňského zaměstnance Kučery prostřednictvím motáků skupinu informovat o tom, že nic při výslechu nevyzradil a naopak je měl vyzývat k intenzivnější činnosti. Karel Veselý později rovněž přišel s plánem vysvobodit nejenom Jana Tučka, ale i jiné vyšetřované z jihlavské věznice.⁶⁴

Dozorce SVS Josef Kučera byl 8. září 1949 státní bezpečností v Jihlavě zatčen a ponechán ve vazbě, a to z důvodu maření vyšetřování případu „Veselý a spol.“⁶⁵ Následným vyšetřováním bylo zjištěno, že Kučera byl asi v dubnu 1949 získán pro vynášení motáků, a to patrně Františkem Holcmanem, autodopravcem z Kněžic a nebo jistým Němcem, který se v té době nalézal ve věznici krajského soudu. V květnu roku 1949 měl od Jana Tučka vynést asi pět nebo šest motáků a následně je předat přes F. Holcmana Karlu Veselému. Tou samou cestou měl pak Kučera zase přijímat motáky pro Tučka.⁶⁶

Dalšími výslechy a vyšetřováním postupně vyšlo najevo, že celá skupina byla organizována čtyřkovým systémem⁶⁷ a že tzv. štáb měly tvořit čtyři osoby: Veselý, Rod, Bárta a Šlezinger. Vedoucím vojenského sektoru ilegální organizace se

⁶¹ AMV Praha, Zpráva referenta Syrovátka z referátu 63c z 5. září 1949, in: Operativní materiál 1, Veselý Karel a spol., č. V-1416 Brno, s. 23.

⁶² AMV Praha, Veselý Karel z Jihlavy a spol. - šetření z 10. srpna 1949, in: Operativní materiál 1, Veselý Karel a spol., č. V-1416 Brno, s. 12.

⁶³ AMV Praha, Telegram 3491 z 30. září 1949, in: Operativní materiál 1, Veselý Karel a spol., č. V-1416 Brno, s. 39.

⁶⁴ AMV Praha, Telegram 3491 z 30. září 1949, in: Operativní materiál 1, Veselý Karel a spol., č. V-1416 Brno, s. 39-40.

⁶⁵ AMV Praha, Kučera Josef, podstrážmistr SVS z Jihlavy-protistátní činnost, in: Operativní materiál 2, Veselý Karel a spol., č. V-1416 Brno, s. 183.

⁶⁶ AMV Praha, Kučera Josef-dozorce SVS, in: Operativní materiál 2, Veselý Karel a spol., č. V-1416 Brno, s. 184-186.

⁶⁷ AMV Praha, Telegram ze 16. září 1949, in: Operativní materiál 1, Veselý Karel a spol., č. V-1416 Brno, s. 35-36.

měl stát kpt. Jiří Pražák, politickým vedoucím Jan Tuček a vedoucím hospodářského sektoru jistý Vondra.⁶⁸

Ve vazbě následně zůstali pouze ti, kteří organizovali ilegální skupiny a ti, kteří se měli účastnit příprav vražd a sabotáží. Všichni ti, kteří byli k protistátní činnosti svedeni, byli po výsleších a politickém zhodnocení své činnosti propuštěni.⁶⁹

2.3 Vynesené rozsudky

Na konci přelíčení, které bylo částečně veřejné a částečně neveřejné, padly tři rozsudky trestu smrti, a to v případě Karla Veselého, Františka Roda a Jana Tučka.⁷⁰ Všech 23 odsouzených se sice odvolalo, ale Nejvyšší soud v Praze rozsudky 25. dubna 1950 potvrdil. Pod rozhodnutím je podepsán Dr. Havlíček, jedná se však pouze o strojopisný podpis, nikoli vlastnoruční.⁷¹ V sobotu 17. června 1950 tak byly na dvoře Krajské věznice v Jihlavě⁷² po páté hodině ranní vykonány tři popravy oběšením. Františku Rodovi bylo v době vykonání rozsudku trestu smrti 47 let, Janu Tučkovi 34 let a Karlu Veselému 33 let.

Veřejnost, nejbližší příbuzní odsouzených a ani oni samotní však nebyli předem informováni, kdy budou tresty smrti vykonány. Druhý pátek v měsíci, 16. června 1950, za přítomnosti vězeňské stráže, příslušníků SNB a StB se mohly s na smrt odsouzenými Karlem Veselým, Františkem Rodem a Janem Tučkem naposledy setkat jejich rodinní příslušníci. Návštěvy byly s ohledem na bezpečnost rozděleny do tří místností a ukončeny ve tři čtvrtě na dvanáct v noci.⁷³

V operativním materiálu patřícímu k případu „Veselý a spol.“ se dochovaly dva úřední záznamy popisující návštěvu Františka a Marie Tučkových s jejich synem Janem. Vyplývá z nich, že se o výkonu trestu smrti připravované na následující den dozvěděli těsně předtím, než se setkali se synem. Ve zprávě ze 17. června 1950, která byla pořízena osobou, jež byla svědkem oné návštěvy, avšak jejíž jméno neznáme, neboť místo podpisu je v závěru zprávy uvedeno pouze číslo 06/396, dotyčný napsal: *„Když jsem přišel k rodičům Tučka a oznámil jsem jim, že jsou povolány návštěvy, že se mohou jít podívat, ptali se mne, jak to. Řekl jsem jim, že je druhý pátek v měsíci a dopoledne jich bylo moc, takže mají dovolený rozhovor teď. S radostí se oblékli a jeli jsme do věznice. Když jsme tam přijeli a velitel věznice*

⁶⁸ AMV Praha, Telegram 439 z 5. září 1949, in: Operativní materiál 1, Veselý Karel a spol., č. V-1416 Brno, s. 19–21.

⁶⁹ AMV Praha, Telegram 3491 z 30. září 1949, in: Operativní materiál 1, Veselý Karel a spol., č. V-1416 Brno, s. 40.

⁷⁰ AMV Praha, Rozsudek. Jménem republiky!, Or IIa 563/49, in: Skupinový vyšetřovací podsvazek č. 1, Veselý Karel a spol., č. V-1416 Brno, s. 24–58.

⁷¹ AMV Praha, Jménem republiky!, To 272/50, in: Skupinový vyšetřovací podsvazek č. 1, Veselý Karel a spol., č. V-1416 Brno, s. 59–76.

⁷² V knize Tresty smrti vykonané v Československu v letech 1918–1989 od Otakara Lišky a kolektivu je nesprávně uvedeno, že tyto popravy byly vykonány v Brně.

⁷³ AMV Praha, Úřední záznam ze 16. 6. 1950, in: Operativní materiál 4, Veselý Karel a spol., č. V-1416 Brno, s. 400.

*jim částečně naznačil oč jde, začal otec Tučka stínat pěstí, škrábat po zdi a tlouct do oken. Při tomto počínání vzali jej příslušníci vězeňské stráže do místnosti pro službu a řekli mu, aby se uklidnil, jinak že by nemohli návštěvu uskutečnit, že by se mohlo něco stát. Přitom tento prohlásil, že se stane, že vrazí někomu nůžky do břicha někdy, že mu vzali syna, který nic neprovedl. Pak se trochu uklidnil a přivedli jejich syna Jana Tučka.*⁷⁴

V průběhu návštěvy, kterou měl Tuček s rodiči, se odebral ke zpovědi a k přijímání. František a Marie Tučkovi tak po určitou dobu zůstali v místnosti pouze s dozorem, který měl dbát toho, aby nedošlo k nějakým výtržnostem. Ve zprávě se uvádí, že poté, co Jan Tuček odešel, rodiče se rozhovořili o tom, že celý soudní proces byla v podstatě jenom fraška a že nad jejich synem bude vykonána vražda. Ve zprávě se doslovně píše: *„Když odešel ke spovědi a k přijímání, řekla Tučková, že obhájce Tučka jí při přelíčení říkal, že je to klukovské soudnictví, takové soudnictví, že ještě neměl, otec na to dodal, že je to vražda a počal plakat. Když přišel Tuček, tak je uklidnil.*⁷⁵

Návštěva Jana Tučka s rodiči byla ukončena v deset hodin večer, neboť však ještě požádal o setkání s Olgou Benešovou, odsouzenou za protistátní činnost, které se měla dopustit se skupinou z Moravských Budějovic, bylo mu vyhověno. O schůzku s ní požádal z toho důvodu, aby se jí vyznal ze svých citů, které vůči ní choval. Po hodině a čtvrt byla však i tato návštěva ukončena. Jan Tuček poté napsal ještě několik dopisů a rovněž se rozloučil s příbuznými Františka Roda.⁷⁶

Zajímavé je sledovat, jak byla informace o provedených popravách přijata veřejností. Zpráva velitelství StB z 22. června 1950 uvádí, že nebylo zjištěno nic, co by nasvědčovalo větším ohlasům ohledně provedených poprav. Podle zprávy bylo zjištěno, že se tak stalo s největší pravděpodobností z toho důvodu, *„že širší okruh občanů o provedených popravách mnoho neví a nevěděl a to proto, že o nich nebyla zveřejněna žádná zpráva a poprav samotných se v celku zúčastnilo jen několik jedinců. Mnoho občanů také výkonu trestu nevěřilo z toho důvodu, že již dříve několikrát proběhla Jihlavou zpráva, že Tuček, Rod a Veselý byli popraveni, což se později zase ukázalo jako nepravdivým.*⁷⁷ Dále je ve zprávě uvedeno, že lidé, kteří byli o popravách informováni, na tuto skutečnost reagovali různě, někteří popravu schválili, jiní tvrdili, že tresty jsou velmi přísné, a to i vzhledem k procesům konaným v Praze. V samotném závěru zprávy je uvedeno, že se o vykonaných trestech mezi lidmi příliš nemluvilo a že se tato zpráva nijak zvlášť nerozšiřovala i z toho důvodu, že ani zahraniční rozhlas své posluchače o této skutečnosti neinformo-

⁷⁴ AMV Praha, Zpráva o návštěvě Jana Tučka v krajs. věznici v Jihlavě dne 17. 6. 1950, in: Operativní materiál 4, Veselý Karel a spol., č. V-1416 Brno, s. 401.

⁷⁵ Tamtéž.

⁷⁶ Tamtéž.

⁷⁷ AMV Praha, Akce Veselý a spol., in: Operativní materiál 4, Veselý Karel a spol., č. V-1416 Brno, s. 403.

val.⁷⁸ Zprávu o tom, že byly rozsudky smrti nad odsouzenými vykonány, nepřinesly ani hlavní regionální noviny *Jiskra*.⁷⁹ Zde je na místě položit si otázku, zda se tak nestalo záměrně, tedy ze strachu, jak by na tuto informaci reagovala veřejnost.

Nad dalšími dvěma obviněnými, Vavřincem Schwarzem a Stanislavem Bártou, byl vynesena trest doživotního žaláře, zbývajícím osmnácti odsouzeným byly vyměřeny tresty v rozsahu od 4 - 25 let.⁸⁰ Celkem bylo odsouzeným uloženo 258 let těžkého žaláře ztřeštěným jedním tvrdým ložem púlletně a 250 tisíci korunami pokuty.

Tabulka č. 1–Odsouzení v procesu „Veselý, Rod a Tuček.“, seřazeno podle výše trestu

JMÉNO	ROZSUDEK	DÉLKA TRESTU
KAREL VESELÝ	zločin velezrady, vyzvědačství, spoluvina na zločinu vraždy, přečin nedovoleného ozbrojování	trest smrti
JAN TUČEK	zločin velezrady, vyzvědačství, spoluvina na zločinu vraždy, nedokonané svádění k zločinu vraždy	trest smrti
FRANTIŠEK ROD	zločin velezrady, vyzvědačství, spoluvina na zločinu vraždy	trest smrti
VAVŘINEC SCHWARZ	zločin velezrady, vyzvědačství, nedokonané vraždy úkladné	doživotí
STANISLAV BÁRTA	zločin velezrady, nedokonané vraždy úkladné	doživotí
JAROSLAV ŠLEZINGER	zločin velezrady, spoluvina nedokonané vraždy	25 let
JOSEF KOČÍ	zločin velezrady, spoluvina nedokonané vraždy	20 let
VLASTIMIL KUČERA	zločin velezrady, spoluvina nedokonané vraždy	18 let
ALOIS KRČÁL	zločin velezrady, vyzvědačství	18 let
JIŘÍ MED	zločin velezrady, nedovoleného ozbrojování	17 let
KAREL ČUMPL	zločin velezrady, vyzvědačství	16 let

⁷⁸ Tamtéž.

⁷⁹ Pravděpodobně se tak nestalo z příkazu KSČ.

⁸⁰ AMV Praha, Rozsudek. Jménem republiky!, Or IIa 563/49, in: Skupinový vyšetřovací podsvazek č. 1, Veselý Karel a spol., č. V-1416 Brno, s. 27–28.

LADISLAV BULANT	zločin velezrady	15 let
OLDŘICH KÖRBEL	zločin velezrady	15 let
JOSEF LICHTENBERGER	zločin velezrady	15 let
MUDr. JIŘÍ MOTÝL	zločin velezrady	15 let
FRANTIŠEK HEŘMAN	zločin velezrady, vyzvědačství	13 let
JAN DOČEKAL	zločin velezrady	12 let
JAROSLAV DVOŘÁK	zločin velezrady	12 let
JAN NOVOTNÝ	zločin velezrady	12 let
ZDENĚK FALKENAUER	zločin velezrady	11 let
VLADIMÍR KŘIVÁNEK	zločin velezrady	10 let
JOSEF ZBRÁNEK	zločin velezrady	10 let
ALOIS PŘIBYL	zločin sdružování proti státu	4 let

Přelíčení se konalo před Krajským soudem v Jihlavě,⁸¹ protože se však jednalo o proces, ve kterém se obžalovaní museli zodpovídat z protistátních činů, spadal svým charakterem pod státní soud.⁸² Tyto soudy ustanovil komunistický režim sice již v březnu 1948, ale svoji činnost zahájily až v září t. r. Státní soud působil v českých zemích v Praze a v Brně.⁸³

2.4 Vliv politické příslušnosti

Po únoru 1948 se politická situace v Československu výrazně změnila. Určité náznaky a varovné signály bylo sice možné vysledovat již dříve, avšak teprve od

⁸¹ Okresní pobočka Konfederace politických vězňů v Jihlavě zaznamenala, že okresní soud v Jihlavě, dříve lidový, odsoudil v letech 1948–1960 za činy rehabilitované podle zákona č. 119/1990 Sb., celkem 700 osob k celkové výměře trestu 560 roků těžkého žaláře, u 90 případů byl vysloven zákaz pobytu v okrese, 20krát propadnutí veškerého majetku a vyměřeny peněžité tresty ve výši 2 milionů 100 tisíc Kčs.

⁸² Protistátní činy byly od října 1948 do konce roku 1952 projednávány před státním soudem. Předtím a potom tyto činy projednávaly obvykle krajské soudy a menší delikty okresní soudy.

⁸³ S. BALÍK–V. HLOUŠEK–J. HOLZER–J. ŠEDO, *Politický systém českých zemí 1848–1989*, Brno 2004, s. 146.

tohoto okamžiku se začal masivně zostřovat pohled na to, do jaké politické strany kdo patří či dříve patřil.

Působení v jednotlivých stranách se stalo jedním z určujících kritérií. Samotné členství v komunistické straně však ještě nebylo zárukou poklidného a bezstarostného života. Důležitou roli hrálo také to, kdy dotyčný do KSČ vstoupil, zda v KSČ zastává či zastával nějaké funkce, zda se aktivně podílí na budování nové společnosti apod. Osoby, které do KSČ vstoupily až po únoru 1948, nebo těsně předtím, se jevily jako podezřelé, jako ty, které pouze předstírají zájem o budování státu, ale přitom usilují o jeho zničení.

Z obviněných ze skupiny „Karla Veselého a spol.“ bylo v době zatčení osm obžalovaných členy Komunistické strany Československa,⁸⁴ sedm jich bylo členy Československé strany lidové,⁸⁵ Jan Tuček byl členem Československé strany národně socialistické a zbývajících sedm obviněných v době zatčení nebylo příslušníky žádné politické strany.⁸⁶ Josef Lichtenberg měl ovšem podanou přihlášku do KSČ a Alois Krčál byl až do února 1948 národním socialistou.

Tabulka č. 2–Politická příslušnost obviněných v době jejich zatčení

ČSL	ČSNS	KSČ	BEZ POLITICKÉ PŘÍSLUŠNOSTI
7	1	8	7

Komunistická strana si své protivníky v podobě ostatních politických stran hlídala. Sledovala jejich aktivitu v krajích, v jednotlivých městech a vesnicích a hledala možnosti, jak jejich vliv a moc oslabit.

V zápisech komunistické strany je uvedeno, že v Jihlavském kraji, a to zejména v silně zemědělských oblastech, lidovci vždy měli a stále mají silnou pozici. Komunističtí představitelé došli k závěru, že je nutné v Jihlavě jakožto krajském městě otrástit lidoveckými pozicemi, jejichž síla spočívá, alespoň podle KSČ, především v řadách živnostníků, soukromých podnikatelů a v úřednictvu JNV, KNV a JSČZ. Tedy osob, které po Únoru sice vstoupily do strany, ovšem z existenčních důvodů a nikoli z přesvědčení, a tím jsou tedy zaměřeny proti socialismu.⁸⁷

⁸⁴ Vavřinec Schwarz, Stanislav Bárta, Jaroslav Šlezinger, Vlastimil Kučera, Josef Zbránek, František Heřman, Vladimír Křivánek, Jan Dočekal.

⁸⁵ Karel Veselý, František Rod, Josef Kočí, Jiří Med, Jaroslav Dvořák, MUDr. Jiří Motýl, Jan Novotný.

⁸⁶ Ladislav Bulant, Karel Čumpl, Josef Lichtenberg, Oldřich Korber, Zdeněk Falkenauer, Alois Krčál, Alois Příbyl.

⁸⁷ AMV Praha, Veselý Karel z Jihlavy a spol. - šetření z 10. srpna 1949, in: Operativní materiál 1, Veselý Karel a spol., č. V–1416 Brno, s. 16–21.

Podle vyšetřovatelů došlo vzhledem k velkému politickému vlivu lidové strany v Jihlavském kraji také k tomu, že v místě bydliště doktora Motýla byly podnikány podpisové akce, ve kterých občané žádali jeho propuštění.⁸⁸

Negativní vliv ve zdejšímu regionu měli mít podle vyšetřovatelů a představitelů komunistické strany také bývalí poslanci lidové strany Janáček a Charvát a bývalý krajský tajemník Antonín Štěpánek, kteří patřili do skupiny „Vajnory“, jejíž likvidace měla podle představ komunistických funkcionářů politicky prospět celému kraji. Přesto, jak je dále uvedeno, byli v lidoveckých kruzích a v tzv. „smetánce“ ti to reakční a protistátní živlové daleko bližší, než kterýkoliv dělník.⁸⁹

2.5 Obžalování

Každý ze třiatvaceti mužů souzených v procesu „Veselý a spol.“ vedl do svého zatčení poměrně poklidný život, který se ničím neobvyklým nelišil od těch ostatních. Již v první části této kapitoly jsem uvedla, že se jednalo o poměrně různorodou skupinu, o skupinu, jejíž členové vykonávali různá povolání a byli rozličného politického a náboženského smýšlení a směřování. Bez povšimnutí by však neměla zůstat ani odbojová činnost, kterou někteří z nich ve válečných čtyřicátých letech vykonávali.

Vladimír Křivánek, v procesu obžalovaný a následně odsouzený za zločin velezrady, působil za okupace v odbojové skupině *Re-vy* pod vedením jistého majora Michala, po skončení války mu byl MNO přiznán charakter československého partyzána.⁹⁰ Odboje se taktéž zúčastnil lékař Jiří Motýl, který pracoval ve skupině *Lenka–Jih* a ve skupině *R 3*, po osvobození byl za svoji činnost odměněn záslužnou medailí první třídy.⁹¹

Dalšími, kdo se za druhé světové války zapojili do odbojové činnosti, byli Karel Veselý působící ve skupině generála Luži⁹² a Stanislav Bárta spolupracující se skupinou poručíka Šrámka, MNO mu byl následně přiznán charakter českého partyzána a v Jihlavě se stal rovněž členem Svazu bojovníků za svobodu.⁹³ Několik dní před ukončením okupace se do odbojové činnosti zapojil také Alois Příbyl, který působil v odbojové skupině Julia Zamazala.⁹⁴

⁸⁸ Tamtéž.

⁸⁹ Tamtéž.

⁹⁰ AMV Praha, Zápis o výpovědi–Vladimír Křivánek z 8. srpna 1949, in: Skupinový vyšetřovací podsvazek č. 3, Veselý Karel a spol., č. V–1416 Brno, s. 369–376.

⁹¹ AMV Praha, Zápis o výpovědi–Jiří Motýl z 30 července 1949, in: Skupinový vyšetřovací podsvazek č. 2, Veselý Karel a spol., č. V–1416 Brno, s. 343–344.

⁹² AMV Praha, Zápis o výpovědi–Karel Veselý z 28. července 1949, in: Skupinový vyšetřovací podsvazek č. 1, Veselý Karel a spol., č. V–1416 Brno, s. 83–91.

⁹³ AMV Praha, Zápis o výpovědi–Stanislav Bárta z 1. srpna 1949, in: Skupinový vyšetřovací podsvazek č. 2, Veselý Karel a spol., č. V–1416 Brno, s. 208–210.

⁹⁴ AMV Praha, Zápis o výpovědi–Alois Příbyl z 2. srpna 1949, in: Skupinový vyšetřovací podsvazek č. 3, Veselý Karel a spol., č. V–1416 Brno, s. 401–403.

Někteří z obžalovaných byli za druhé světové války také věznění či deportováni do koncentračních táborů. To je případ i Jaroslava Dvořáka a Jiřího Meda. Jaroslav Dvořák byl za poslech cizího rozhlasu roku 1942 zatčen gestapem a odsouzen ke třem letům vězení, po osvobození se stal členem Svazu osvobozených politických vězňů.⁹⁵ Téhož roku byl zatčen i Jiří Med, který byl pak až do konce války vězněn v koncentračních táborech.⁹⁶ V nich byli uvězněni také Vavřinec Schwarz se svojí rodinou⁹⁷ a Jaroslav Šlezinger.⁹⁸ Vězení neunikl ani Josef Zbranek, který byl za druhé světové války totálně nasazen v Německu,⁹⁹ odtud však uprchl a následně se skrýval u známých, avšak posléze byl dopaden a uvězněn.¹⁰⁰

Jiřímu Medovi, jenž je zmiňován již v předešlém odstavci, při procesu bezesporu přitížilo i to, že v mládí vstoupil do kláštera salvatoriánů ve Velkém Meziříčí, kde byl až do roku 1938, kdy tamní studia přerušil. Vyšetřovatelům bez povšimnutí nezůstala ani skutečnost, že jeden z jeho bratrů v této době působil jako katolický misionář v Indii a že jeho další dva sourozenci, rovněž bratři, byli Státním soudem pro protistátní činnost již odsouzeni.¹⁰¹ To vše byly skutečnosti, které během přelíčení hrály v neprospěch Jiřího Meda.

U dalšího z obviněných, Josefa Lichtenberga, soud zase využil poválečné protiněmecké nálady, neboť přitěžující okolností se v jeho případě stala skutečnost, že větší část svého života strávil v Německu, a to i v době druhé světové války. Do Československa se měl vrátit až roku 1947. O tom, že byl považován spíše za německého než československého občana a tudíž za člověka, kterému jsou poměry a uspořádání země lhostejné, vypovídá i část zápisu, jímž vyšetřovatelé mimo jiné Josefa Lichtenberga charakterizovali: „*Národní cítění nemá naprosto žádné, což jest zřejmé již z toho, že svým dětem dal německá křestní jména.*“¹⁰²

⁹⁵ AMV Praha, Zápis o výpovědi–Jaroslav Dvořák z 8. září 1949, in: Skupinový vyšetřovací podsvazek č. 2, Veselý Karel a spol., č. V–1416 Brno, s. 307–308.

⁹⁶ AMV Praha, Zápis o výpovědi–Jiří Med z 8. září 1949, in: Skupinový vyšetřovací podsvazek č. 2, Veselý Karel a spol., č. V–1416 Brno, s. 300–303.

⁹⁷ Ve spisu je uvedeno, že k zatčení celé rodiny gestapem došlo v důsledku toho, že jeden z bratrů Vavřince Schwarze odešel počátkem okupace do zahraničí, vrátil se jako parašutista, účastnil se atentátu na Heydricha a přitom přišel o život.

⁹⁸ AMV Praha, Zápis o výpovědi–Jaroslav Šlezinger ze 7. září 1949, in: Skupinový vyšetřovací podsvazek č. 2, Veselý Karel a spol., č. V–1416 Brno, s. 230–236.

⁹⁹ Nějaký čas byli ještě dva z obžalovaných totálně nasazeni v Německu: František Heřman a Zdeněk Falkenauer.

¹⁰⁰ AMV Praha, Zápis o výpovědi–Josef Zbranek ze 3. září 1949, in: Skupinový vyšetřovací podsvazek č. 2, Veselý Karel a spol., č. V–1416 Brno, s. 314–318.

¹⁰¹ AMV Praha, Zápis o výpovědi–Jiří Med z 8. září 1949, in: Skupinový vyšetřovací podsvazek č. 2, Veselý Karel a spol., č. V–1416 Brno, s. 300–303.

¹⁰² AMV Praha, Zápis o výpovědi–Josef Lichtenberg z 8. září 1949, in: Skupinový vyšetřovací podsvazek č. 2, Veselý Karel a spol., č. V–1416 Brno, s. 277–281.

2.6 Veselý, Rod a Tuček

Ze dne 29. srpna 1949 se dochovala zpráva, ve které je uvedeno, že je v Jihlavě likvidována ilegální organizace příslušníků lidové strany a soukromých podnikatelů, přičemž organizátorem celé skupiny má být Karel Veselý a jeho nejbližší spolupracovníky Jan Tuček a František Rod.¹⁰³

V únorovém procesu pak byli skutečně všichni tři veřejnosti představeni jako hlavní strůjci a organizátoři skupiny, jako osoby nejvýše nebezpečné a neštítící se žádných zločinů, ani vraždy. Závažnost jejich provinění pak měla být ještě podtržena absolutními tresty, které jim Krajský soud v Jihlavě vyměřil.

Karel Veselý se narodil 1. ledna 1917, spolu se svými šesti sourozenci vyrůstal a žil v Jihlavě a v jejím okolí, pouze sestra Růžena Jihlavský kraj roku 1946 opustila, údajně byla na vlastní žádost odsunuta do Německa. Po absolvování obecné a měšťanské školy se Karel Veselý vyučil brašnářem a po osvobození si pak otevřel malou dílnu, ve které zaměstnával další dvě osoby.¹⁰⁴ Ve svém bydlišti patřil k aktivním členům tehdejší Československé strany lidové, spolupracoval s Orlem a podílel se na mnohých katolických a kulturních akcích pořádaných v Jihlavě. V době vyšetřování byl ženatý a otcem dvou dětí.¹⁰⁵ Zatčen byl na dožádání útvaru 518-a pro podezření z protistátní činnosti 16. července 1949 v pravé poledne ve své brašnářské dílně. Obviněn byl z toho, že vytvořil protistátní skupinu, že byl spoluorganizátorem vraždy na Dobrovolném a dalších politických činitelích. Dále byl viněn z toho, že pro skupinu opatřoval zbraně a že spolu s dalšími osobami plánoval přepadení věznice Krajského soudu v Jihlavě a TNP za účelem vysvobodit politické vězně.¹⁰⁶

František Rod pocházející z pětičlenné dělnické rodiny se narodil 15. září 1902 ve Staré Řiši, ze tří hlavních obviněných byl nejstarší. Ve dvacátých letech dvacátého století se vyučil truhlářem a roku 1934 se osamostatnil. Za okupace mu pak sice německé úřady živnost zavřely, ale již roku 1946 se stal opět majitelem truhlářské dílny, ve které zaměstnával dva dělníky. V Jihlavě byl jednou z nepostradatelných postav katolického orelského hnutí a rovněž se angažoval v Československé straně lidové.¹⁰⁷ Zatčen byl pro podezření z protistátní činnosti 3. září 1949 v jedenáct hodin dopoledne v Kačlehách spadající pod okres Jindřichův Hradec. František Rod byl viněn z toho, že spoluvytvořil protistátní skupinu, na kterou měl následně napojit další osoby, že se podílel na přípravě vražd a že poskytoval svou

¹⁰³ AMV Praha, Zpráva referenta Syrovátka z referátu 63 c z 29. srpna 1949, in: Operativní materiál 1, Veselý Karel a spol., č. V-1416 Brno, s. 6.

¹⁰⁴ AMV Praha, Zápis o výpovědi-Karel Veselý z 28. července 1949, in: Skupinový vyšetřovací podsvazek č. 1, Veselý Karel a spol., č. V-1416 Brno, s. 83-91.

¹⁰⁵ A. ŠTĚPÁNEK-L. KLUKANOVÁ, *Stalo se v době nesvobody a třídní nenávisti. Vydáno k odhalení památníku obětem popravených v Jihlavě v létech 1950-52*, Jihlava, s. 12-13.

¹⁰⁶ AMV Praha, Zápis o výpovědi-Karel Veselý z 28. července 1949, in: Skupinový vyšetřovací podsvazek č. 1, Veselý Karel a spol., č. V-1416 Brno, s. 83-91.

¹⁰⁷ A. ŠTĚPÁNEK-L. KLUKANOVÁ, *Stalo se v době nesvobody a třídní nenávisti. Vydáno k odhalení památníku obětem popravených v Jihlavě v létech 1950-52*, Jihlava, s. 8-9.

dílnu ke konání protistátních schůzek, na nichž se měly plánovat vraždy, sabotáže a přeapadení jihlavské věznice. Rovněž měl být zapojen do rozmnožování a rozšiřování letáků „Občané“, „Dělníci“ a „Důstojníci československé armády toho času v gruzinském protektorátu“. Do skupiny měl mimo jiné zapojit strážmistra SNB Rostislava Orla, který toho času působil v telefonní a dálkopisné ústředně u zdejšího útvaru. Od něho měl Rod zjistit informace ohledně ilegální činnosti krajského velitele SNB, škpt. Salka, který měl být podle Roda napojen na nějakou ilegální skupinu. Vyšetřovatelům se však tato informace nezdála pravděpodobná.¹⁰⁸

Posledním z trojlístku obviněných byl Jan Tuček, narodil se 7. května 1916 ve Vídni, v době zatčení byl ženatý se Sylvou Tučkovou (rozenou Zbořilovou). U svého otce, který provozoval krejčovskou živnost, se tomuto řemeslu vyučil a posléze si pořídil vlastní obchod s textilním zbožím. Tuto živnost provozoval do roku 1948, kdy mu byl obchod združstevněn. V době zatčení byl tak Tuček vedoucím textilního obchodu. Stejně jako Veselý a Rod i on byl politicky činný, byl členem Československé strany národně socialistické a rovněž tělovýchovného spolku Sokol.¹⁰⁹ Zatčen byl již 24. dubna 1949 o půlnoci v Jihlavě v blízkosti velitelství StB pro přípravy útěků do zahraničí. Byl viněn z toho, že spoluvytvořil protistátní skupinu, že se podílel na přípravách vraždy Dobrovolného a že plánoval vraždy na dalších politických činitelích. Prostřednictvím motáků měl také vybízet k další protistátní činnosti a k podání zprávy do zahraničí o jeho zatčení a zároveň v nich měl vybízet k osvobození osob z pracovního tábora.¹¹⁰

2.7 Akademický sochař Jaroslav Šlezinger

Mezi třiaadvaceti obviněnými byli i akademický sochař Jaroslav Šlezinger¹¹¹ a profesori jihlavského gymnázia Vlastimil Kučera a Josef Kočí. Všichni tři se sice znali, avšak zatímco oba učitele pojilo přátelství, u Jaroslava Šlezingera se o tak hlubokém poutu mluvit nedá.¹¹² Vyšetřovatelé StB v Jihlavě se však i přesto rozhodli učinit z nich nejlepší kamarády a věrné spojence, Vlastimila Kučera a Josefa

¹⁰⁸ AMV Praha, Zápis o výpovědi–František Rod ze 14. září 1949, in: Skupinový vyšetřovací podsvazek č. 2, Veselý Karel a spol., č. V–1416 Brno, s. 148–185.

¹⁰⁹ A. ŠTĚPÁNEK–L. KLUKANOVÁ, *Stalo se v době nesvobody a třídní nenávisti. Vydáno k odhalení památníku obětem popravených v Jihlavě v letech 1950–52*, Jihlava, s. 10–11.

¹¹⁰ AMV Praha, Zápis o výpovědi–Jan Tuček z 28. července 1949, in: Skupinový vyšetřovací podsvazek č. 1, Veselý Karel a spol., č. V–1416 Brno, s. 120–132.

¹¹¹ O akademickém sochaři Jaroslavu Šlezingerovi byla roku 2006 vydána kniha od Marie BOHUŇOVSKÉ s názvem *Zaváté šlépěje. Osud sochaře Šlezingera*. Kniha mapuje život tohoto umělce od jeho narození až po jeho poslední dny. Nabízí i velký počet fotografií zachycujících jeho tvorbu a tři kapitoly jsou věnovány i soudnímu procesu „Veselý a spol.“ Na začátku roku 2006 byla také v Jihlavě v Domě Gustava Mahlera pořádána o tomto sochaři výstava. Rovněž o něm byl natočen filmový dokument, který nese stejný název jako již zmiňovaná kniha *Zaváté šlépěje*.

¹¹² Rozhovor s Josefem Kočím, 10. prosince 2006 v Domě pokojného stáří v Bohuslavicích u Konic.

Kočího napojili na sochaře Šlezingera, který podle nich měl mít přímé kontakty s ústředím, tedy s Veselým, Rodem a Tučkem.

Jaroslav Šlezinger se narodil 29. dubna 1911 v jihomoravském městě Jemnici jako druhorozený syn Adolfu a Kateřině Šlezingerovým. Od dětství nebylo sporu o jeho velkém výtvarném talentu. Díky svému mecenáši, řídicímu učiteli jemnické školy Karlu Gartnerovi, který mu zapůjčil peníze ke studiu, mohl absolvovat Státní průmyslovou školu sochařskou a kamenickou v Hořicích. Ve studiích pak pokračoval na pražské Akademii výtvarných umění a po jejím dokončení se stal profesorem na Uměleckoprůmyslové škole v Brně, nedlouho poté však vypukla druhá světová válka. V listopadových dnech roku 1939 se konaly studentské demonstrace, na něž Němci reagovali tím, že v noci 17. listopadu studenty s jejich učiteli, mezi nimiž byl i Šlezinger, pozatýkali a deportovali do koncentračního tábora Oranienburg-Sachsenhausen, z něho byl Šlezinger propuštěn v červenci 1942. O dva roky později se pak s manželkou Marií (za svobodna Čížkovou) přestěhoval do Jihlavy, kde pokračoval v umělecké tvorbě a kde se rovněž zabýval výrobou hraček.¹¹³

Nejenom v Jihlavě a v jejím okolí, ale i v Hrotovicích a v Jemnici vytvořil řadu uměleckých památek.¹¹⁴ Mezi ty nejvýznamnější bezpochyby patří sousoší „Zaváté šlépěje“, jež je věnováno obětem 2. světové války a které je umístěno na městském hřbitově v Jihlavě,¹¹⁵ a rovněž socha T. G. Masaryka, která se od roku 1948 do počátku 60. let nalézala před jihlavským gymnáziem, roku 1961 však byla z tohoto místa odstraněna.¹¹⁶

Jaroslav Šlezinger byl zatčen v Jihlavě 6. září 1949 v sedm hodin večer pro podezření z protistátní činnosti a o den později vyslechnut. Ve výslechovém protokolu je uvedeno, že se Šlezinger přiznal k tomu, že byl do skupiny zapojen v březnu 1949 Stanislavem Bártou, který jej měl také přivést na schůzi k Františku Rodovi. Vyšetřovateli byl Šlezinger obviněn z toho, že se právě na této schůzce měl nabídnout k tomu, že sám opatří jed cyankali, jímž skupina zamýšlela otrávit Dobrovolného. K získání tohoto jedu měl využít svého přátelství s Vlastimilem Kučerou a Josefem Kočím, které měl do organizace následně také zapojit. Dále byl viněn z toho, že se účastnil i dalších schůzek konaných u K. Veselého a F. Roda a že předal organizaci větší množství nábojů do samopalu a také, že o své činnosti informoval

¹¹³ M. BOHUŇOVSKÁ, *Zaváté šlépěje. Osud sochaře Šlezingera*, Jihlava 2006, s. 59–60.

¹¹⁴ Vyjma následujících dvou k nim patří řada reliéfů (např. reliéf na zámku v Hrotovicích, nebo čtrnáct reliéfů znázorňujících Křížovou cestu), dále byl autorem velkého počtu bust a plastik (např. na jemnickém hřbitově se nalézá pět sepulkrálních plastik), vytvořil také celou řadu soch a sousoší povětšinou s poetickými názvy jako „Zapadající sluneční paprsky“, „Bolestná touha“, „Souznění“ a mnoho dalších. Jeho posledním dílem, vytvořeným ještě na svobodě, je pak socha svatého Václava. Podrobný výčet uměleckých děl Jaroslava Šlezinger a s obrazovým doprovodem a podrobnějšími informacemi o jejich vzniku se nalézá v publikaci M. BOHUŇOVSKÁ, *Zaváté...c.d.*, především s. 204–237.

¹¹⁵ Replika tohoto sousoší byla umístěna i na hřbitově v Hrotovicích.

¹¹⁶ Z. LAŠTOVIČKA a kol., *Stalo se v době nesvobody a třídní nenávisti II. Jihlava*. Marie Bohuňovská ve své knize *Zaváté... c.d.* uvádí, že ji tajně nechala odstranit StB.

další osoby, a to kromě obou středoškolských profesorů i Karla Kryštůfka, ředitele jihlavského pivovaru.¹¹⁷

V závěru protokolu je uvedeno, že se Jaroslav Šlezinger k části své trestné činnosti doznal a že na svoji obhajobu uvedl, že byl do skupiny zlákan v důsledku své politické neuvědomělosti a styku s osobami nemajícími v našem státě kladný poměr k dnešnímu státoprávnímu zřízení a také z toho důvodu, že se jako soukromý podnikatel cítil být poškozen nedostatkem surovin.¹¹⁸ Dále prohlásil, že na něho měl velký vliv Stanislav Bárta, a to zvláště, když přesvědčivě prohlašoval, že v dubnu tohoto roku (myslí se tím rok 1949) u nás dojde k převratu. Jak je však dále uvedeno, vyšetřovatelé byli přesvědčeni o tom, že jeho výpověď a obhajoba nemůže obstát, protože jako akademický sochař mající vyšší vzdělání musel sám poznat neopodstatněnost tvrzení ilegalistů, se kterými byl ve styku, a z celkového jeho chování je prý zřejmé, že sledoval jen osobní zisk a společenské postavení.¹¹⁹ Z toho je patrné, jak se také během vyšetřování pohlíželo na výše získané vzdělání a profesní zařazení. Svými výpověďmi ho také měli usvědčit F. Rod, K. Veselý, S. Bárta, V. Kučera a J. Kočí.¹²⁰

Jaroslav Šlezinger byl odsouzen¹²¹ k trestu těžkého žaláře v trvání 25 let.¹²² Po vynesení rozsudku byl rok vězněn na Mírově, někdy v průběhu let 1951–1952 byl internován v táboře Ostrov-Vykmanov, a to přímo do „Věže smrti“. Díky pomoci přátel se dostal v době, kdy měl již podlomené zdraví, z „ELKA“ do města Ostrov u Karlových Varů, kde pracoval na sousoší Domu kultury. Jeho zdravotní stav byl v této době však již velmi špatný. Zemřel 2. srpna 1955 ve vězeňské nemocnici ve Vykmanově.¹²³

2.8 Středoškolský profesor Josef Kočí a likvidace učitelského stavu

Bývalý středoškolský profesor Josef Kočí je posledním žijícím svědkem a současně i jedním z tříadvaceti obviněných v procesu „Veselý, Rod a Tuček“. Josef Kočí, který se narodil 18. března 1918 ve Slavětíně u Litovle, pochází z devítičlenné zemědělské rodiny, jejíž příslušníci byli členy Československé strany lido-

¹¹⁷ AMV Praha, Zápis o výpovědi–Jaroslav Šlezinger ze 7. září 1949, in: Skupinový vyšetřovací podsvazek č. 2, Veselý Karel a spol., č. V–1416 Brno, s. 230–236.

¹¹⁸ Jaroslav Šlezinger v Jihlavě vlastnil dílnu na výrobu hraček, ve které také zaměstnával několik lidí. Více informací v knize M. Bohuňovské, *Zaváté... c.d.*

¹¹⁹ AMV Praha, Zápis o výpovědi–Jaroslav Šlezinger ze 7. září 1949, in: Skupinový vyšetřovací podsvazek č. 2, Veselý Karel a spol., č. V–1416 Brno, s. 230–236.

¹²⁰ Tamtéž.

¹²¹ Odsouzen byl na základě § 1 odst. 3 z. č. 231/48 Sb. se zřetelem k § 34 tr. z. za použití § 113 z. č. 319/48 Sb.

¹²² AMV Praha, *Jménem republiky!*, Or IIa 563/49, in: Skupinový vyšetřovací podsvazek č. 1, Veselý Karel a spol., č. V–1416 Brno, s. 27.

¹²³ M. BOHUŇOVSKÁ, *Zaváté...c.d.*, s. 181.

vé. Tatínek Antonín Kočí ve Slavětíně dokonce po dobu 25 let vykonával funkci místního starosty.¹²⁴

Po studiích na klasickém gymnáziu v Kroměříži, kde roku 1937 maturoval, začal Josef Kočí studovat na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně obor latina–dějepis. Na přelomu 30. a 40. let dvacátého století získal stipendium ke studiu v Kaunasu v Litvě, válka s Polskem mu však zabránila této možnosti využít a po uzavření českých vysokých škol musel na několik let studia zcela přerušit. Za druhé světové války zastával ve Slavětíně funkci obecního tajemníka, na starost měl především zásobovací referát. Po osvobození dokončil studia a stal se středoškolským profesorem.¹²⁵

Na jihlavském gymnáziu, kam byl J. Kočí přeložen z gymnázia v Litovli, působil od září roku 1948. V následujícím školním roce pak přijal místo zatímního správce na Vyšší sociální škole v Humpolci, avšak již 7. září 1949 zde byl o šesté hodině večerní pro podezření z protistátní činnosti zatčen. Zápis o zatčení byl proveden 8. září t. r., a to již na Krajském velitelství Státní bezpečnosti v Jihlavě. Následující den byl J. Kočí vyslechnut a jeho výpověď byla zaprotokolována.¹²⁶

Josef Kočí byl obviněn z toho, že se v průběhu první poloviny roku 1949 stal členem protistátní organizace a že spolu se svým kolegou z gymnázia, Vlastimilem Kučerou, odcizil jed cyankali, jenž měl být použit k zavraždění bývalého předsedy okresního národního výboru Dobrovolného. Tím měl spáchat zločin velezrady a zločin spoluviny nedokonané vraždy. Spolu s ním byli z těchto zločinů obviněni a později i odsouzeni Jaroslav Šlezinger a Vlastimil Kučera.¹²⁷

Ve výpovědi, která je zaznamenána na sedmi strojopisných stránkách formátu A4, je popsána a v závěru také odůvodněna ilegální činnost, které se měl Josef Kočí dopustit. Každá z těchto stránek jím musela být na konci podepsána, v samotném závěru této výpovědi se pak nalézají i podpisy vyslychajícího, ten byl však učiněn tak, že jej není možné přečíst.

Na těchto několika stránkách se Josef Kočí přiznal mimo jiné k tomu, že se již delší dobu zná s akademickým sochařem Šlezingerem a že to byl právě on, kdo jeho a Vlastimila Kučera informoval a následně přivedl do ilegální skupiny vedené Veselým, Rodem a Tučkem. Dále doznal to, že spolu s Vlastimilem Kučerou odcizili z učebny chemie jed cyankali, a to poté, kdy je Jaroslav Šlezinger seznámil s tím, že skupina má v úmyslu zavraždit bývalého předsedu ONV Dobrovolného

¹²⁴ Ze vzpomínek Josefa Kočího a ze Zápisu o výpovědi–Josef Kočí z 9. září 1949, AMV Praha, in: Skupinový vyšetřovací podsvazek č. 2, Veselý Karel a spol., č. V–1416 Brno, s. 250–256.

¹²⁵ Tamtéž.

¹²⁶ Tamtéž.

¹²⁷ Tamtéž.

prostřednictvím jedu cyankali a kdy je požádal o to, aby tento jed z gymnázia, na kterém oba učí, ukradli.¹²⁸

Podpisy, které všichni obžalovaní, a tedy nejenom Josef Kočí, museli učinit na konci každé stránky své výpovědi, neznamenal, že by obvinění souhlasili s tím, co je na té či oné stránce napsáno. Jednalo se pouze o jeden ze způsobů, kterým se vyšetřovatelé a prokuratura jistili pro případ, že by se některý z obviněných před soudem rozhodl vypovídat jinak, než jak bylo písemně zaznamenáno. Zároveň ten, kdo se pozorně do oněch výpovědí začte, musí dojít k závěru, že slova, fráze, věty, celé odstavce, které čte, vyslychající přímo vkládali do úst obžalovaným, tedy, že se jedná o takové výpovědi, které byly obviněným nadiktovány.

Proti Josefu Kočímu stála řada přitěžujících okolností. Nejenže pocházel ze zemědělské katolické rodiny, která se ve Slavětíně těšila značné vážnosti, ale dokonce se jednalo o rodinu, která se přímo hlásila k Československé straně lidové. Josef Kočí se sice za první republiky ještě nikde politicky neangažoval, avšak po osvobození vstoupil do strany lidové a za tuto stranu zastával v ONV v Litovli funkci náhradníka. Po Únoru pak zůstal jejím členem a co je nejpodstatnější, účastnil se různých kulturních akcí, na kterých přednášel o současné politické situaci. Krátce před volbami roku 1948 pak vykonal asi 11 takovýchto přednášek.¹²⁹

A ještě jedna skutečnost nahrávala proti J. Kočímu, jeho profese, neboť jednou ze skupin, na kterou komunistický režim zaměřil svůj hledáček, byli učitelé. Ani jim se nevyhnuly prověrky a čistky, většina z nich se samozřejmě stejně jako značná část inteligence, státních zaměstnanců i soukromníků podřídila komunistické moci, ať z přesvědčení, či z existenčních důvodů. Ti, kteří nesouhlasili s danými změnami a kteří se nechtěli podříditi politickému tlaku, byli různým způsobem postiženi. Tito učitelé buď nesměli vyučovat v místě svého bydliště, nebo byli přímo v důsledku reorganizace školství propuštěni. Častou formou perzekuce se pak staly přesuny učitelů z jedné obce do druhé.¹³⁰ Tak tomu bylo i v případě Josefa Kočího, který v průběhu let 1945-1949 působil postupně na třech školách.

Učitelé pro režim představovali nebezpečí, které bylo nutné ne-li úplně, tak alespoň co nejvíce eliminovat. Důvod byl očividný, neboť to byli a stále jsou právě oni, kteří vychovávají a vzdělávají budoucí generace, kteří ovlivňují jejich myšlení, seznamují je s hodnotami a morálními zásadami. To bylo pro režim, který chtěl mít kontrolu nad vším, i nad vzděláním, nepřijatelné. Učitelé, kteří se nechtěli přizpůsobit, kteří setrvali v jiné politické straně než v KSČ, kteří byli členy různých kulturních a sportovních spolků, kteří byli věřící, byli nepřijatelní a režim se jich

¹²⁸ AMV Praha, Zápis o výpovědi–Josef Kočí z 9. září 1949, in: Skupinový vyšetřovací podsvazek č. 2, Veselý Karel a spol., č. V–1416 Brno, s. 250–256.

¹²⁹ Ze vzpomínek Josefa Kočího a ze Zápisu o výpovědi–Josef Kočí z 9. září 1949, AMV Praha, in: Skupinový vyšetřovací podsvazek č. 2, Veselý Karel a spol., č. V–1416 Brno, s. 251.

¹³⁰ A. JAKUBÍČKOVÁ, *Stíhání inteligence a mládeže*. In: *Komunismus na Vysočině. Stalo se v době nesvobody a třídní nenávisti III*, Jihlava 2001.

začal „zbavovat“. Učitel, který nebyl politicky spolehlivý, se stal pro režim nevhodným. Takový pro ně byl i Josef Kočí.

Do jaké míry byla obvinění pouhým výmyslem StB a pod jakým tlakem byly učiněny výpovědi, svědčí i rozhovor s Josefem Kočím. Na svobodu byl propuštěn 5. prosince 1963. Ve vězení strávil 14 let a 3 měsíce. Během této doby se ve věznicích ze spoluobviněných setkal pouze s Vlastimilem Kučerou. Rehabilitován byl 5. prosince 1990 Krajským soudem v Brně.¹³¹

3. Závěr

To, že na konci soudního přelíčení padly tak vysoké tresty, dokonce tresty absolutní, bylo bezpochyby dáno i tím, že proces s „Karlem Veselým a s jeho společníky“ byl prvním tohoto typu v kraji. Měl se stát výstrahou každému, kdo by se pokusil postavit proti stávajícímu režimu a kdo by nebyl ochoten přijmout roli přísouzenou mu komunistickými funkcionáři. Svým rozsahem, mírou obvinění a výší rozsudků dávala strana veřejnosti zároveň na odiv svoji moc.

O tom, že s případem měla být seznámena co nejširší veřejnost, svědčí nejenom novinové články a rozhlasové vysílání, ale i část operativního materiálu vedená u tohoto případu, ve které je uvedeno, že s předsednictvem KV KSČ bylo dohodnuto, že po vynesení rozsudků a po politickém zhodnocení bude celý případ přenesen a dále projednáván v místních a závodních organizacích jako příklad toho, jak určité skupiny lidí bojují proti „budovatelskému úsilí pracujícího lidu při výstavbě socialismu“ a jak je zapotřebí ostražitosti vůči všem osobám.¹³² Z toho, že toto rozhodnutí padlo ještě před vynesáním samotných trestů a skončení řízení, je tedy patrné, že se s výší rozsudků kalkulovalo již předem, což dokládají i vzpomínky Eugenie Točíkové.¹³³

Soudní přelíčení se skupinou „Veselého a spol.“ nebylo však jediné, které roku 1950 nepříjemně zasáhlo do životů obyvatel Jihlavského kraje. Představitelé komunistické strany prostřednictvím státní bezpečnosti a prokuratury nezamýšleli svoji práci ukončit jediným procesem.

V případě „Veselého, Roda a Tučka“ figurovalo 23 obviněných, ovšem těch, kteří se v očích „režimu“ provinili, kteří se měli dopustit ilegální činnosti a kteří byli podle vyšetřovatelů ve spojení s jihlavskou podzemní organizací, bylo mnohem více. Cílem bylo kraj zbavit všech „škůdců“, a tak se roku 1950 odehrály ještě dva soudní procesy, které na případ „Veselý, Rod a Tuček“ přímo navazovaly.¹³⁴

Tím prvním se stalo soudní přelíčení se skupinou, jež dostala označení „František Hecht a spol.“. Proces se konal v Jihlavě ve dnech 14.–18. února 1950.

¹³¹ Rozhovor s Josefem Kočím, 10. prosince 2006 v Domě pokojného stáří v Bohuslavicích u Konic.

¹³² AMV Praha, Operativní materiál 1, Veselý Karel a spol., č. V–1416 Brno.

¹³³ Rozhovor s Eugenií Točíkovou uskutečněný 12. října 2007 v Jihlavě.

¹³⁴ Po každém větším procesu následovala řada dalších, které na hlavní přelíčení navazovaly. Například na proces vedený proti „Miladě Horákové a spol.“ navazovalo dalších 35 procesů.

Před soudním tribunálem stálo 26 osob.¹³⁵ Druhý proces vešel pro veřejnost ve známost pod názvem „František Hašek a spol.“. Obviněných a následně odsouzených zde bylo 17, hlavní líčení proběhlo v Pelhřimově ve dnech 26.–29. září 1950.¹³⁶

Proces se skupinou „Veselý, Rod a Tuček“ se strana snažila co nejvíce medializovat, ať už prostřednictvím článků v regionálních novinách, zpráv v rozhlasovém vysílání, či oběžníků a přednášek na pracovištích. Pokud však jde o samotný výkon nejvyšších trestů, tak zde jakoby se krajské vedení KSČ bálo reakce svých spoluobčanů, přátel a rodin odsouzených, neboť o datu poprav neměl předem, vyjma několika osob připravujících výkon trestu, nikdo ani ponětí.

I zbývajících dvacet mužů, souzených v procesu „Veselý a spol.“, se stejně jako Veselý, Rod a Tuček, odvolalo, ale změny o výměrech trestů se nedočkalo. Museli tak nastoupit do věznic, uranových i jiných dolů. Například Stanislav Bárta, Josef Lichtenberg a Vavřínek Schwarz nastoupili k výkonu trestu ve stejný den, 11. února 1950 v Plzni–Borech,¹³⁷ Bohumil Dobrovolný, Josef Šandera s Bedřichem Toušpákem v Ostrově u Karlových Varů¹³⁸ a Jan Dočekal v Příbrami.¹³⁹

Během věznění se odsouzení rovněž pokoušeli dosáhnout přezkoumání svého procesu a omilostnění, ale bezvýsledně. Ti, kteří byli ještě ve výkonu trestu a ve věznicích nezemřeli, byli podmíněčně propuštěni v polovině šedesátých let. I poté se pak snažili očistit své jméno, žádali o přezkoumání řízení a nápravu. Všichni však byli rehabilitováni až Krajským soudem v Brně roku 1990.

Mnozí lidé se komunistické moci podvolili, nebo se jí do určité míry alespoň přizpůsobili. Našli se mezi nimi i tací, kterým dané zásady vyhovovaly, a tak se stali aktivními spolupracovníky režimu. Pro některé se však nová pravidla stala nepřijatelnými, a právě tito českoslovenští občané byli také zpravidla těmi, kterých se komunistický režim nejvíce obával, neboť mezi nimi byli i ti, kteří neváhali za svá práva a demokracii bojovat, a to ať v rámci různých skupin, nebo pouze jako jednotlivci. Komunismus se s těmito osobami musel vypořádat. Pronásledoval je, vymýšlel proti nim různá obvinění, označoval je za nepřátele republiky a všeho pracujícího lidu, nasazoval proti nim své agenty–provokatéry. Nutno říci, že tomu tak bylo i u odsouzených v případě „Veselý, Rod a Tuček“, i oni se stali oběťmi.

Lenka Jiráková

¹³⁵ AMV Praha, Rozsudek. Jménem republiky!, Or IIa 567/49, In: Skupinový vyšetřovací svazek proti Veselý a spol. (Hecht František) 1, č. V–1416 Brno, s. 32–35.

¹³⁶ AMV Praha, Jménem republiky!, Or II/II 70/50, in: Skupinový vyšetřovací svazek č. 3 proti Veselý a spol. (Hašek Frant. a spol.), č. V–1416 Brno, s. 22–26.

¹³⁷ AMV Praha, Operativní materiál 2, Veselý Karel a spol., č. V–1416 Brno, s. 68, 192, 306.

¹³⁸ AMV Praha, Operativní materiál 2, Veselý Karel a spol., č. V–1416 Brno, s. 88, 347, 395.

¹³⁹ AMV Praha, Operativní materiál 2, Veselý Karel a spol., č. V–1416 Brno, s. 92.

II. DISKUSE

V rubrice Diskuse otiskujeme kritický text, který redakci zaslal prof. PhDr. Jaroslav Hroch, CSc. z Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně.

Odboj proti nacismu, Česká televize a pokusy o zkreslování dějin

Od devadesátých let minulého století pozorujeme bohužel v masových sdělovacích prostředcích pokusy novinářů, televizních a rozhlasových publicistů, politiků a pseudohistoriků o účelové přehodnocování dějin, které je spojováno s nepravdivými obviněními nejvýznamnějších předních představitelů českého a světového odboje proti nacismu, u nás zvláště dr. Edvarda Beneše. V poslední době se projevíly tyto tendence v podobě celkového ideového vyznění, lži, polopravd a zakrývání podstatných skutečností v pořadu České televize *Historie.cz* ze dne 17. 12. 2007, který nesl tendenční podtitulek „*Osvobození přivítaly též vraždy*“. K hanobení presidenta dr. Edvarda Beneše nedošlo bohužel ve veřejnoprávní České televizi poprvé. Novou skutečností však je, že veřejnoprávní Česká televize nechtěně umožnila vyhlásit a propagovat další, nový a velmi nebezpečný moment v pokusu o prosazování neonacistických tendencí v našem státě. Jde totiž o to, že bylo napadeno české vysílání z Londýna (a tedy i jeho účastníci, např. dr. Prokop Drtina), které bylo významnou mravní posilou pro český a slovenský lid při snášení německé krutovlády a zároveň představovalo významný ideový zdroj protinacistického odboje. Účastníci pořadu se přitom mimo jiné nestyděli zamlčet, že za poslouchání rozhlasu z Londýna (a samozřejmě i z Moskvy) byl v Protektorátu trest smrti a jen za tento čin zaplatilo životem mnoho našich spoluobčanů.

V pořadu došlo i k vědomému klamání diváků. Např. lživé tvrzení, že dr. Beneš propagoval likvidaci německého národa, bylo doloženo filmovým záznamem části jeho projevu, kde však vůbec o likvidaci tzv. sudetských Němců nemluvil, pouze konstatoval, že odcházejí z naší vlasti. Dr. Edvard Beneš nikdy neprohlásil, že vylikviduje Němce, respektive sudetské Němce jako národ. V Londýně prohlásil toto: „*Také vylikvidování viníků z řad našich Němců u nás doma stane se v rámci všeobecné odplaty po této veliké válce a v plné rovnosti s viníky z řad Čechů a Slováků.*“ Beneš tedy evidentně nemluví o vylikvidování německého národa jako celku, jde o potrestání pachatelů zločinů proti lidskosti a spolupracovníků s nacisty, a to na stejné rovině, ať byli německého či českého původu. Je smutné, že pouze přítomný švýcarský historik Adrian von Arburg jediný pravdivě konstatoval, že prezidenta ČSR dr. E. Beneše není možné na základě historických pramenů a svědectví spojovat s excesy odsunu.

Dr. Edvard Beneš byl celým svým založením humanistou. Ať si vážení pánové Kučerové a vážený pan doc. V. Just přečtou studii českého filosofa Jana Patočky *Humanismus Edvarda Beneše* (Kritický měsíčník 9, 1948, č. 15, s. 329-334). Mimo jiné existuje svědectví mého otce, JUDr. Jaroslava Hrocha (1910-1980), od června

1945 do 26. února 1948 vedoucího kanceláře ředitele Sboru národní bezpečnosti v Brně, že prezident dr. Edvard Beneš několik dní po pochodu Němců do Pohořelic osobně přijel do Brna, a neznaje celý kontext událostí, ostře vytýkal – v přítomnosti mého otce – řediteli SNB vládnímu radovi JUDr. Babákovi, že nebylo zabráněno excesům vůči Němcům a že odsun nebyl proveden humánně. JUDr. Babák se však zcela obhájil. V žádném případě neplánovalo ředitelství SNB a Zemský národní výbor v Brně odchod pěšky, snažili se zdržet odsun, dokud neobstarají dostatek povozů (měli příslibena i nákladní auta od Rudé armády). Obrovské davy Čechů v Brně však nechtěly slyšet nic o tom, že se Němci povevou v autech nebo na povozech. Jaké byly důvody? Účastníci besedy buď úmyslně, nebo v lepším případě vzhledem ke své žalostné historické nedovzdělanosti, se nezmínili o tom, co způsobilo takové rozhořčení brněnských Čechů. Nejen esesáci a gestapáci, ale především tzv. slušní, civilní brněnští Němci vodili své vlastní děti dívat se na neustálé hromadné popravy českých vlastenců, hlavně v Kounicových kolejích. Mezi brněnskými Němci byl tak obrovský zájem o přítomnost na těchto popravách, že musely být rozdávány lístky. Místo, aby alespoň před konečnou porážkou byli lidštější, brněnští Němci, tak jako velká většina celého zfanatizovaného národa, do poslední chvíle věřili ve vítězství a vyhrožovali, že po vyhrané válce budou brněnské ulice dlážděny českými lebkami. Musím proto bohužel souhlasit s výrokem spisovatele Arnošta Lustiga, že se Adolfu Hitlerovi podařilo značně přispět k zezvířecení velké části německého národa.

Přesto příslušníci českých státních orgánů, často s nasazením vlastního života, chránili sudetské Němce. Divokému odsunu v Brně se snažil také osobně zabránit JUDr. Babák, ačkoliv měl tělo plné jizev od německého biče hojně na něm používaném na Gestapu a v koncentráku. Chtěl bych v této souvislosti upozornit na závažný historický fakt. Němečtí nacisté po celou dobu okupace totiž mimo jiné mučili a zabíjeli právě ty, kteří by mohli později ochránit tzv. sudetské Němce před excesy. Přes polovinu členů ředitelství brněnské prvorepublikové policie bylo uvězněno a popraveno. Zvláště mladší z těchto lidí byli absolventy právnických fakult za první republiky, kde byli samozřejmě vedeni k etickému a humánnímu jednání. Studenti Právnické fakulty Masarykovy univerzity již za první republiky měli do svého studia jako povinnou součást zařazeny přednášky profesora Inocence Arnošta Bláhy z tzv. praktické filosofie, které je celým svým zaměřením vedly k humánnímu přístupu k občanům a přísnému dodržování etických norem právní profese. Tomu odpovídala - jak jsem ji sám prostudoval - i speciální příručka vládního rady JUDr. Procházky pro brněnské policejní vyšetřovatele, vypracovaná na počátku třicátých let 20. století. Zde bylo napsáno, že výslech má probíhat klidně a mírně, vyšetřovatel ani nemá zvyšovat hlas! Jak dopadl JUDr. Procházka v německých rukou? V německé věznici mu vyšetřovatel na počátku výslechu mistrnou ranou bičem vyrazil oko!! Ke konci byl mučen a popraven. Můj otec, pracující jako policejní koncipista v letech 1937-1938 na policejním ředitelství v Brně, zřejmě unikl podobnému osudu jen díky tomu, že byl ihned po mnichovské dohodě jako neženatý

přeložen na Okresní úřad v Novém Městě na Moravě, aby se staral o Čechy vyhnané z Poličky, která byla zabrána nacistickým Německem. Z těchto a mnoha dalších výše uvedených důvodů a faktů proto považuji výše zmíněný pořad za sprostou urážku nejen dr. Beneše, ale i pracovníků československých státních orgánů, vycívaných Masarykovým (a Benešovým) humanismem, jakož i Masarykovy univerzity, na které dnes působím.

Je samozřejmé, že odsuzuji jednotlivé zločiny, k nimž došlo na německých občanech. Snad jsem vysvětlil, proč vzhledem k vyvražďování českých právních a policejních odborníků a české inteligence vůbec, i kvůli frustraci českého národa z neuvěřitelně bestiálního charakteru německých zločinů, nebylo možné excesům zabránit. Přitom československý parlament zřídil vyšetřovací komisi, aby zkoumal excesy, k nimž došlo v postupu vůči Němcům bezprostředně po válce nebo při uskutečňování odsunu. Jak uvádí znalec ústavního práva prof. JUDr. V. Pavlíček, „někteří pachatelé těchto zločinů byli tehdy i soudně trestáni a publikovaná judikatura Nejvyššího soudu o tom podává svědectví“. Je pravda, že některé tyto zločiny zůstaly nepotrestány. V nesrovnatelně větším počtu však trestu unikli u nás působící nacističtí zločinci. Někteří právě proto, že byli odsunuti, nebo protože unikli za pomoci tam působících nacistických organizací do Argentiny, Chile a dalších jihoamerických států.

Závěrem chci upozornit na značnou nevyváženost pořadů České televize týkajících se událostí v českých zemích v letech 1939-1945. Pokud vezmeme počty obětí, tak by na pořad ze 17. 12. 2007 muselo kvůli vyváženosti následovat tisíce pořadů o zločinech německých nacistů u nás. Žádám proto, aby byly zařazeny do vysílání veřejnoprávní České televize filmové dokumenty o nacistických zločinech v bývalém Protektorátu Čechy a Morava a také filmy o významných historických událostech, které předcházely druhé světové válce. Oceňuji, že Česká televize uvede k sedmdesátému výročí mnichovských událostí film režiséra Weisse z roku 1947 *Neklidná hranice*. Zároveň však - alespoň k částečnému odčinění hrubých urážek světově uznávaného představitele odboje proti nacismu dr. Edvarda Beneše a vyvážení morálních škod, které napáchaly pořady typu „*Osvobození přivítaly též vraždy*“ - bych považoval za nutné, aby v zájmu historické a mravní výchovy naší mládeže byl promítnut v hlavní vysílací době v České televizi (třeba v dvojím pokračování) film *Dny zrady* režiséra Otakara Vávry, jednoho z tvůrců tzv. české filmové vlny, vyznamenaného za zásluhy o českou filmovou kulturu prezidentem České republiky. Tento film je považován současnými filmovými vědci, například významným odborníkem z Ústavu filmu a audiovizuální kultury Filosofické fakulty Masarykovy univerzity PhDr. Jaromírem Blažejovským, Ph.D., za vysoce umělecky hodnotný a historicky zcela objektivní, odolávající dobovým tlakům. Podle mého názoru nestačí, aby tento film byl promítán pouze ve Filmovém semináři Filosofické fakulty MU.

Přednášel jsem na mnoha konferencích ve světě, také v památníku holocaustu Yad Vashemu v Izraeli. Významní historici této instituce poukazovali na to, že

se v Evropě celkově posilují tendence k popírání holocaustu, správněji: masového vyvražďování Židů, a k popírání nacistických zločinů vůbec. Zároveň konstatovali, že zesilují útoky na politické představitele odboje proti nacismu, na partyzánské hnutí a na Rudou armádu a armády Spojenců, které zachránily evropskou civilizaci před jejím pohlcením nacistickou hrůzovládou. Ideové vyústění televizního pořadu „*Osvobození přivítaly též vraždy*“ jde tímto nebezpečným směrem, který ve svých objektivních důsledcích podporuje neonacistické tendence v Evropě a mimo jiné ohrožuje základní hodnoty, na nichž byl a je vybudován i náš současný stát. Z toho důvodu jsem nucen se obrátit s tímto upozorněním nejen na instituci Yad Vashem v Izraeli, ale i na širokou obec našich historiků a vědeckých pracovníků. V mém případě nejde o žádnou nenávist ke všemu německému, vždyť jsem mimo jiné autorem dvou monografií a desítek publikací o německé filosofii a filosofické hermeneutice. Rozhodl jsem se proto požádat Radu České televize a její Etický panel, aby projednala otázku pořadů, které hrubým způsobem zkreslují historickou skutečnost v celém jejím závažném ideovém kontextu a přijala možná opatření v souladu s principy programové vyváženosti a svobody projevu. Doufám, že toto mé úsilí podpoří nejen širší akademická obec Masarykovy univerzity, ale i české vědecké a odborné instituce zabývající se historií, jakož i učitelé dějepisu na našich základních, středních a vysokých školách.

Jaroslav Hroch

III. ZPRÁVY O ČINNOSTI SDRUŽENÍ HISTORIKŮ ČR A KOLEKTIVNÍCH ČLENŮ SH ČR

Zpráva o činnosti Sdružení historiků České republiky (Historický klub 1872) za rok 2007

Ve vývoji Sdružení nedošlo za uplynulé období k závažnějším změnám. SH ČR nadále naplňovalo svůj základní programový cíl: rozvíjet historické vědy, popularizovat je a působit na vytváření historického vědomí, nadále úspěšně spolupracovalo s nejrůznějšími historickými pracovišti – s vědeckými ústavami, vysokými školami, muzei a archivy (doma i v zahraničí), podporovalo činnost svých regionálních poboček a kolektivních členů a vydávalo svůj časopis - Zpravodaj Historického klubu.

Celkový přehled výsledků práce SH ČR

V rámci SH ČR pokračovala činnost regionálních poboček i spolupráce s kolektivními členy. Rovněž nadále pokračovala a dále se rozvíjela podpora mladých a začínajících historiků, byly uděleny další ceny Josefa Šusty a Josefa Pekaře. Pokračovala také publikační a přednášková činnost.

1. Regionální pobočky a kolektivní členové SH ČR, spolupráce s partnerskými organizacemi

Sdružení má již pět regionálních poboček - v Hradci Králové, v Opavě, v Pardubicích, v Olomouci a severočeskou pobočku v Ústí nad Labem. V Pardubicích působí studentská pobočka. Stejně jako v předchozích letech se v rámci poboček rozvíjela bohatá činnost – pobočky pořádaly či se spolupodílely na pořádání odborných konferencí, přednášek, besed, výstav, pracovních seminářů či soutěží studentů. Trvalá existence a úspěšné působení poboček přitom závisí především na organizačních schopnostech a na osobním příkladu jejich předních členů a organizátorů odborné i vlastivědné práce v mimopražských kulturních centrech.

Ve větší či menší míře pokračovala spolupráce s kolektivními členy Sdružení historiků, kteří mají své specifické zaměření, ale ve vztahu k výzkumu a popularizaci dějin sledují obdobné cíle jako SH ČR. Jedná se o Asociaci učitelů dějepisu, Pekařovu společnost Českého ráje, Společnost Edvarda Beneše, Společnost pro hospodářské a sociální dějiny a Unii Comenius. Přetrvávajícím problémem, řešeným zejména Asociací učitelů dějepisu, byla výuka dějepisu na základních a středních školách. Společně s Pekařovou společností Českého ráje udělilo SH ČR další Cenu Josefa Pekaře.

2. Péče o začínající historiky

V rámci péče, jakou SH ČR věnuje začínajícím historikům, byla v roce 2007 udělena další Cena Josefa Šusty. Komise výboru Sdružení historiků ČR – Historického klubu 1872 ve složení PhDr. Michaela Hrubá, Ph.D., doc. PhDr. Jiří Lach,

Ph.D., Mgr. Petr Landr, doc. PhDr. Marie Ryantová, CSc. a PhDr. Eduard Šimek, CSc., posoudila na svém zasedání dne 29. listopadu 2007 celkem 23 studentských prací, které jí byly zaslány organizátory „Studentské vědecké konference – Historie 2005“ a nakonec rozhodla, že Cena Josefa Šusty bude udělena práci Lenky Jirákové (Katedra historie Pedagogické fakulty Technické university Liberec) *Politické procesy 50. let – Skupina „Veselý, Rod a Tuček“*. Celkově komise konstatovala mimořádně vyrovnanou úroveň soutěžních prací, proto bylo oceněno ještě dalších pět autorů.

Druhou soutěží, kterou SH ČR vypisuje, je Cena Josefa Pekaře, oceňující práce začínajících historiků do 35 let. V roce 2007 komise ve složení Karol Bílek, prof. PhDr. Ivan Hlaváček, CSc., doc. PhDr. Jiří Kocian, CSc., prof. PhDr. Jiří Pešek, CSc., doc. PhDr. Marie Ryantová, CSc. a PhDr. Eduard Šimek, CSc., rozhodla na jednání dne 9. července, že Cena Josefa Pekaře za rok 2007 bude udělena Mgr. Pavlu Markovi, Ph.D. z Historického ústavu Jihočeské university v Českých Budějovicích za rozsáhlou práci *Svědectví o ztrátě starého světa: Manželská korespondence Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic a Polyxeny Lobkovické z Pernštejna. Prameny k českým dějinám 16.-18. století* (České Budějovice 2005). Na druhé místo byla zařazena kniha Zdeňka R. Nešpora *Náboženství na prahu nové doby: Česká lidová zbožnost 18. a 19. století* (Ústí nad Labem 2006) a třetí místo získala práce Martina Čapského *Vévoda Přemek Opavský (1366 – 1433): Ve službách posledních Lucemburků* (Brno 2005). Cena laureátovi byla předána na valném shromáždění členů SH ČR dne 29. listopadu 2007.

3. Publikační činnost

Nadále pokračovalo vydávání Zpravodaje Historického klubu, v současné době se připravuje k vydání číslo 1/2007, které bude obsahovat především práce oceněné v soutěži o Cenu Josefa Šusty v roce 2006.

Současně jsou připravovány do tisku také sborníky příspěvků z IX. sjezdu českých historiků, konaného v září 2006, a na jaře roku 2008 by měla vyjít kniha obsahující příspěvky o panovnících českých zemí, vzešlé z oblíbeného přednáškového cyklu pořádaného pro veřejnost v letech 2003 až 2006.

4. Přednášková činnost

V prosinci 2006 skončil dlouhodobý cyklus přednášek na téma „*Panovníci českých zemí*“ a namísto něho bylo třeba zahájit cyklus nový. Vzhledem k tomu, že realizace původního záměru, totiž uspořádání cyklu přednášek navazujících na „interdisciplinární sekci“ sjezdu historiků, se ukázala jako obtížná (zejména s ohledem na časové možnosti a souhlas potenciálních přednášejících), byl nakonec v lednu 2007 představen nový koncept přednášek, jejichž cílem bude prezentace doktorandů z různých historických pracovišť v ČR a jejich prací. První z těchto přednášek proběhla již 21. února 2007, přednesla ji Mgr. Andrea Holasová (Ústav českých dějin FF UK) na téma *Příspěvek ke studiu raně novověkých školských příruček a sbí-*

rek frází (aneb O objevování pramene). V březnu (21. 3.) vystoupil Mgr. Martin Veselý (HÚ FHS University Hradec Králové) s přednáškou *Sudetská župa jako protiletecký kryt říše?*, poté dva doktorandi prof. Hlavačky (Ústav českých dějin FF UK) – v dubnu (18. 4.) PhDr. Ladislav Kudrna s přednáškou *Českoslovenští letci v německém zajetí*, v květnu (23. 5.) Mgr. Zdeněk Doskočil na téma *Gustav Husák v roce 1968 a 1969*. V říjnu (17. 10.) zazněla přednáška Mgr. Ondřeje Tikovského (HÚ FHS University Hradec Králové) *Pokusy české šlechty o zmírnění dopadů pobělohorských konfiskací*, v listopadu (21. 11.) přednášel Rostislav Smíšek, doktorand prof. Bůžka z HÚ FF Jihočeské university, na téma *Dvorská kariéra Dietrichsteinů a Schwarzenberků za vlády Leopolda I.*, v prosinci (19. 12.) vystoupila PhDr. Zuzana Krahulcová (FHS UK) s přednáškou *Integrace vyhnanců v hesenské politice v 50. letech 20. století*. Další přednášky z tohoto cyklu budou následovat i v roce 2008.

5. Další

Z další činnosti si nejnvýraznější pozornost zaslouží návrh realizace vědeckého oborového historického portálu, který začal být připravován již na podzim 2006. Projekt by měl být dán do soutěže v rámci programu *Vzdělávání pro konkurenceschopnost ESF*, nakonec bylo rozhodnuto, že navrhovatelem a zpracovatelem projektu portálu bude Univerzita J. E. Purkyně v Ústí n. L., SH ČR bude partnerskou organizací. V rámci projektu se nabízí zejména možnost realizovat průběžnou inovaci Lexikonu současných českých historiků, portál by měl sloužit také k širší informovanosti o činnosti regionálních poboček SH ČR, mohly by na něm být např. publikovány abstrakty přednášek pořádaných SH ČR v Praze či v pobočkách apod. Vzhledem k tomu, že podle posledních informací bude program *Vzdělávání pro konkurenceschopnost* aktuální nejdříve v květnu či červnu 2008, odsouvá se jeho realizace do dalšího roku.

V roce 2007 proběhlo také další setkání v Ústí nad Labem, věnované výuce dějepisu, organizované prof. Benešem, kde SH ČR vystupuje jako spoluorganizátor. Tentokrát se konalo ve dnech 22. - 23. 11. 2007 pod názvem *Možnosti a meze výuky dějepisu*.

Marie Ryantová - Petr Vorel

Dopis výboru ASUD Valnému shromáždění SH ČR 29. 11. 2007¹

V Praze dne 16. listopadu 2007

Vážené členové Sdružení historiků, účastníci plenárního jednání SH ČR 29. listopadu 2007,

místopředsedou SH ČR jsme byli jako kolektivní člen SH vyzváni k účasti a vystoupení na dnešním plenárním jednání se zprávou o naší činnosti. Nepovažujeme to za vhodné z několika důvodů a chceme Vás s nimi seznámit.

Předchozí účast ASUD na činnosti SH

Naše zprávy přednesené v roce 2004 a 2005 se nesetkaly s odezvou, kterou jsme očekávali (dokonce jsme byli napomenuti a vyzváni k omezení obsahu). Plenární jednání SH za rok 2006 se nekonalo, takže nebyla příležitost znovu upozornit na narůstající problémy dějepisu v souvislosti s oktrojovanou reformou.

Dějepisné problémy nebyly od roku 2003 na pořadu jednání výboru SH a naše rozbor, připomínky k upravené variantě osnov zvané RVP D, které jsme zpracovali pro MŠMT a současně předávali také výboru SH, se na jeho jednání neprojednávaly, pouze byly brány na vědomí. Směrem k učitelům zde byly vysloveny pouze neprofesionální laické výtky (např. že když učitelé nechtějí učit moderní dějiny, měli by alespoň žákům předčítat učebnice). V roce 2004 jsme se na SH i celou historickou obec obrátili *Dopisem českým historikům*, nedostali jsme však žádnou odpověď. Jediným, kdo veřejně reagoval a věnoval školnímu dějepisu pozornost, byl prof. František Šmahel ve svém referátu na Sjezdu historiků.

Schůzi výboru HK, kam jsme byli pozváni na jaře 1990 jako členové učitelského odboru, jsme se účastnili v době předsednictví dr. Hanzala, prof. Křena a prof. Pánka pravidelně (po roce 1995 jako kolektivní člen SH - Asociace učitelů dějepisu ČR) a byli zde vítáni. Cítili jsme nejen podporu a zájem, ale i přesvědčení, že otázky dějepisu ve škole jsou spojitými nádobami s postavením historie v naší spo-

¹ Výbor SH ČR obdržel v listopadu 2007 dopis vedení ASUD, ve kterém kolegové z Asociace učitelů dějepisu vysvětlují, proč se jejich zástupci nezúčastnili jednání valného shromáždění SH ČR 29. 11. 2007. Text dopisu byl dán v písemné podobě k dispozici účastníkům tohoto valného shromáždění, aby se s ním mohli seznámit. Protože dopis ASUD chápe výbor SH ČR i jako možné uzavření polemiky mezi prof. Z. Benešem a vedením ASUD, rozhodl se jej otisknout odděleně od ostatních publikovaných materiálů z valného shromáždění SH ČR v ZHK 1-2/2007. Stanoviska prof. Z. Beneše a výboru ASUD byla již publikována v ZHK 2/2006 a 1-2/2007. Viz: Zdeněk BENEŠ, *O poslouchání, naslouchání a hluchotě (Na okraj interpretací stavu českého školního dějepisu ze strany ASUD)*, in: Zpravodaj Historického klubu. Časopis Sdružení historiků České republiky (Historického klubu 1872), č. 2, roč. 17, 2006, s. 70-76; Helena MANDELOVÁ, *Kdo komu nenaslouchá. K článku prof. Z. Beneše o činnosti ASUD*, in: Zpravodaj Historického klubu. Časopis Sdružení historiků České republiky (Historického klubu 1872), č. 1-2, roč. 18, 2007, s. 102-108.

lečnosti vůbec. Členové výboru SH v letech 1990-2001 permanentně usilovali o zlepšení, účastnili se řady jednání s poslanci, senátory i vedeními ministerstva (zejména v l. 1992/93 a 1997/2000), jemuž nabízeli aktivní spolupráci a vytvoření pracovní skupiny pro formulování pojetí i obsahu výuky dějepisu v nových podmínkách demokratické společnosti - bohužel neúspěšně (a lze se jen domýšlet o skutečných záměrech autorů současné školské politiky). Šlo nejen o prosazení nově koncipovaného obsahu, ale i o zabezpečení přiměřených podmínek výuky, odpovídajícího časového prostoru atd.

Po roce 2003 byl vztah výboru SH k učitelům dějepisu a výuce našeho předmětu zcela jiný než v předchozích dvanácti letech. S žádným podobným úsilím o zlepšení ve prospěch školního dějepisu, ani se zájmem o jeho problémy - pomíne-li slabý a bezvýsledný protest proti integrování dějepisu s občanskou výchovou, ohrožující i studium na VŠ - jsme se v té době nesetkali.

V roce 2005 jsme z výše naznačených důvodů přestali dočasně na schůze výboru SH docházet. Svou účast jsme obnovili na jaře 2006 v souvislosti s přípravou historického sjezdu. Mylně jsme se domnívali, že bude příležitost o současných problémech diskutovat. Nebyli jsme však k přípravě programu přizváni. Vedením historické sekce na sjezdu v Pardubicích v září 2006 byl náš referát vyjadřující názory a zkušenosti členů ASUD odmítnut, (v Evropě unikátní) materiál MŠMT k výuce dějepisu na třech stránkách pro 4 roky výuky na ZŠ a G v rámci reformy shledán kvalitním, jen vyžadujícím drobná zlepšení. Tento názor spolu s kritikou činnosti ASUD v lednu 2007 vyjádřil garant této sekce prof. Beneš v článku do ZHK. Výbor SH ho podpořil a tím se postavil na stranu MŠMT, s kterým prof. Beneš několik let jako spoluautor RVP D spolupracuje (ač rovněž podepsal výzvu „Všem, jejichž hlas je slyšet“, což je v rozporu s jeho činností). Členové výboru SH odmítli ve stejném čísle zveřejnit naši odpověď na Benešův článek, který my považujeme za text poškozující naši pověst, a odkázali ji na číslo, které by mělo vyjít až po půl roce. Přezíravý a formální vztah výboru SH k výuce dějepisu vyjadřuje také jediná, nejednoznačná věta předsedy SH v závěru Sjezdu historiků (v usneseních a doporučeních obou předchozích sjezdů byly k dějepisu ve škole obsáhlé kritické pasáže s naznačením jeho potřeb a úkolů historiků pro tuto oblast).

K poslednímu období

Od února 2007 jsme se ze stejných důvodů jako v roce 2005 opět přestali schůzí výboru zúčastňovat. V e-mailové zprávě napsané jménem výboru SH na základě usnesení z 28. března jsme se dozvěděli, že... „*Dojde-li ze strany ASUD ke změně stanoviska, rádi dřívější spolupráci obnovíme, včetně zastoupení pověřeného člena výboru ASUD ve výboru SH ČR.*“ Tím výbor SH spolupráci s námi ukončil, neboť my své stanovisko neměníme již osmnáctý rok.

Protože se nejedná jen o záležitost výboru, jak jsme obviňováni, informovali jsme naše členy na valné hromadě 11. dubna. Zde byl 97 % ze 105 zúčastněných členů schválen dopis výboru SH, v němž jsme se pokusili problémy vyjasnit. Plé-

num vyjádřilo přání setkat se a diskutovat o školním dějepise se zástupci výboru SH. Na tento dopis jsme nedostali odpověď.

Nepovažujeme za správné formálně vystupovat tam, kde o problémy vzdělávání na základních a středních školách není zájem. Ukazuje se (bohužel), že naše mnohaleté kritické připomínky jsou opodstatněné a podmínky pro výuku dějepisu v průběhu předchozích let a dále v rámci „reformy“ po všech stránkách (obsah výuky, časová dotace, pomůcky, příprava učitelů na VŠ a další vzdělávání učitelů, vč. přidělování hodin dějepisu z 25-30% učitelům neaprobovaným apod.) jsou zcela nevyhovující, vážně ohrožující utváření historického vědomí mladé generace a dále se zhoršují (nové omezení počtu hodin D z června 2007).

O naší činnosti v období 2005-2007

Pro účastníky plenárního zasedání SH ČR jen stručně namísto obvyklé *Zprávy o činnosti*: Přestože naše možnosti jsou omezené, věnujeme se činností, které cca 250 aktivním členům ASUD mohou usnadnit jejich práci ve škole. Devítičlenný výbor složený z učitelů základních a středních škol i v letech 2005-2007 každoročně organizoval několik vzdělávacích akcí – 1/ dva celostátní jedno nebo dvou-denní semináře (v akreditovaném cyklu *Nové pohledy na vývoj české státnosti*), jichž se pravidelně účastní 90-120 členů, 2/ čtyři jedno nebo dvoudenní historické exkurze v českých i moravských regionech, 3/ v letech 2005-2007 pátý až sedmý ročník kurzů (8 seminářů ročně) zaměřených na dějiny 20. století a metodická témata – celkem 35 akcí pro učitele dějepisu. Jsme vděční mnoha našim historikům (i publicistům), kteří ochotně a na vysoké úrovni přednášejí již mnoho let na našich vzdělávacích akcích zde v Národním muzeu i na jiných místech. Účastníci si jejich pozitivního přístupu a vztahu k učitelům velmi váží.

Svépomocí vydáváme pro členy ročně dva *Informační listy* o 64 stranách (v l. 2005/07 č. 24-29) a jeden metodicky pojatý sborník o rozsahu 120-250 stran (nabízíme je i pro výuku na fakultách, zájem o ně mají jen některé mimopražské). Nsnadné je to i proto, že od roku 2004 nedostáváme od MŠMT žádnou finanční dotaci a členové výboru, další učitelé a historici se podílejí na organizaci, technických i autorských pracích bez nároků na honorář. Členové ASUD se účastní koncipování a vyhodnocování prací mezinárodní soutěže *Eustory*, *Dějepisné olympiády pro žáky ZŠ a Středoškolské odborné činnosti pro studenty středních škol*. V letech 2005/07 se zapojili do přípravy DVD „*Obrazy z českých dějin 1914-2004*“ připravovaného Svazem důstojníků a praporčíků ČA. Udržujeme kontakty s dalšími organizátory vzdělávacích akcí u nás i v zahraničí a připravujeme pro výuku i různé publikace a pomůcky, některé ve spolupráci nebo za pomoci historiků.

Jako členové mezinárodní organizace *Euroclio*, sdružující 63 evropských národních asociací učitelů dějepisu, se delegáti našeho výboru (s velkými finančními problémy) každoročně účastní mezinárodních konferencí (2005 v Rize, 2006 na Maltě, 2007 v Bledu). Zájemci o seznámení s činností ASUD, důležitými dokumenty a aktivitami mohou informace najít na webu www.mujiweb.cz/www/asud.

Všechny naše aktivity by však bylo možno přirovnat k příslovecné malině pro slo-na.

K současnosti

V současné době se v médiích i ve veřejnosti stále častěji a intenzivněji kriticky poukazuje na nedostatky ve škole a také ve vysokoškolském a postgraduálním vzdělávání učitelů jako nezbytné podmínce kvalitní výuky. Neuspokojivé výsledky jsou v médiích pranýřovány zejména v dějepisných znalostech žáků. S kritickým stanoviskem k nesporně se snižující obecné úrovni české vzdělanosti vystoupili v předchozích týdnech a měsících přírodovědci, zejména matematici, kteří se tímto tématem zabývali i na celostátní konferenci v Pardubicích, a také odborníci z oblasti psychologie a literatury. Je škoda, že tato situace vážně neznepokojuje také historiky. Přesto věříme, že i pracovníci fakult a historických ústavů se o tyto záležitosti začnou více zajímat. Očekáváme, že se na formulování a řešení naléhavých problémů budou podílet také reprezentanti historické vědy. Pokud bude např. u členů vědeckých rad ústavů, historických společností nebo dalších kolektivů zájem se s problematikou výuky dějepisu blíže seznámit, jsme samozřejmě ochotni poskytnout informace, různé dokumenty a přispět zkušenostmi našich členů.

Domníváme se, že bude v zájmu věci, když bude tento náš dopis přečten na plenárním jednání SH a publikován spolu s dalšími materiály z tohoto setkání.

Lída Bursíková - Eva Gladkovová - Jan Kvirenc - Eliška Kunstová - Helena Mandelová - Pavel Martinovský - Ilona Pařízková - Libor Šmejda - Eva Zajícová

IV. Z HISTORICKÉ OBCE

4. dubna 2008 bylo v Praze uděleno panu prof. Radomíru Vojtěchu Lužovi diplomem čestné členství Sdružení historiků ČR, o němž rozhodlo již valné shromáždění SH ČR konané 29. listopadu 2007. Předání proběhlo slavnostním způsobem v prostorách Akademie věd ČR u místopředsedy AV ČR prof. Jaroslava Pánka. Dále se zúčastnili předseda Sdružení historiků ČR prof. Petr Vorel a místopředseda SH ČR doc. Jiří Kocian, který přednesl laudatio, jehož text otiskujeme v této rubrice. Dalšími účastníky setkání byli členové výboru SH ČR dr. Eduard Šimek a doc. Marie Ryantová, ředitelka Historického ústavu AV ČR, v. v. i., prof. Svatava Raková, člen Akademické rady AV ČR dr. Martin Steiner a ředitelka Pedagogického muzea J. A. Komenského v Praze dr. Markéta Pánková. Setkání proběhlo v srdečné a přátelské atmosféře.

Profesor Radomír Vojtěch Luža čestným členem Sdružení historiků České republiky

(Laudatio přednesené v prostorách Akademie věd ČR v Praze 4. dubna 2008)

Vážený pane profesore, vážené dámy a pánové,

je mi velkou ctí, že mi byla kolegy z vedení Sdružení historiků ČR a Českého národního komitétu historiků delegována tato čest připomenout na tomto slavnostním shromáždění významné ocenění celoživotní vědecké a zejména také záslužné práce vykonané v zájmu návratu svobody a demokracie do naší vlasti, kterého se dostalo našemu váženému a milému kolegovi panu prof. Radomíru Vojtěchu Lužovi v podobě jeho zvolení čestným členem Sdružení historiků ČR.

Stalo se tak na základě společného návrhu Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i. a Českého národního komitétu historiků, který byl předložen v roce 2006 výboru SH ČR, který je vedoucím orgánem této profesní organizace českých historiků. Tento návrh pak výbor SH ČR připravil a předložil k projednání řádnému zasedání valného shromáždění SH ČR, které se konalo 29. listopadu 2007 v Praze v Národním muzeu. Účastníci tohoto valného shromáždění poté veřejnou volbou jednomyslně zvolili pana profesora Lužu čestným členem Sdružení. Záznam o této volbě bude také publikován ve Zpravodaji Historického klubu.

Vážený pane profesore, vážené kolegyně a kolegové, dovoluji mi i zde na tomto místě v souhrnu připomenout několik bodů z Laudatia předneseného na počest pana prof. Luži na výše uvedeném valném shromáždění, jehož text připravil prof. Jaroslav Pánek.

Prof. Radomír V. Luža se narodil 17. října 1922 v Praze jako syn generála Vojtěcha Borise Luži (1891-1944), který byl zabit v boji jako vrchní velitel domácího vojenského odboje proti nacistické okupaci. Také Radomír Luža žil za německé okupace v ilegalitě a účastnil se partyzánského odboje na Českomoravské vysočině. Po válce vystudoval práva na Masarykově univerzitě v Brně (1945-1948). Ja-

ko vedoucí představitel sociálně demokratické mládeže byl aktivně zapojen do protikomunistické činnosti, hned 29. února 1948 byl veřejně označen za nepřítele režimu a v březnu 1948 unikl zatčení rychlým odchodem do zahraničí. Po kratším pobytu ve Francii se usadil v USA, kde vystudoval historii na New York University (1955-1959); tam také získal tituly M.A. (1958) a Ph.D. (1959) za disertaci *The Transfer of the Czechoslovak Germans: A Study of Czech-German Relations 1933-1946*, která měla po svém knižním vydání (New York 1964) zásadní význam pro informování světové veřejnosti o nejkritičtější období česko-německých vztahů.

Ačkoli R. V. Luža vyvíjel rozsáhlou činnost v protikomunistickém exilu (mj. jako člen předsednictva Rady svobodného Československa), či jako člen exilové Československé sociální demokracie a jako člen Mezinárodního svazu socialistické mládeže (IUSY), sdružující mládež členských stran Socialistické internacionály, soustřeďoval se především k vědecké práci v oblasti dějin 20. století. Působil jako profesor historie (od 1966 na State University of Louisiana) se zaměřením na středo-evropské dějiny (od 1967 na Tulane University, New Orleans) a věnoval se především problematice českých, československých a rakouských dějin v době totalitních režimů a druhé světové války. Vedle množství studií, publikovaných ve světových časopisech (mj. *The Catholic Historical Review*, *Slavic Review*, *East Central Europe*), vydal 12 monografií v angličtině, němčině a češtině. K nejdůležitějším patří *A History of the International Youth Movement* (Leyden 1970), *Austro-German relations in the Anschluss Era* (Princeton 1975), *Österreich und die großdeutsche Idee in der NS-Zeit* (Wien 1977), *Der Widerstand in Österreich 1938-1945* (Wien 1983), *The resistance in Austria 1938-1945* (Minneapolis 1984) a *A History of the Resistance in Austria 1938-1945* (Wien 1985).

Prof. Luža se rovněž – spolu se slovenským historikem prof. V. S. Mamateyem – podílel na vydání základní monografie, která informovala svět o dějinách prvních třiceti let Československa (*A History of the Czechoslovak Republic 1918-1948*, Princeton 1973; německá verze Vídeň 1980, francouzská verze Paříž 1987). V posledních letech zpracoval své osobní zkušenosti v rozsáhlých pamětech *The Hitler Kiss. A Memoir of the Czech Resistance* (Baton Rouge 2002); tato kniha měla v USA takový čtenářský ohlas, že byla nominována na Pulitzerovu cenu; česky vyšla pod názvem *V Hitlerově objetí. Kapitoly z českého odboje* (Praha 2006).

Na základě uvedených prací se stal prof. Luža jedním ze světově uznávaných znalců soudobých dějin střední Evropy. Po roce 1989 se R. V. Luža začal pravidelně vracet do Československa a České republiky, stal se hostujícím profesorem světových dějin na Masarykově univerzitě v Brně (1993) a opakovaně přednášel i na jiných institucích v ČR. Navázal spolupráci s Historickým ústavem AV ČR a s Ústavem pro soudobé dějiny AV ČR, velký zájem dlouhodobě projevuje a podporuje také činnost Sdružení historiků ČR.

Za součinnosti s našimi historickými, a to nejen akademickými, pracovišti vznikla řada dokumentárních a analytických publikací prof. Luži, z nichž nejdůležitější je kniha *Československá sociální demokracie. Kapitoly z let exilu 1948-1989*

jako první svazek ediční řady *Dokumentace československého exilu 1948-1989* (Brno 2001). V současné době připravuje R. Luža pro nakladatelství Academia edici dokumentů o dějinách podvratných akcí komunistické špionáže proti československému exilu.

Celým svým dílem se prof. Luža zařadil mezi nejvýznamnější představitele českého intelektuálního exilu a zároveň mezi čelné reprezentanty českých humanitních věd v Americe. Prof. Luža je nositelem Československého válečného kříže 1939 (1946), Medaile za statečnost (1946), Medaile za zásluhy (1946), Řádu T. G. Masaryka (1996), Čestného kříže za zásluhy o vědu a umění I. třídy (uděleného rakouským prezidentem 1997) a Medaile za statečnost (udělené ruským prezidentem 2005).

Na základě doporučení Vědecké rady AV ČR udělil předseda AV prof. Václav Pačes prof. Radomíru Lužovi u příležitosti jeho životního jubilea Čestnou oborovou medaili Františka Palackého, která mu byla slavnostně předána dne 30. října 2007 v Praze. Návrh na udělení tohoto akademického ocenění podal Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i. ve spolupráci s výborem SH ČR a předsednictvem Českého národního komitétu historiků.

Proto se také Sdružení historiků ČR dovolilo v tomto smyslu připojit k významným představitelům našeho veřejného a vědeckého života a pokládá si za velkou čest možnost ocenit vynikající celoživotní dílo a práci pana prof. Luži ve formě zvolení prof. Luži čestným členem SH ČR.

Vážený pane profesore, dovoluji mi tak v závěru ještě jednou Vám co nejupřímněji poděkovat nejen jménem již jmenovaných historických organizací a pracovišť, ale také jménem všech kolegyň a kolegů za Vaši vynikající práci a úsilí jak v oboru historie, tak i v zápase o návrat demokracie a svobody do naší země. Dovolte mi zároveň popřát Vám mnoho zdraví a osobní a pracovní pohody. Děkuji za pozornost.

Jiří Kocian

V sedmém ročníku Ceny Josefa Pekaře zvítězila monografie o Karlu Kramářovi

Cena Josefa Pekaře už několik let upozorňuje na významné počiny mladých českých historiků. V roce 2008 získala ocenění s jmenovkou vůdčího českého badatele Martina Lustigová (nar. 1978). [Martina LUSTIGOVÁ, *Karel Kramář. První československý premiér*. Praha, Vyšehrad 2007, 368 s. ISBN 978-80-7021-898-3]. Porota jí přiřkla ohodnocení za biografii o jednom z hlavních tvůrců české politiky konce 19. a počátku 20. století – Karlu Kramářovi. Martina Lustigová v profilu Karla Kramáře podala příklad kvalitní politické biografie. Kombinací chronologického přístupu s vhledy do Kramářových idejí a politických koncepcí odkryla všechny podstatné rysy jeho osobnosti. Přístup autorky je cenný též ve spojení historické a politologické analýzy, kterým zužitkovala oba obory svého dřívějšího studia. To

vše, vystavěno na poctivé materiálové základně a sepsané v čtivé češtině, potvrzuje, že ocenění Sdružení historiků ČR a Pekařovy společnosti Českého ráje letos spočinulo v dobrých rukou.

Jiří Lach

Jozef Jablonický 75 ročný

Koncom januára 2008 sme si pri stretnutí organizovanom v Ústave pro soudobé dějiny AV ČR pripomenuli sedemdesiate piate výročie narodenia významného slovenského historika PhDr. Jozefa Jablonického, DrSc. Práve pre jeho blízky vzťah k českým historikom, ktorý sa upevnil v disente, sa tešil na stretnutie nielen so svojimi generačnými druhmi, ale aj mladšími historikmi. Tých poznal v dobe, keď ako predseda slovenskej a podpredseda komisie vlády ČSFR pre analýzu historických udalostí rokov 1967-70 prichádzal do Prahy a tiež z konferencií, ktoré organizoval ako riaditeľ Kabinetu politických vied Slovenskej akadémie vied.

Narodil sa v Zavare 3. 1. 1933 v rodine železničiara. Už od strednej školy, ktorú navštevoval v Trnave, sa zaujímal o históriu. Blízke mu boli česko-slovenské vzťahy. Zohľadnil ich aj vo svojej diplomovej práci, ktorú venoval obdobiu od konca 19. storočia do prvej svetovej vojny. Po skončení štúdia pracoval v Trnave ako inšpektor pre kultúru a potom učiteľ na jedenásťročnej strednej škole. V októbri 1960 nastúpil do Historického ústavu ako aspirant na tému národnodemokratickej revolúcie, v podstate na povojnové dejiny. Aj keď jeho práca bola poznamenaná dobou svojho vzniku, dokázal o nej neskôr kriticky hovoriť. Na rozdiel od iných historikov nikdy nič nezamlčoval aj keď to niekedy nebolo v jeho prospech.

V šesťdesiatych rokoch sa začal venovať histórii Slovenského národného povstania. Povšimol si, že nikto z vedeckej obce nechcel robiť históriu tzv. nekomunistického občianskeho odboja. Pri jednej príležitosti spomínal. *Stretával som sa s ľuďmi, ktorí mi povedali všeličo a všeličo som sa dozvedel. Aj to, na čo som sa nepýtal a na čo som nebol zvedavý. Tak som sa dostal k problémom postihu, perzekúcií a diskriminácie odbojárov. A začal som s nimi istým spôsobom sympatizovať. Nie politicky, ale spoznal som osudy veľkej skupiny odbojárov, takže v roku 1969 som napísal knihu o občianskom odboji „Z ilegality do povstania.“*

Práve táto kniha, v ktorej mal inú interpretáciu histórie SNP než bola daná Husákovým *Svedectvom o Slovenskom národnom povstaní*, ktoré režimoví historici hneď na začiatku normalizácie po príchode Gustáva Husáka do vedúcich funkcií v komunistickej strane kanonizovali ako jediný možný výklad dejín odboja na Slovensku, sa stala kameňom úrazu.

V roku 1974 po tom, čo nebol ochotný napísať o svojich omyloch v súvislosti s touto knihou, musel odísť z Historického ústavu SAV. Pracoval v Slovenskom ústave pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody. Ale s históriou odboja si nedal pokoja. Vyslovoval sa k nej formou samizdatov. Tie rozširoval najmä medzi českými historikmi. Výsledkom toho bolo, že mal najvyšší počet domových prehliadok, zadržaní a prokurátorských varovaní, ktoré sa komu na Slovensku dostalo. Lenže to bolo pre neho ako výzva. Kniha *Samizdaty o disente*, ktorá vyšla koncom minulého roku v bratislavskom vydavateľstve Kalligram, je toho svedectvom.

Priam ako vyznanie je možné považovať Jablonického slová: „*Nová štúdia „Bratislava a vznik Slovenského národného povstania“ je nezvratným dôkazom, že napriek všetkým diskriminačným opatreniam je pre mňa história životnou otázkou a svojho vedeckého kréda, svojho presvedčenia sa nemôžem vzdať. Urobím všetko, aby som mohol pokračovať v koncipovaní historických tém. V tejto činnosti z vlastného rozhodnutia nemienim prestať, lebo to vyplýva z môjho povolania*“.

Jozef Jablonický sa stal po novembri 1989 predsedom Komisie vlády Slovenskej republiky pre analýzu historických udalostí rokov 1967-1970 a podpredsedom komisie vlády ČSFR k tomuto istému účelu určenej. Od roku 1990 viedol Politologický kabinet Slovenskej akadémie vied. Do konca minulého roku už ako dôchodca bol predsedom vedeckej rady Ústavu politických vied SAV.

V deväťdesiatych rokoch vydal *Povstanie bez legend* a *Glosy o historiografii SNP*. Výsledky svojich ďalších štúdií, týkajúcich sa povojnového obdobia a represálií po februári 1948, uverejnil v knihe *Podoby násilia*. Svoje v samizdate, alebo v rôznych kanadských zborníkoch vydané štúdie, vydal v dvoch zväzkoch kníh *Samizdaty o odboji*. Tretí zväzok je venovaný samizdatom o disente.

Aj napriek svojmu veku a zdravotným ťažkostiam, ktoré prichádzajú, naďalej spolupracuje so svojim českými kolegami. Je v redakčnej rade štvrťročníka *Soudobé dějiny*, je členom Správnej rady *Československého dokumentačného strediska*.

Jozefovi Jablonickému sa za jeho postoje v rokoch normalizácie dostalo v poslednom období významných ocenení. V minulom roku mu bolo udelené najvyššie slovenské vyznamenanie Pribinov rad. Pri príležitosti Hodžových dní v Martine v roku 2007 za jeho podiel na návrate tohto významného slovenského politika a československého štátnika do historického povedomia slovenskej a českej spoločnosti mu udelili Hodžovu cenu. V roku 2008 mu bola udelená Cena Dominika Tarku.

Čo mu zaželať do ďalších rokov, len to pevné zdravie a naďalej ten záujem o novinky v historickom bádanií či už Čechách, alebo na Slovensku. Takže Mnoga ljeta!

Vojtech Čelko

Vilém Prečan a Slovensko – jedna zo stránok jeho vedeckých a občianskych aktivít

Písať a navyše hodnotiť dielo V. Prečana pri jeho 75-ročnom životnom jubileu ďaleko presahuje priestorové možnosti krátkeho prívetu. Preto sa aspoň stručne pokúsim poukázať na jednu jeho veľmi významnú stránku: vzťah V. Prečana k slovenským dejinám, k slovenskej historiografii, k slovenským historikom a k Slovensku vôbec. V tomto vzťahu sa totiž odrážajú nielen Prečanove profesionálne záujmy, ale aj jeho občianske a spoločenské postoje, no v neposlednom rade aj jeho osobné osudy.

Možno je trochu symbolické, že jubilant prof. PhDr. Vilém Prečan, CSc. narodený 9. 1. 1933 v Olomouci, začínal svoju profesionálnu kariéru v polovici päťdesiatych rokov minulého storočia práve v Bratislave, kde prežíval svoje „učňovské“ roky, ktoré nemohli byť nepoznamenané vtedajšími ideologickými tlakmi a dobovou terminológiou, čo však veľmi rýchlo prekonal, dokumentujúc to celým svojím ďalším rozsiahlym vedeckým dielom, no aj organizačnou, edičnou i pedagogickou prácou. Za svoje postoje, ktoré sa zďaleka netýkali iba odborných otázok zaplatil - ako občan i ako profesionálny historik - vysokú daň. Nie všetci jeho kolegovia sme ju boli schopní a ochotní platiť...

Po odchode do Prahy si zo Slovenska priviedol nielen manželku Helenu, ktorá mu bola v jeho životných peripetiách vždy veľkou oporou a nezištnou pomocníčkou, ale aj trvalý hlboký záujem o problematiku moderných slovenských dejín. Hlavne tých jej stránok, ktoré síce boli formálne vyzdvihované, oslavované, no zároveň v intenciách práve vládnucej politickej garnitúry deformované, falšované, účelovo interpretované. Možno povedať, že ním pripravené dva zväzky dokumentov k dejinám Slovenského národného povstania, boli jedným z najdôležitejších medzníkov seriózneho vedeckého poznávania tejto kľúčovej udalosti. Dodnes sú zdrojom a inšpiráciou pre slovenských (i zahraničných) historikov a svojím rozsahom či profesionálnou kvalitou neboli za štyridsať rokov prekonané.

Prvú vlnu vedeckých vzopnutí V. Prečana v šesťdesiatych rokoch minulého storočia sprevádzala jeho bohatá publicistická činnosť: podnetné historické eseje a vedecko-popularizačné články, v ktorých obhajoval nezávislosť historickej vedy od politických tlakov a zároveň s kritickou sebareflexiou odhaľoval jej predchádzajúce vedomé či nevedomé poblúdenia a deformácie. V rámci publicistiky sa zapojil aj do polemických diskusií k aktuálnym spoločenským problémom, v ktorých významnú úlohu zohrával česko-slovenský pomer v dejinách i v súčasnosti, ako aj citlivá otázka štátoprávneho postavenia Slovákov v Československu. Jeho state (napr. s „provokatívnymi“ názvami *Je čas hovoriť o Slovensku*, *Kontinuita navzdory všetkému*, *Ani svätá pravda, ani svätá lož - povinnosť klásť otázky*) vyvolávali v českej i v slovenskej verejnosti značnú pozornosť, no zároveň znepokojenie a obavy na strane samovládnucej politickej moci. Tá v čase normalizácie chcela „neposlušného“ historika občiansky i profesionálne umlčať a nakoniec ho donútila opustiť Československo. V. Prečan však ani v čase svojej ostrakizácie a nedobrovoľnej emigrácie neprestal so svojimi výskumnými a spoločenskými aktivitami, v ktorých poukazoval na nenormálne a nemorálne „normalizačné“ praktiky v českej i slovenskej historickej obci, na perzekúciu jej pracovníkov a výsledky ich vedeckých výskumov.

Po spoločenských zmenách sa V. Prečan v roku 1990 vrátil do vlasti, kde už v slobodných pomeroch pokračoval nielen vo svojej odbornej činnosti, ale znova sa angažoval tiež spoločensky - vždy aj s aspektom na potreby a záujmy slovenskej historiografie a slovenskej spoločnosti. V nim založenom Ústave pro soudobé dějiny a v jeho periodikách či publikáciách otvoril pre slovenskú problematiku a slo-

venských dejepiscov veľmi široký priestor na uplatnenie sa, čo sme však nevedeli - na našu škodu - vždy efektívne využívať. Zúčastňoval sa a doteraz veľmi ochotne participuje na odborných podujatiach organizovaných slovenskými vedeckými inštitúciami, venovaných slovenskej, resp. česko-slovenskej tematike. V roku 1994 stál pri zrode Česko-slovenskej komisie historikov, kde zastáva od začiatku funkciu predsedu jej českej sekcie. Vzápätí inicioval aj vznik nového odborného periodika - *Česko-slovenskej historickej ročenky*, do ktorej pravidelne autorsky prispieva. Ročenka si za dvanásť rokov svojej existencie získala prirodzený rešpekt v domácich i zahraničných odborných kruhoch. Prečanova vedecká, edičná a rozvetvená organizačná činnosť týkajúca sa problematiky slovenských moderných dejín a slovenských historikov nebola a nie je nikdy zaťažovaná ani paternalistickým, ani sentimentálnym romantizujúcim prístupom. Vyznačuje sa vysokou objektivitou a empatiou, čo mu však nebráni otvorene formulovať inšpiratívne, kritické či polemické názory k jednotlivým dejinným alebo súčasným udalostiam, procesom a osobnostiam.

Prečanov záujem o slovenské dejiny a o slovenskú problematiku je permanentný, neformálny a vždy podnetný. Som presvedčený, že v mene absolútnej väčšiny slovenskej historickej obce mu možno vysloviť pri príležitosti jeho životného jubilea úprimné poďakovanie a zároveň mu zapriať do ďalších rokov veľa pracovných úspechov.

Ivan Kamenec

Milanu Otáhalovi

S milým a váženým jubilantom PhDr. Milanem Otáhalem, CSc. (narozen 9. 6. 1928 ve Vsetíně) jsem se seznámil o něco více než před patnácti lety. Právě on byl tím, kde mě uváděl do Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR a do oboru vůbec, kdo nade mnou držel jakoby ochranou ruku, pomáhal mi a radil. Je to zvláštní, byl vlastně tehdy ve věku, kdy se odchází do důchodu. Mnoho autorů v tomto věku často už především jen rovná staré texty, vylepšuje je, doplňuje a rediguje. Milan Otáhal za oněch uplynulých patnáct let inicioval a účastnil se řady projektů a svou výzkumnou práci završil několika významnými knihami. Věnoval se v nich především různým aspektům československé situace v období tzv. normalizace a historii pádu komunistického režimu. Opravdu obdivuhodně plodných patnáct let! A to ještě – a myslím, že se nemýlím – stěžejní práce o československé protirežimní opozici teprve čeká na dokončení.

Milan Otáhal je také mimořádně skromným člověkem a historikem. Ačkoli má k výkladu československých dějin v období komunistického režimu opravdu co říci, narazíme na jeho hlas v masových médiích jen výjimečně. Nechává mluvit své publikace. Dovede přitom zaujatě a rezolutně polemizovat a rozhodně se nevyhýbá diskusím včetně diskusí konfliktních. Argumentuje však vždy věcně a neuráží se (a samozřejmě také neuráží).

Milan Otáhal je také příjemný a zajímavý vypravěč a debatér. Mnoha mladším a mladým kolegům v ústavu věnoval hodiny a hodiny rozmluv. Jakoby nenápadně, mezi řádky nabízel své zkušenosti životní i badatelské. Určitě přitom ale nepoučuje a své názory a znalosti nevnucuje. Myslím, že řada historiků v Ústavu pro soudobé dějiny, ale jistě i jinde, se takovým trochu mimochodným způsobem může považovat za jeho žáky. I když si to třeba ne všichni zcela uvědomují a i když by nejspíš Milan něco takového jen stěží vnímal jako svou zásluhu.

V každém případě jsem moc rád, že se Milan Otáhal paralelně účastní práce na několika ústavních projektech, že do ústavu pravidelně dochází, že zde publikuje své práce. Moc si přeji, aby to takto ještě dlouho vydrželo. A Milanovi Otáhalovi přeji – vedle všeho ostatního důležitého – aby ho jeho práce a spolupráce s námi i nadále bavila a těšila!

Oldřich Tůma

Sedemdesiatka Ivana Kamenca

Pri niektorých ľuďoch sa zdá, že ich rok narodenia je omyl v kalendári. Patrí k nim aj predný slovenský historik PhDr. Ivan Kamenec, CSc., ktorý svojou aktivitou či už publikačnou, pedagogickou, popularizačnou alebo organizačnou priam vyvracia skutočnosť, že už je sedemdesiatnik. Narodil sa 27. augusta 1938 v Nitre. Po maturite v Topoľčanoch vyštudoval na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave históriu a dejiny umenia. Pracoval vo vtedajšom Štátnom slovenskom ústrednom archíve, neskôr v Slovenskom národnom múzeu. Od roku 1969 pôsobí v Historickom ústave Slovenskej akadémie vied, kde v roku 1971 získal vedeckú hodnosť kandidáta historických vied. Venuje sa výskumu a interpretácii moderných dejín Slovenska v dvadsiatom storočí. Jeho pozornosť je zameraná na politické a kultúrne dejiny, ako aj na niektoré teoretické otázky slovenskej historiografie, respektíve jej vývinu. Tematicky sa venuje obdobiu slovenských dejín počas medzivojnovnej Československej republiky, ale najmä počas vojnového slovenského štátu. V rámci uvedeného časového rámca sa zameriava aj na historicky a spoločensky závažné témy. Medzi nimi dominuje problematika holokaustu, režimu Slovenskej republiky v rokoch 1939-1945, jej vnútropolitický vývoj ako i postoje jej najvyšších predstaviteľov. Často preukázal statočnosť a dobré nervy, keď bol napádaný a osočovaný za to, že sa dotkol niektorých tabuizovaných či kontroverzných tém - napr. osobnosti Jozefa Tisu. Neraz bol za svoje principiálne postoje kádrovaný a nálepkován za čechoslovakistu. Neváhal zásadovo vystúpiť na obranu tých, ktorí sa už nemohli brániť ako v prípade zosnulého historika Ľubomíra Liptáka, ktorého si vážil za celoživotné postoje a dielo. Myslím si však, že Lipták by mu povedal, že niektorí ľudia nestoja za to, aby sa nimi zaoberal. Ale tu ide o princíp. Podobne to bolo aj s nedávnou polemikou o dejinách Židov na Slovensku, keď neváhal vystúpiť v záujme pravdy a uviedol na pravú mieru odvolávanie sa na vlastný lektorský posudok, ktorý nikdy nenapísal. K vedecky a spoločensky závažnejším prácam

Ivana Kamenca patria monografie *Po stopách tragédie, Slovenský štát*, s Vilémom Prečanom a Stanislavom Škorvánkom je spoluautorom edície prameňov *Vatikán a Slovenská republika 1939-1945 - Dokumenty*, ďalej je autorom práce *Tragédia politika, kňaza a človeka – Dr. Jozef Tiso*. Výber z jeho štúdií, článkov, esejí a polemík vyšiel v bratislavskom vydavateľstve Kalligram a nesie názov *Hľadanie a blúdenie v dejinách*. Zaujala jeho kniha *Slovenský štát v obrazoch*, ktorá vyšla v českej i slovenskej mutácii. V anglickej verzii vyšla minulý rok jeho práca *On the Trail of Tragedy. The Holocaust in Slovakia*. Autorsky participoval na viacerých historických syntézach, je autorom stoviek vedeckých štúdií, odborných esejí a popularizačných článkov. Externe prednáša na viacerých slovenských vysokých školách a vystupuje s referátmi na vedeckých podujatiach doma i v zahraničí. Je predsedom slovenskej časti Česko-slovenskej komisie historikov a predsedom etickej komisie Slovenského syndikátu novinárov.

Ľubomír Lipták o ňom napísal: „*Morálny rozmer a etická angažovanosť Kamenecovej publicistiky sa prejavujú v probléme, ktorý je nastolený alebo zašifrovaný v mnohých jeho textoch: voľbe menšieho zla. A vo večnej dileme: je to vôbec voľba? V slovenských dejinách, v témach a obdobiach, ktoré sú predmetom Kamenecovho záujmu stála spoločnosť, jednotlivci i skupiny pred takouto voľbou mnohokrát, ba pričasto. S tým súvisí aj fakt, že práve Kamenec ako prvý v našej historiografii sformuloval fenomén strachu: životného pocitu, ktorý pretransformovaný cez postoje, konanie či nekonanie ovplyvnil dianie v dejinách viac ako si predstavujú zástancovia krátkych a jednoduchých spojení: idea - historická realita*“.

Imponovalo mi, ako v cykle o historiografii, ktorý asi pred pätnástimi rokmi prebiehal v Národnom múzeu v Prahe a organizoval ho Historický klub – Sdružení historiků České republiky dokázal povedať, že nikto, ani on, sa nemôže tváriť, že sa ako historik „narodil“ až po roku 1989 a nezobrať na seba patričný diel zodpovednosti za obraz slovenskej historiografie v predchádzajúcich desaťročiach.

Často si pripomínam jeho slová, že „*historik je vždy značne determinovaný mnohými subjektívnymi i objektívnymi danosťami, existujúcou spoločensko-politickou situáciou, rodinným zázemím, školskou výchovou, národnosťou i náboženskou identitou, svojimi občianskymi i politickými názormi a z nich vyplývajúcimi postojmi, atď. Preto pri akejkoľvek retrospektívnej bilancii svojej odbornej práce prichádza k záveru, že jeho výskumy resp. interpretácie jednotlivých historických faktov, procesov či osobností sú vlastne hľadaním a neraz blúdením v dejinách. Nemal by svojich súčasníkov poučať, ale dávať im i sebe znepokojujúce otázky. S potenciálnym čitateľom by mal preto hrať „otvorenú partiu“ a nestavať sa do pozície vševedúceho mentora či neomylného autora. Mal by priznať aj svoje poblúdenia – nech už boli spôsobené vlastnou nevedomosťou, strachom, nenaplnenými profesionálnymi ambíciami alebo inými dôvodmi. Nie je to ľahké, ani bezbolestné, no na získanie dôvery kritického a pozorného čitateľa asi potrebné*“.

Ivan Kamenec dostal viacero ocenení, medzi inými Cenu Egona Ervína Kischu v roku 1999 alebo Cenu SAV za vedecko-popularizačnú činnosť v roku 2008. Do ďalších rokov pevné zdravie a veľa tvorivých a pedagogických úspechov!

Vojtech Čelko

K osmdesiatinám Karla Kaplana

Mezi historiky zabývajúcimi sa poválečnými českými dejinami má Karel Kaplan výsadní postavení: je nepominuteľný. Mnozí s ním v jeho spôsobe práce alebo v záverech nemusí souhlasit, niektoré môže iritovat (a málokdo by mohl vypráveť o toľka drobných alebo väčších mediálnych křivdách jako Karel Kaplan). Ale z tónu i těch nejpřikřejších Kaplanových sudiců je to znát: Nedokázali ho obejít. Zabývat se českou historií po roce 1945, zejména tou spojenou s vládou komunistické strany, bez Karla Kaplana nejde.

Jeho biografie je dostatečně známá. Doc. PhDr. Karel Kaplan (naroden 28. 8. 1928 v Horním Jelení) patřil ke generaci narodené v dvacátých letech, jejíž velká část propadla komunistickému pábení dříve, než začala brát rozum. S nahlédnutím podstaty věci ve druhé polovině padesátých let u lepší části této generace začal fascinující myšlenkový pochod, který u lidí, jako byl Kaplan, vyústil v podobu mravního imperativu: O minulosti, jejíž kvintesencí byly politické procesy, je třeba říci pravdu děj se co děj. Nejpozději v době, kdy Kaplan jako člen barnabitské komise vybočil z hranic pro práci komise shora vytyčených, se stal z loajálního straníka nezávislým historikem. Podezřívaví lidé budou ještě dlouho tento „osmašedesátnický“ společenský étos podezřívaví z konjunkturalismu, ty soudnější však pro svou vnitřní grandiozitou sotva přestane fascinovat. Lidský rozum tehdy nahlédl své vlastní pomýlení a rozhodl se vyvodit z něho důsledky. Byl to stejný proces, jakým ve stejném době procházeli Klement Lukeš, Karel Kosík, Milan Kundera a tisíce dalších.

Všetchno, co Karel Kaplan od té doby napsal a vydal, je určováno jeho „barnabitským“ zážitkem: pravda je víc než okolnosti. Víc než čtyři desítky let jeho života vyplněného prací je určováno myšlenkou, že pravdy o velkém komunistickém podvodu na zemi a jejích obyvatelích nikdy nebude dost, v jejím dobývání se nesmí a nedá přestat.

K dnes už skoro legendárním činům z Kaplanova života se řadí také jeho rozhodnutí z poloviny sedmdesátých let vyvézt do exilu svůj archiv. Bylo to rozhodnutí, které umožnilo vznik většiny Kaplanových exilových prací a založilo navzdory informační bariéře jeho pověst i popularitu historika vyrovnávajícího se ve svém díle „za všechny“ s obdobím padesátých let.

Od té doby, i při příležitosti významného Kaplanova životního výročí v roce 2008, to bylo po právu zopakováno mnohokrát: mnohé z toho, co o ěře Gottwalda, Zápotockého a Novotného víme, bychom bez Karla Kaplana nevěděli a možná bychom ztratili šanci vůbec se to dozvědět. I ti, kdo Kaplanovy průkopnické práce

rozpracovávajú a došli dnes däl než on, by měli vědět, na čí ramena se staví. Karle Kaplane, děkujeme.

Pavel Kosatík

Zdeněk Pousta – sedemdesiatnik

Dátum Zdenkovho narodenia je mi ľahko zapamätateľný – 30 október. Každého Slováka, ktorý sa len trochu zaujíma o svoju históriu hneď napadne, že v ten deň bola prijatá Martinská deklarácia, ale o dvadsať rokov skôr, ako sa známy český historik a archivár PhDr. Zdeněk Pousta narodil (30. 10. 1938 v Prahe).

Pamätám si Zdenka z roku 1969, keď som ako študent brigádničil v Ústave dejín socializmu. Redigoval tam *Revue dějin socialismu*, časopis, ku ktorému sa vracia ne jeden historik kvôli príspevkom tam uverejňovaným. Hovoril som s ním vtedy asi len dva či tri razy, spomínam si, ako mi gratuloval k promócií. Potom sa naše cesty stratili. Len celkom nedávno som sa ho pýtal, čo vlastne robil to dvadsaťročie, keď musel odísť z ústavu. Krátky čas pracoval v Ústave pro dějiny Univerzity Karlovy, bol tam archivárom asi dva roky, kým z politických dôvodov nebol prepustený. Ale i tak ostal v univerzitnom prostredí. Robil pre rektorát šoféra nákladovej dopravy. Popri tom si urobil kurz maséra, chodil športovcov pred či po zápase masírovať, ale čo bolo dôležité: vyučil sa kníhviazačstvu, aby mohol viazať disidentské zborníky. Ved' čo mu ich prešlo rukami! Až potom som si uvedomil, že mal skoro každý Historický sborník v rukách. Po novembri 1989 som sa s ním stretol, keď robil člena výboru Historického klubu a organizoval prednášky o historiografii. Na jednej prednáške sme opäťovne naviazali reč. Od tej doby sa viac menej pravidelne stretávame. Zvyčajne sú to prezentácie kníh alebo prednášky, občas nejaké oslavy narodenín, alebo čo už v našom veku prichádza, ale patrí to k životu - účasť na pohreboch. Nebudem tu hodnotiť Zdenkove jednotlivé články a štúdie, v ktorých sa venoval dejinám vysokých škôl a študentského hnutia v dvadsiatom storočí, alebo perzekúcií inteligencie v päťdesiatych rokoch minulého storočia. Od toho sú povolanejší. Ja by som rád zdôraznil, čím ma najviac zaujal. Svojou noblesou, s akou venoval pozornosť editovaniu prác iných, alebo pripomínal ich aktivity. Či už to bol zborníček *Chléb poesie* s podtitulom „čítanka z Oranienburgu“, o ktorého druhé vydanie sa zasadil a edične ho pripravil. Je to vlastne česká a svetová poézia, ktorú si opisovali a potom čítali vysokoškooláci zatvorení do koncentračných táborov po 17. novembri 1939. Tieto básne pomáhali študentom prežívať najhoršie chvíle v koncentráku. V úvode Zdeněk spomína na libeňské gymnázium, kam chodil na jedenásťročenkú. Tam denne vídaval dve pamätné tabule. Na jednej z nich bolo tridsať jeden mien abiturientov libeňského gymnázia, ktorí zahynuli v rokoch okupácie a druhej svetovej vojny. Druhá tabuľa bola venovaná študentským funkcionárom, ktorí boli popravení v areáli ruzyňských kasární 17. novembra 1939. Z deviatich obetí boli dvaja „libeňáci“.

Podobne pripravil na vydanie zborníky *Vězeňské přednášky Růženy Vackovej, Profesor Václav Chytil a uranové doly, Filosofie za mřížemi* s podtitulom „Leopoldov, léta padesátá“. K úvodnej štúdii k poslednému zborníku som sa vrátil niekoľkokrát, lebo brilantne v nej zachytil pofebruárovú atmosféru a temné päťdesiate roky vo väzniciach. Ale aj ľudskú solidaritu a večnú túžbu po poznaní.

Iného druhu je zborník *Rozchod 1948*, čo sú rozhovory s českými pofebruárovými exulantmi a Zdeněk je jeden z troch opytovateľov. Tento zborník je svedectvom toho, ako mladí vysokoškoláci, ktorí po februári 1948 emigrovali aj v komplikovaných pomeroch sa vo svete presadili. Autori rozhovorov aj zdôraznili entuziasmus respondentov, s akým sa snažili pomôcť v novej dobe starej vlasti. Či už skúsenosťami v politickom živote, alebo pôsobením v akademickom či vysokoškolskom prostredí.

Zdeněk toho pripravil na vydanie oveľa viac, toto sú len tituly, ktoré mám vo svojej knižnici. Pripomínajú mi jeho nezištnosť, úsilie predstaviť myslenie a konanie tých, ktorí to už sami nemôžu urobiť. Zároveň ich aj pripomína, aby nepadli do zabudnutia.

Vojtech Čelko

VI. NEKROLOGY

Za PhDr. Františkom Cigánkom

(6. 7. 1930 - 16. 5. 2008)

Takmer sedemdesiatosem ročný František Cigánek zomrel v Prahe na začiatku leta 2008. Rodák zo Sudoměřic nad Moravou nikdy nezaprel svoj moravský naturel. Aj vo vysokom veku, vážne chorý, kedykoľvek sa zastavil v ÚSD, (ku ktorému ako ku svojmu poslednému pracovisku a ktoré mu aj dalo možnosť vedecky sa realizovať, priľnul) vždy prišiel po moravskom zvyku s fľašou červeného vína.

Reálne gymnázium absolvoval v Strážnici, archívniectvo s históriou vyštudoval na FF UK. Neskoršie si ešte štúdium doplnil o obor vedecké informácie a knihovníctvo na Fakulte osvety a novinárstva. Vystriedal rôzne archívy, ale hlavné jeho zamestnanie, ktoré ho poznačilo na celý život, bol pre neho archív bývalého Národného respektíve Federálneho zhromaždenia. Pôsobil tam ako jeho vedúci v rokoch 1967-1969 a opätovne v rokoch 1990-1991. V normalizačnom dvadsaťročí, keď mal zákaz činnosti v obore, pracoval prevažne v podniku Svazu invalidů META. V závere svojej profesionálnej dráhy bol v rokoch 1992-1993 vedúci dokumentácie a knižnice v ÚSD, s ktorým dá sa povedať až do posledných chvíľ udržiaval kontakty.

V Ústave pro soudobé dějiny mu vyšli dva, (tretí je v tlači) zväzky dokumentov o Národnom zhromaždení v rámci edície *Prameny k dějinám československé krize v letech 1967-1970*. Na posledných dvoch zväzkoch sa spolupodieľal podľa Františkových pokynov doc. PhDr. Ondřej Felcman.

Je nehynúcou zásluhou Františka Cigánka, že ako to v jednej spomienke napísal jeho priateľ historik Václav Kural „pro lepší časy uchoval dokumenty o tom všem a zejména o zradě tzv. zdravého jádra KSČ“. Sám František Cigánek o tom píše v časti „*Osudy srpnové parlamentní dokumentace v období 1969-1989*“. Napríklad magnetofónové pásky, na ktorých bolo zaznamenané úplné alebo čiastočné rokovanie pléna NZ v augustových dňoch 1968 vrátane zhromaždenia poslancov 21. 8. a nahrávka dvoch telefonických rozhovorov, ktoré viedol 23. augusta s prezidentom Ludvíkom Svobodom pred jeho odletom do Moskvy prvý podpredseda NZ Jozef Valo, boli po roku 1969 uložené na bezpečnom mieste mimo priestory parlamentu a nestratili nič na svojej technickej kvalite.

Najmä zväzok Národní shromáždění 21.–28. srpna 1968 je nenahraditeľným zdrojom poučenia, ako sa v tej neobyčajne dramatickej dobe tvorili politické rozhodnutia, aký bolo prístup rôznych politických predstaviteľov Národného zhromaždenia i vlády k problémom spôsobených vojenskou okupáciou Československa. Málokto si dnes uvedomuje, že Národné zhromaždenie bolo jediným štátnym orgánom, ktorý nepretržite zasadal a pracoval. Poslanci spali na spartakiádnych lehátkach, aby nemuseli opúšťať budovu, či spať niekde na stoloch.

Dokumenty, ktoré k činnosti parlamentu František Cigánek zhromaždil, budú odovzdané Národnému archívu. Je mi len ľúto, že môj návrh pre Centrum orálnej histórie USD AV ČR urobiť s ním spomienky na jeho „parlamentné obdobie“, nebol pre iné priority akceptovaný. Pričom tých skutočných „osemašesťdesiatnikov“ už tak veľa nie je. Rád spomínam na stretnutia a rozhovory s ním.

Vojtech Čelko

Zemřel profesor Jan Janák

(28. 6. 1932 – 14. 8. 2008)

Dne 14. srpna 2008 zemřel v brněnské nemocnici U Milosrdných bratří profesor Jan Janák, brněnský historik a archivář, dlouholetý pracovník a v letech 1989-1997 vedoucí Historického ústavu Filozofické fakulty Masarykovy univerzity.

Profesor Janák se narodil dne 28. června 1932 v Brně-Husovicích. Po středoškolském studiu na První státní obchodní akademii v Brně se vydal studovat na Vysokou školu politických a hospodářských věd v Praze, odkud po roce přešel na filozofickou fakultu brněnské univerzity. První léta po absolvování fakulty strávil Janák archivářskou prací v Telči a v Brně, poté se nicméně vrátil na půdu své alma mater, aby zde vykonával poslání vysokoškolského učitele. Hlavním odborným zájmem Jana Janáka se staly hospodářské, správní a do jisté míry i politické dějiny, a to především v období sklonku 18. a v průběhu 19. století. Zároveň se začal zabývat prací v Matici moravské a podílel se i na vydávání jejího časopisu. Jeho zálibení v historické regionalistice pak ústilo do aktivit ve brněnské Muzejní a vlastivědné společnosti, do práce na některých svazcích *Vlastivědy moravské* a na monografických zpracováních dějin jednotlivých moravských měst a míst.

Janákovu profesní dráhu nepochybně významně ovlivnily dva historické mezníky 20. století. Nejprve to byl rok 1968. Ještě v době tání totiž Janák stačil získat doktorát, nicméně habilitace mu v atmosféře houstnoucí normalizace již nebyla umožněna. A tak se Janák coby odborný asistent bez velké naděje na další kariérní růst v následujících letech soustředil právě na působení v Matici a v Muzejní a vlastivědné společnosti, ale také na výuku a svou vlastní vědeckou práci. Na sklonku zmiňovaného období vznikly také jeho rozsáhlé syntetické práce či učební texty z oblasti dějin správy: skriptum *Dějiny správy v českých zemích v letech 1848-1918* (vyšlo 1987) a ve spolupráci se Zdeňkou Hledíkovou *Dějiny správy v českých zemích do roku 1945* (vyšlo 1989).

Dalším výrazným obratem v osobním i odborném životopise Jana Janáka byl poté rok 1989. Janák se po revoluci rychle habilitoval (1990) a zakrátko byl také po zásluze jmenován profesorem českých dějin (1993). Na určitou dobu se stal proděkanem brněnské filozofické fakulty a takřka na jedno desetiletí se postavil do čela Historického ústavu Filozofické fakulty Masarykovy univerzity i Matice moravské. V době jeho vedení se obě uvedené instituce staly významnými centry české historické vědy a *Časopis Matice moravské* si v očích odborné veřejnosti vydobyl vyso-

kou prestiž. Mohlo tomu být především proto, že si profesor Janák díky své přátelské a vstřícné povaze dokázal získat neformální autoritu a dokázal kolem sebe shromáždit dobře spolupracující tým. O to s většími obavami proto jeho přátelé sledovali zhoršení zdravotního stavu, které profesora Janáka postihlo po vážném úrazu. I když musel Jan Janák ze zdravotních důvodů roku 2001 ukončit své pedagogické působení, zůstával s Historickým ústavem i s Maticí moravskou i nadále v kontaktu. A především, dokázal najít následovníky, kteří se pokoušejí na jeho práci navázat.

Tomáš Knoz

Zemřel profesor Jaroslav Mezník

(31. 12. 1928 - 28. 11. 2008)

Je jen málo současných historiků, kteří se těší tak vzácné odborné i mravní autoritě. Je jen málo historiků, kteří by své povolání vnímali skutečně jako občanské poslání. Je jen málo historiků, jejichž život až neuvěřitelně kopíroval dramatičnost a tragiku 20. století. Všechny tyto charakteristiky však nepochybně platí pro Jaroslava Mezníka, který dne 28. listopadu 2008 zemřel v Brně.

Životní osudy Jaroslava Mezníka (narozen 31. prosince 1928 v Bratislavě) do značné míry předurčil jeho rodinný původ. Syn posledního moravského zemského prezidenta, vězněného a umučeného nacisty, se díky svému demokratickému přesvědčení i sociálnímu cítění stal brzy trnem v oku komunistické moci. Pro Mezníka to znamenalo nejprve dráhu venkovského archiváře. Až v letech jistého oteplení na sklonku padesátých a v šedesátých letech se mu podařilo najít uplatnění v tehdejší Historickém ústavu Akademie věd. V době normalizace ho jeho přesvědčení dokonce přivedlo do vězeňské cely (v letech 1972-1974 byl vězněn za podvracení republiky) a posléze mu přineslo dlouhodobý zákaz působení v oboru. I přesto se Jaroslav Mezník profiloval jako významný český historik a jeho studie o středověkých majetkových poměrech či o středověké Praze patří k neopomenutelným dílům české moderní historiografie. Pokud mu bylo zakazováno publikovat v oficiálních historických periodících, činil tak buď pod jménem některého ze svých kolegů, např. pod jménem Františka Matějka, anebo se uchýlil k publikování v samizdatu.

Po roce 1989 se Mezníkův život změnil ve sled rychlých událostí. Za sociální demokracii byl kooptován do Federálního shromáždění, vrátil se na Historický ústav Akademie věd a znovu se začal věnovat dějinám středověké Moravy. Výsledkem byla rozsáhlá monografie o Lucemburské Moravě, která mimo jiné dokázala neopodstatněnost obvyklého bohemocentristického pohledu na české dějiny 14. století. Přibližně ve stejné době začal Jaroslav Mezník také vyučovat starší obecné dějiny na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně. Také tento úkol přitom pojal se svou obvyklou zodpovědností a důkladností. Byl znám jako zanícený přednášející i jako přísný examinátor. Ujal se celé skupiny studentů se zájmem o evropskou medievistiku a během necelých patnácti let svého aktivního působení

na Historickém ústavu Filozofické fakulty Masarykovy univerzity dokázal hned několik svých následovníků přivést k doktorátu a vybrané z nich dokonce k habilitaci. Nebyl by to nicméně Jaroslav Mezník, aby i vědecké působení na univerzitě nespojil s péčí o obecné dobré. Vyústěním jeho péče o společenství bylo konec konců i jeho jmenování děkanem filozofické fakulty roku 1994. V uvedené souvislosti lze ostatně zmínit i Mezníkovu touhu věnovat se vedle středověkých dějin také dějinám protikomunistického odporu. Tomuto tématu zasvětil na sklonku své učitelské dráhy i těžiště svých přednášek a seminářů. Činil tak se svou přirozenou grácií, bez jakéhokoliv poukazování na vlastní hrdinství a bez prvoplánového politického zabarvení. Také v závěru jeho života bylo vše uměřené, a to dokonce i v době, kdy mu již jeho vážná nemoc způsobovala evidentní strasti a bolesti. Jak o tom svědčí text jeho jedinečné autobiografické knihy *Můj život za vlády komunistů*, dokázal Jaroslav Mezník i v této těžké době pohlížet na dějiny, své okolí i na sebe samotného s moudrým nadhledem a s životním optimismem.

Tomáš Knoz

Zpravodaj Historického klubu, roč. 19, 2008, č. 1-2. Časopis Sdružení historiků ČR (Historický klub 1872). Vedoucí redaktor Jiří Kocian. Vydalo Sdružení historiků ČR (Historický klub 1872) v Praze, 2008, 100 s. - ISSN 0862-8513.

Vychází ve spolupráci a s podporou Historického ústavu AV ČR v Praze